

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

GELİR VE MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep ÇİRKİN

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

GELİR VE MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep ÇİRKİN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL

Ankara-2015

-

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

GELİR VE MUTLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

...../...../.....

Zeynep ÇİRKİN

TEŞEKKÜR

Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi konu alan tez çalıŐmamın her aşamasında bana yardımcı olan ve yol gÖsteren tez danıŐmanım Sayın Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL'e teŐekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinde yardımları ve destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve değerli arkadaŐlarım Özlem BULUTTEKİN ve Dilan KAYGISIZ'a teşekkür ederim.

Zeynep ÇİRKİN

TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
I.GİRİŞ	1
1.1.Psikoloji ve İktisat İlişkisi	3
1.2. Davranışsal İktisat Kavramı	5
1.3. Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi	7
1.4. Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisattan Farklaşma Süreci	9
1.5. Klasik İktisadın ve Erken Dönem Neoklasik İktisadın Psikolojiye Yaklaşımı	10
1.6. Savaş Sonrası Dönemde Neoklasik İktisadın Psikolojiye Yaklaşımı	13
1.7. Eski Davranışsal İktisatçılar	14
1.8. Yeni Davranışsal İktisatçılar ve Davranışsal İktisat Alanında Yaşanan Son Gelişmeler	16
II. ÖZNEL İYİ OLUŞ, MUTLULUK, YAŞAM DOYUMU VE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR	19
2.1. ÖZNEL İYİ OLUŞ KAVRAMI	19
2.1.1. Mutluluk	22
2.1.1.1. Mutluluk Kavramının Heterojenliği ve Kavramsal Gönderi Teorisi	23
2.1.2. Yaşam Doymu	29
2.2. Mutluluk Kavramının Ekonomi Bilimi İçerisindeki Yeri	29
2.3. Öznel İyi Oluş Üzerinde Etkili Olan Sosyal Demografik ve Ekonomik Belirleyiciler	31
2.3.1. Yaş, Cinsiyet, Medeni Hal ve Çocuk Sayısı ve Öznel İyi Oluş İlişkisi	32
2.3.2. Sosyal İlişkiler, Din ve Öznel İyi oluş İlişkisi	35
2.3.3. Eğitim İlişkisi ve Öznel İyi Oluş	37
2.3.4. İşsizlik ve Öznel İyi Oluş İlişkisi	39
2.3.5. Gelir ve Öznel İyi Oluş İlişkisi	41
2.3.5.1. Ülke İçinde Yapılan Analizler	45
2.3.5.2. Ülkeler Arası Analizler	47
2.3.5.3. Zaman Serisi Analizler	51
2.4. Easterlin Paradoksu ve Paradoksu Açıklamaya Yönelik Geliştirilen Teoriler	55
2.4.1. Karşılaştırma Etkisi (Comparison Effect) ve Görelî Gelir (Relative Income)	55

2.4.2. Adaptasyon Teorisi	58
2.4.3. Gelir Elde Etme isteği (Aspirasyon Seviyesi Teorisi).....	60
2.4.4. Kavramsal Gönderi Teorisi.....	62
III. METODOLOJİ.....	65
3.1. Anket Tasarımı ve Veri Seti Oluşturma Süreci	65
3.1.1. Veri Seti ile İlgili İstatistiki Bilgiler	66
3.1.2. Verilerin Analize Hazır Hale Getirilmesi.....	76
3.2. Ekonometrik Modeller	77
3.2.1. Probit Model	78
3.2.2. Sıralı (Ordered) Probit Model	81
3.3. Model Sonuçları ve Yorumlar	83
3.3.1. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Modeller ve Katsayıların Yorumlanması	84
3.3.1.1. MM1'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	87
3.3.1.2. MM2'ye Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	89
3.3.1.3. MM3'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	90
3.3.1.4. MM4'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	91
3.3.1.5. MM5'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	91
3.3.1.6. MM6'ya Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	92
3.3.1.7. Mutluluk Seviyesi İçin Sıralı (Ordered) Probit İçin Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması.....	94
3.3.2. Yaşam Doyumunun Bağımlı Değişken Olduğu Modeller ve Katsayıların Yorumlanması (EKK).....	97
3.3.2.1. YDM1'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	100
3.3.2.2. YDM2'ye Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	101
3.3.2.3. YDM3'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	101
3.3.2.4. YDM4'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	102
3.3.2.5. YDM5'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK).....	103
3.3.2.6. Yaşam Doyumu Seviyesinin Bağımlı Değişken Oduğu Model İçin Sıralı (Ordered) Probit İçin Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması.....	104
IV. SONUÇ.....	108

KAYNAKÇA	112
ÖZET	119
ABSTRACT	120
EK 1:ANKET	121
EK 2: MARJİNAL ETKİLER	129
EK 3: MUTLULUK SEVİYESİ VE MUTLU EDECEK MİNİMUM GELİR AYLIK GELİR FARKI	132

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Kavramsal Gönderi Teorisini Oluşturan Referans Noktalarının Basit Cümlelerle İfadesi	25
Tablo 2.2. Kavramsal Gönderi Noktalarının Yönlendirilmesi	25
Tablo 2.3.Rojas'ın Çalışmasında Kavramsal Gönderi Noktalarına Göre Ortalama Mutluluk Seviyeleri (1-7 ölçeği)	26
Tablo 2. 4 Rojas'ın Çalışmasında Mutluluk ve Gelirin Logaritması arasındaki ilişki....	64
Tablo 3.1. Gelir Aralıklarına Göre Kavramsal Gönderi Noktalarının Yüzde Dağılımı	71
Tablo 3.2. Eğitim Seviyelerine Göre Kavramsal Gönderi Noktalarının Yüzde Dağılımı	75
Tablo 3.3. Cinsiyete Göre Ortalama Yaşam Doyumu ve Mutluluk Seviyeleri.....	75
Tablo 3.4. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Modeller	85
Tablo 3.5.Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Modeller İçin Tahmin Sonuçları (EKK).....	86
Tablo 3.6.Gelir Gruplarına Göre Kişiyi Mutlu Edecek Ortalama Minimum Gelir	93
Tablo 3.7.Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Marjinal Etki Tablosu	94
Tablo 3.8.Yaşam Doyumunun Bağımlı Değişken Olduğu Modeller	98
Tablo 3.9. Yaşam Doyumu Seviyesi İçin Tahmin Sonuçları (EKK).....	99
Tablo 3.10. Yaşam Doyumu Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Marjinal Etki Tablosu.....	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1.Öznel İyi Oluş Kavramını Oluşturan Bileşenler.....	20
Şekil 2.2.Mutluluğun Hiyerarşik Yapısı.....	21
Şekil 2.3. 1947-1998 Yılları Arasında GSMH ve Ortalama Yaşam Doyumu İlişkisi.....	52
Şekil 2.4. Mutluluk, Gelir ve Aspirasyon Seviyesi İlişkisi	61
Şekil 3.1. Cinsiyet Dağılımı.....	67
Şekil 3.2. Medeni Durum	67
Şekil 3.3. Yaş Dağılımı	67
Şekil 3.4. Eğitim Durumu	68
Şekil 3.5. Gelir Dağılımı Durumu	68
Şekil 3.6. Çalışma Ortamı Memnuniyeti.....	68
Şekil 3.7. Gelirden Duyulan Memnuniyet.....	68
Şekil 3.8. İşsiz Kalma Süreleri.....	69
Şekil 3.9. Mutluluk Tanımlarının Dağılımı.....	69
Şekil 3.10. Mutluluk Seviyelerinin Dağılımı	70
Şekil 3.11. Yaşam Doyumu Seviyelerinin Dağılımı	70
Şekil 3.12. Gelir ve Mutluluk İlişkisi	72
Şekil 3.13. Gruplanmış Gelir Aralıklarına Göre Ortalama Mutluluk Seviyeleri	73
Şekil 3.14. Gruplanmış Gelir Aralıklarına Göre Ortalama Yaşam Doyumu Seviyeleri..	74
Şekil 3.15.Probit Model.....	80

I.GİRİŞ

Bilindiği üzere iktisat biliminin ortaya çıkış noktası, insanların mevcut kaynaklarının sınırlı, istek ve ihtiyaçların ise sınırsız olmasıdır. Mevcut kaynaklarıyla, sınırsız istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bireylerin ve toplumların tercih sepeti içinden faydalarını maksimum yapacak olanı seçmeleri iktisat biliminin çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Burada kilit nokta “seçmek” kelimesinin altında yatmaktadır. Bireyler, hayatları boyunca çeşitli seçimler yaparak yaşam koşullarını daha iyi bir noktaya taşımaya çalışmaktadırlar. Öyle ki, hangi alanda eğitim alacaklarından hangi alana yatırım yapacaklarına, hangi sağlık sigortasından yararlanacaklarına, tasarruf yapıp yapmayacaklarına ve hangi işte çalışacaklarına kadar pek çok alanda çeşitli seçimler yapmaktadırlar.

Ana akım iktisat yaklaşımı bu tarz seçimler yapan ve “Homo Economicus” olarak tanımlanan bu bireyin tercihleri üzerinde varsayımlarda bulunur. Bu varsayımlar, ütopyik özellikleri olan hayali bir birey üzerine kurulmuştur. Bu bireyin özellikleri kısaca, kendi çıkarını gözetmesi, rasyonel davranışlar sergilemesi, duygularıyla değil akıyla hareket etmesi, tam bilgiye sahip olması ve kendi faydasını maksimum yapmaya çalışması olarak sıralanabilir. Fakat zaman içinde bu varsayımlar esnetilmiş ve yeni bir boyut kazanmıştır. Örneğin bireyin fayda fonksiyonunun içinde sevdiği kişilerin fayda fonksiyonunda olduğu modeller kurulmuştur. Yani bireyin sadece kendi faydasını düşünmediğini ileri süren modeller ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan bireyin eksik bilgiye sahip olduğu varsayımına dayanan asimetric bilgi modelleri ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak bireyin tam rasyonel olduğu varsayımına karşı çıkan sınırlı rasyonellik teorisi geliştirilmiştir. Bütün bu gelişmeler Davranışsal İktisat alanının gelişmesine ve iktisat bilimine katkı sağlayacak çalışmalar yapılmasına önayak olmuştur.

Davranışsal iktisatçılar psikoloji biliminin iktisat bilimine yapacağı katkılarla iktisat biliminin daha sağlam temeller üzerine oturtulacağını düşünmektedirler. Günümüzdeki iktisadi modeller, fazlasıyla matematikseidir. Fakat psikolojik ve çevresel faktörlerin matematiksel formüllerle ifade edilmesi oldukça zordur. Bu nedenle davranışsal iktisat çalışmaları bu alana ait yeni bir metodolojinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni geliştirilen metodoloji sayesinde matematiksel modellerden elde edilen sonuçlara ne kadar yakın ve uzak olduğumuzu da görmek mümkün hale gelmektedir.

Bu çalışma, gelir başta olmak üzere sosyal, demografik ve diğer ekonomik değişkenlerin öznel iyi oluş üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Tez dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkinin gelişiminden, davranışsal iktisat kavramından ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, öncelikle öznel iyi oluş kavramını oluşturan bileşenler olan yaşam doyumu ve mutluluk tanımları üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise, gelir ve diğer sosyo ekonomik değişkenlerin öznel iyi oluş kavramını oluşturan bileşenler üzerinde ne gibi etkiler yarattığı yapılan akademik çalışmalarla incelenmiştir. Üçüncü bölümde, anket tasarımından, anketlerin nasıl analize hazır hale getirilme sürecinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise kullanılan ekonometrik tahmin yöntemi anlatılmış ve son olarak da tahminlerden elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise elde edilen tahmin sonuçları ve tezden elde edilen bulgular ile ilgili kısa bir genel değerlendirme yapılmıştır.

1.1.Psikoloji ve İktisat İlişkisi

Psikoloji sistematik olarak insan davranışlarını, insani yargıları ve kişinin mutluluğunu incelediği için bu bilim bize insan davranışlarının ekonomistlerin geleneksel olarak tarif ettiğiinden nasıl farklılaştığına ilişkin önemli bilgiler verebilir (Sent, 2004:735). İktisat bilimi ise kaynakların bireyler, firmalar ve piyasalar gibi kolektif kurumlar arasında nasıl tahsis edildiği ile ilgilenmektedir. Bireysel davranışların altında yatan psikoloji bilimini, iktisadi davranışlarımızı açıklamak amacıyla kullanabiliriz. İktisat bilimi, geleneksel olarak bireylerin tercihlerinde sabit ve tutarlı olduklarını ve tercihlerini temsil eden bir küme içerisinde faydasını maksimum yapacak alternatifini seçeceğini ifade etmektedir. Psikolojik araştırmalar ise bu yaklaşımla ilgili bir takım değişiklikler olduğunu ifade etmektedir (Rabin, 1998:11).

Davranışsal iktisadın odak noktası olan psikoloji ve iktisat arasındaki ilişki, son zamanlarda artan bir ilgiyle takip edilmektedir. Bu iki bilim arasındaki ilişki, kimya bilimi ile ilgili çalışmalar yapılırken, fizik biliminden elde edilen deney sonuçlarının açıklama yapmayı kolaylaştırmasına veya arkeoloji biliminin antropoloji alanıyla ilgili çalışmalar yaparken durum ve olaylarla ilgili açıklama yapmayı kolaylaştırmasına benzetilebilir.

Ana akım iktisatta metodolojik bireysellik, varsayımların matematiksel formülizasyonları, bu varsayımların sonuçlarının mantıksal analizleri ve komplike ampirik alan testleri gibi çok güçlü metod kombinasyonları bulunmaktadır (Rabin, 1998:12). Bu metod kombinasyonları oldukça kullanışlı olmaları nedeniyle terk edilmemelidir. Diğer taraftan bu metod kombinasyonları psikolojik davranışları da temelinde bulunduran iktisat biliminin önündeki bariyerleri artırmaktadır. Psikoloji bilimi insanı bütün zenginlikleriyle inceleyebilirken, iktisat bilimi ne yazık ki ekonomik bulguları modelleme sürecini psikoloji kadar zengin bir anlayışla ele alamamaktadır. Son dönemlerde davranışsal iktisatçıların yapmaya çalıştığı şey bu metodların ışığı altında insan davranışlarını temellendiren psikolojik bulguları açıklamaya çalışmaktır (Rabin, 1998:13).

Davranışsal iktisat, yeni bir sentez olarak ortaya çıkmaktan ziyade psikoloji ve iktisadı yeniden birleştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü iktisat bilimiyle ilgili ilk görüşler psikolojik içgörü aracılığıyla yapılmıştır. Adam Smith “*Ahlaki Duygular Teorisi*” adlı eserinde insanların çevresindekilerin ilgilerini önemseydiğini ifade etmiştir. Fakat daha sonraki çalışması olan “*Milletlerin Zenginliği*” adlı eserinde insanların alışveriş şemasını ifade eden günümüzde klasikleşmiş olan bir örnekle bunu göz ardı etmiştir.

1950’lerde Herbert Simon, iktisat ve psikolojiyi yeniden birleştirmiş ve bireylerin sınırlı rasyonelliğe sahip olduğunu savunmuştur (Camerer, 1999:10575). Hebert Simon'un yaptığı çalışmalar psikoloji ve iktisat arasında bağlantı kurmaya çalışan kişilere ilham kaynağı olmuştur. Psikoloji 20. yüzyılın ortasından itibaren büyük değişimler yaşamıştır. Bu değişimler büyük ölçüde Hebert Simon'un bilişsel devrime olan katkılarından dolayı ortaya çıkmıştır (Sent, 2004:738).

Davranışsal iktisadın günümüzdeki temsilcilerinden olan bilişsel psikolog Daniel Kahneman’ın psikoloji ve iktisat arasındaki köprüyü kurma sürecinde önemli katkıları olmuştur. Kahneman, 2003 yılında yaptığı çalışmada, psikoloji ve iktisat arasındaki uçuruma ilk kez Bruno Frey’in 1970’lerde yaptığı çalışma ile şahit olduğunu ifade etmektedir. Kahneman bu çalışmanın başında “iktisadi ajanların rasyonel ve bencil olduğunu, keyif aldığı şeylerin değişmediğini” okuduğunu ve bu sözleri oldukça şaşkıncı bulduğunu çünkü bu sözlerden birine bile inanmamak üzere yetiştirilmiş bir psikolog olarak eğitildiğini ifade etmektedir. Kahneman buradan yola çıkarak iktisat ve psikoloji arasında oldukça büyük bir boşluk olduğunu düşünmüştür (Kahneman, 2003:162). Kahneman'ın ilerleyen yıllarda yaptığı çalışmalar iktisadın normatif varsayımlarının, söz konusu insan davranışları olduğunda gerçeği temsil etmekte yetersiz olduğunu göstermiştir. Davranışsal iktisadın önemli temsilcilerinden olan Kahneman'ın çabası psikoloji ve iktisat bilimi arasında bir köprü kurmaktır. Kahneman, davranışsal iktisadın bu iki disiplin arasında kurulan bir köprü olmanın

yanı sıra ana akım iktisat yaklaşımına önemli katkılar sağlayarak iktisadi temellerin insan davranışlarını daha iyi temsil eden sağlam bir zemine oturtulmasına da yardımcı olacağını ifade etmektedir (Kahneman, 2003:162).

1.2. Davranışsal İktisat Kavramı

Davranışsal iktisat, hem psikolojinin hem de iktisadın görüşlerinden yararlanan yeni bir çalışma alanıdır (Ariely, 2013:23). Kahneman'a göre davranışsal iktisat, ana akım iktisat yaklaşımının varsayımlarının dokunulmaz olduğu düşüncesinin yıkılmasından itibaren ortaya çıkmıştır (Kahneman, 2003:162). Eric Wanner, Loewenstein ve Angner'in tezlerine göre davranışsal iktisat, bilişsel bilimin bir alt dalı olarak görülmelidir. Wanner, davranışsal iktisadı, bilişsel bilimin (Cognitive Science) iktisadi karar alma süreci üzerindeki bir uygulaması olarak tanımlamaktadır ve Wanner'a göre bu bilimin adı "Davranışsal İktisat" yerine "Bilişsel İktisat olmalıdır (Wanner akt. Loewenstein ve Angner, 2006:2). Loewenstein ve Angner'a göre ise davranışsal iktisat neoklasik iktisatçıların benimsedikleri iktisat anlayışına karşı olan bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Loewenstein ve Angner, 2006:3).

İktisat ve psikoloji bilimlerine bakıldığında her ikisinin de temel ilgi alanının insan olduğu görülmektedir. İktisat bilimi bireylerin ekonomik tercihleri ile ilgilenmektedir. İnsanların ve toplumların zaman içindeki üretimleri, üretilen malların ve hizmetlerin tüketimi, buna ek olarak da bölüşümü iktisat biliminin çalışma alanını oluşturmaktadır (Durusoy, 2008:9). Psikoloji biliminin çalışma alanı ise insan davranışları ve bu davranışların nedenleri üzerine şekillenmektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011:288). Ekonomistlerin kullandığı modeller çok büyük ölçüde psikoloji ile tutarsızdır. Yeni bir yaklaşım olan davranışsal iktisat, ekonomik davranışları açıklamak için psikolojiyi kullanmaktadır. Fakat bunu yaparken iktisat bilimini diğer bilimlerden ayıran ona ait matematiksel vurguları ve verileri muhafaza etmeyi amaçlamaktadır (Camerer, 1999:10575).

Geleneksel iktisat teorisi, Homo Economicus'un iktisadi davranışlar sergileyen ve rasyonel kararlar alan bir birey olduğunu varsaymaktadır. Seçenekleriyle ilgili büyük ölçüde bilgi sahibi olan ve iyi organize olan bu bireyin, mevcut seçeneklerle kendisi için en iyi olan seçeneği tercih ettiği düşünülür. Fakat özellikle firmalar üzerinde yapılan araştırmalar bu varsayımlarla ilgili şüpheye düşülmesine sebep olmuştur (Simon, 1955:99). Pek çok yorumcu Homo Economicus'a ait genel varsayımların yani kişinin ekonomik olduğu, rasyonel davrandığı ve kendi çıkarını düşündüğü yönündeki varsayımların kısıtlayıcı olduğunu düşünmektedir. Buradan yola çıkarak iktisat alanında yapılan araştırmalar davranışsal iktisat olarak adlandırılan yeni bir yöne doğru ilerlemektedir. Bugün yapılan bilimsel çalışmaların çoğunluğu, ampirik testlere dayanmakla beraber sınırsız rasyonellikten, öz çıkarı peşinde olan, tam kontrol sahibi bireyden uzaklaşarak geleneksel iktisat anlayışını modifiye etmeye de dayanmaktadır (Anonim, 2002:1).

Genel olarak davranışsal iktisadın amacı, standart iktisadi gerçek, yaygın ve çoğu kez akıl dışı davranışları hesaba katacak şekilde değişikliğe uğratmaktır. 1918 yılında John Maurice Clark, Smith'in (1759) yaklaşımıyla paralellik gösteren şu açıklamaları yapar: "İktisatçı psikolojiyi görmezden gelmeye kalkışabilir, ancak insan doğasını görmezden gelmesi tamamen imkansızdır... Eğer iktisatçı insana ilişkin anlayışını psikologdan ödünç alırsa, yapıcı çalışması karakter olarak tamamen ekonomik kalma durumunda olabilir. Ama eğer almazsa, bununla psikolojiden kaçınmış olamaz. Aksine, kendini bir psikoloji anlayışı oluşturmaya zorlar ve bu kötü bir psikoloji olur." (Ariely, 2013:279 ve Clark, 1918:4).

Geleneksel olarak iktisat bilimi, ekonomik verilere dayanan ama deneysel olmayan bir bilim olarak değerlendirilmiştir. Pek çok kişi bu durumu, iktisat biliminin gelişmesinin önündeki bir engel olarak algılamıştır. Kontrollü deneyler gerçekleştirilmediği sürece, iktisadi teorilerin test edilmesi sınırlanacaktır. Yalnızca belli bir alana ve konuya ilişkin iktisadi verilere dayanan bir iktisat bilimi söz konusu iken hem iktisadi teoriye ilişkin başarısızlıkları hem de bu aksaklığa neden olan noktaları görmek zorlaşır. Teori ve gözlem arasındaki geri

bildirim kanalının kontrol altında tutulmasının iktisat bilimi için büyük ölçüde mümkün olmadığı düşünülmektedir; fakat deneysel iktisat alanına ait araştırmaların çoğalmasý bu görüőü radikal bir şekilde değiştirmiştir (Anonim, 2002:2).

Ana iktisat akımı insanların akılcı olduğu varsayımından yola çıkarak teorilerini üretir. Bu teorilerin gerçekte uyum göstermediği noktada da davranışsal iktisat devreye girerek, iktisat biliminde teori üretilirken ve politikalar belirlenirken yanılabilirliklerimizin, garipliklerimizin ve akıl dışı eğilimlerimizin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder. Sonuç olarak davranışsal iktisada göre, iktisatçıların yeni politika ve uygulamalara yönelik önerilerinin, insanın tamamen akılcı olduğu varsayımı uyarınca yapması gerekenlerden çok gerçekten yaptıklarına dayandırılmalıdır (Ariely, 2013:278-279).

1.3. Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi

İktisadın bir bilim olarak değerlendirildiği yıllarda psikoloji henüz bir disiplin olarak ortaya çıkmamıştı. Psikolojik temellerin iktisadi teorilere eklenmesi radikal gibi görünse de aslında daha önce de değindiğimiz gibi çok eskidir. Pek çok ekonomist aynı zamanda dönemlerinin psikologlarıydı. “Görünmez El” kavramının yaratıcısı olan Adam Smith, “*Milletlerin Zenginliği*”nden daha az bilinen “*Ahlaki Duygular Teorisi*” adlı eserin de yazarıdır. Adam Smith bireysel davranışların altında yatan psikolojik ilkelerle ilgili de en az iktisadi gözlemleri kadar derin olan gözlemler yapmıştır. Smith’in “*Ahlaki Duygular Teorisi*” adlı eseri, insan psikolojisi hakkındaki yorumlarla doludur, bu yorumların çoğu davranışsal iktisattaki gelişmelerin de habercisidir (Camerer ve Loewenstein, 2002:3). Adam Smith, “*Ahlaki Fikirler Teorisi*” adlı eserini yazdığında, duyguların, hislerin ve ahlakın insan davranışlarının farklı cepheleri olduğunu, iktisatçıları tarafından görmezden gelinmesinin (veya daha kötüsü inkar edilmesinin) doğru olmadığını, tersine bunların araştırılmaya değer konular olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir (Ariely, 2013:279). Smith, daha sonra yayımlamış olduğu “*Milletlerin Zenginliği*” adlı eserinde ise insanların iktisadi

davranışlarının belirleyicisinin kendi çıkarlarını düşünmek olduğunu vurgulamıştır (Ashraf vd., 2005:131). Adam Smith “*Ahlaki Duygular Teorisi*” adlı kitabında, insanların iyi bir durumdan kötü bir duruma geçtiklerinde hissettiği acının, kötü bir durumdan iyi bir duruma geçtiklerinde hissettikleri mutluluktan daha çok olduğunu söylemiştir. Bu söylem günümüzde davranışsal iktisatta hipotetik değer fonksiyonu olarak bilinen kavrama işaret etmektedir. Yarattığı fayda kavramı ile neoklasik iktisadın temellerini oluşturan Jeremy Bentham, fayda fonksiyonun psikolojik temelleri üzerine olan görüşlerini geniş bir şekilde ifade etmiştir. Francis Edgeworth'un kitabında bahsettiği pazarlık halindeki iki kişiden bir kişinin faydası arttığında bir diğerrinin faydasının azaldığını ön gören sosyal fayda modeli de modern teoriler için bir sıçrama tahtası olmuştur (Camerer ve Loewenstein, 2002:4).

Simon'un 1955 yılında yaptığı çalışması davranışsal iktisadın temelini oluşturmaktadır. Kişinin rasyonel davranmasının mevcut kapasitesi ve kullanabileceği araç gereçlerle oldukça güç olduğunu düşünen Simon, kişinin I.Q'su ile bilgisayarı karşılaştırmakta ve bireyin bir bilgisayar gibi davranmayacağını ileri sürmektedir. Bu nedenle Homo Economicus'un sınırlı bilgi ve yetenekle tercihlerini yaptığını düşünmektedir (Simon, 1955:114). Dolayısıyla gerçekten optimizasyon yapamayan birey kendisi için en iyi olabilecek seçeneklerden birini tercih etmektedir. Simon, yaptığı çalışmada kişiyi optimum seçenekten uzaklaştıran sınırlı rasyonellik kavramı üzerinde durmuştur.

1970'lerde bilişsel psikologlar iktisadi kararlar alma ve yargı (judgement) üzerine çalışmaya başlamışlardır. Bilişsel psikologlar, beklenen fayda maksimizasyonu ve olasılık değerlendirmelerinin mantıksal kurallarını ölçüt kriteri olarak kullanıp, bilişsel mekanizmayı teorize etmeye çalışmışlardır. Psikoloji 1950'lerde Ward Edward tarafından bu şekilde kullanılmıştır. Daha sonra bu yöntemi Amos Tversky ve Daniel Kahneman, Baruch Fischhoff, Paul Slovic ve diğerrleri de kullanmıştır. 20 yıl içinde psikolojik temellerin iktisadi teorilere eklendiği bu alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır (Camerer, 1999:10575).

1.4. Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisattan Farklılaşma Süreci

Amos Tversky'nin şu sözleri davranışsal iktisat ve ana akım iktisat arasındaki farkı göstermektedir. "Meslektaşlarım yapay bir zeka üzerine çalışırken ben doğal aptallık üzerine çalışıyorum" (Frank, 2011). Bilişsel bilimin kurucularından olan Simon, ekonomistlerin insana atfettiği akıl almaz bir şekilde her şeyi bilen sürekli rasyonelliğinden ve Freud'un takipçisi olan psikologların bilişselliğin etkilerini azımsamasından şikayet etmektedir. Sonuç olarak Simon, sosyal bilimlerin bir tür şizofreniden muzdarip olduğunu düşünmektedir. Simon, davranışsal iktisat ile ilgili fikirlerini ifade ederken neoklasik varsayımları yeniden tanımlamaya başlamıştır. Simon'a göre davranışsal iktisat, insan davranışları üzerindeki neoklasik varsayımların ampirik geçerliliği ve insan davranışlarını mümkün olduğunca doğru şekilde ifade eden ampirik yasaların tanımlanmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda davranışsal iktisadın ekonomik sistemin işleme, ekonomik sistemin kurumlarının çalışması, kamu politikaları konusunda gerçek davranışların neoklasik varsayımlardan nasıl ayrıldığına ilişkin bilgilerin ortaya çıkarılması ile de ilgili olduğunu ifade etmiştir (Loewenstein ve O'Donoghue, 2006:21).

Simon Neoklasik iktisat teorisinin karar alma sürecinde insan davranışlarını tam olarak yansıtmadığının farkındadır ama bu teorisin seçimleri tahmin ederken kullanılabilecek bir aparat olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık sınırlı rasyonellik kuramının, bireylerin karar alma sürecini yorumlamada ve nihai kararı belirlemede daha iddialı olduğunu da düşünmektedir (Loewenstein ve O'Donoghue, 2006:22).

Rabin, 1998'de yaptığı çalışmada, davranışsal iktisadın ana akım iktisattan farklı olduğunu gösteren üç sapmadan bahsetmiştir. Birincisi, ekonomistlerin kullandığı fayda fonksiyonunda nispeten küçük modifikasyonların yapılması gerekmektedir. Bulgular, tercihlerin referans noktada meydana gelen nispi değişikliğe göre belirlendiğini göstermektedir. Yani karar vericilerin kayıptan kaçma duyguları kazanma isteklerinden ağır basmaktadır. Aynı zamanda kanıtlar, insanların adaletli davranmak, karşılıklı fedakarlıkta

bulunmak eğiliminde olduğunu göstermektedir. İkincisi, bireyler belirsizlik altındaki seçimlerinde sezgilere ve önyargılara güvenmektedir. Bu görüş, standart modele meydan okur niteliktedir. İnsanlar genellikle kendilerine verilen çok az bilgidен çok fazla çıkarım yaparlar ve hipotezlerini doğrulayan kanıtları yanlış değerlendirebilirler. Son olarak, bireylerin sahip oldukları sezgiler tercihlerine ilişkin yanlış değerlendirmeler yapmalarına sebep olabilmektedir (Rabin akt. Sent, 2004:748-749).

Mullainathan ve Thaler ise 2000 yılında yaptıkları çalışmada davranışsal iktisadın ana akım iktisattan farklı olduğunu gösteren üç sapmadan bahsetmiştir. Birincisi, sınırlı rasyonellik altında bireyler sınırlı bilişsel yeteneğe sahiptirler. Bu onların problem çözme yeteneklerini etkilemekte ve dolayısıyla optimum çözümden uzaklaştırmaktadır. İkincisi, sınırlı irade insanların bazen uzun dönemde çıkarlarına olmayan davranışlar sergilediğini göstermektedir. Üçüncü olarak, sınırlı öz çıkar insanların bazen başkalarına yardım etmek için kendi çıkarlarından vazgeçtiğini göstermektedir. Bu sapmaların boyutu bireylerin seçimlerini kavramsallaştıran iktisat anlayışının hangi ölçüde modifiye edilmesi gerektiği konusunda bize bilgi vermektedir (Mullainathan ve Thaler akt. Sent, 2004:748).

1.5. Klasik İktisadın ve Erken Dönem Neoklasik İktisadın Psikolojiye Yaklaşımı

Psikoloji ile iktisat en başta birlikte ele alınmasına rağmen neoklasik akımın iktisat yazınına egemen olmasıyla bu birliktelik bozulmaya başlamıştır. Erken neoklasik dönemdeki ekonomistler kuşağı için, duygu psikolojisi iktisadın önemli bir parçası olarak ele alınıyordu. Psikolojiyle iktisadı birleştirerek birlikte inceleyen bu ekonomik dönem, 1930'lara kadar devam etmiştir (Eser ve Toigonbaeva, 2004:292).

İktisat alanındaki klasik teorisyenleri incelediğimizde özellikle Adam Smith, David Hume ve Jeremy Bentham'ın eserlerinde psikolojik tahliller yaptıkları görülmektedir. Bu üç teorisyen bireylerin iktisadi alandaki davranışlarının temellerini psikoloji biliminden yararlanarak açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle Adam Smith'in "*Ahlaki Duygular Teorisi*"

isimli çalışması bireyin davranışlarının psikolojik açıdan analizini içermektedir (Çalık ve Düzü, 2009:2).

Erken dönem neoklasik iktisat ve klasik iktisat, ekonomik davranışları açıklarken psikolojik temellerden yararlanılabileceğini düşünse de II. Dünya Savaşı sonrası dönemde neoklasik iktisat psikolojinin ekonomik davranışlar üzerindeki etkisini yok saymaya başlamıştır. Klasik iktisatçılar ve erken dönem neoklasik iktisatçılar bilişsel ve duygusal durumlara sık sık atıfta bulunmaktadırlar. Adam Smith “*Ahlaki Duygular Teorisi*”nde, bir birey ne kadar bencil olursa olsun doğasında bazı ilkelerin bulunduğunu ve bu ilkeler doğrultusunda diğer kişilerin de durumuyla ilgilendiğini, kendi adına hiçbir çıkar sağlamasa da onların mutluluğunu görmekten mutluluk duyduğunu ifade etmiştir (Loewenstein ve Angner, 2006:4).

İnsan davranışlarının altında yatan psikolojik nedenlerle yakından ilgilenen Adam Smith’in insan psikolojisi üzerindeki görüşleri ekonomi çalışmalarını da etkilemiştir. Nava Ashraf, Colin F. Camerer ve George Loewenstein 2005’te yaptıkları çalışmaya göre, Smith’in çalışmaları sadece çağdaş davranışsal iktisadın gelişiminin habercisi olan görüşlerle dolu değil aynı zamanda izlenecek yol konusunda da umut vericidir. Adam Smith’in çalışmasında bulunan ve yol gösterici olan bu görüşler kayıptan kaçma, sosyal tercihler, aşırı güven ve buna benzer kavramlar ile ilgilidir (Loewenstein ve Angner, 2006:5).

Erken dönem neoklasik iktisat en iyi William Stanley Jevons tarafından karakterize edilmiştir. Jevons’u da içeren erken dönem neoklasik iktisat görüşünü benimseyen iktisatçılar (Carl Menger, Leon Walras vd.), kendi iktisadi anlayışlarını hedonik psikolojiden aldıkları temeller üzerine inşa etmişlerdir. Bu yaklaşıma göre birey acısını minimize etmeye çalışırken faydasını da maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu ekonomistler faydayı mutluluk ya da zevk olarak algılamaktadırlar. Jevons’a göre fayda kişinin mutluluğu ile ölçülmelidir (Loewenstein ve Angner, 2006:6). Hedonik psikoloji insanların irrasyonel davranmasını açıklayabilir, çünkü

buna göre bireyler eylemlerinin sonuçlarının ne olacağıyla ilgili sistematik hatalar yaparlar ya da zamanlar arası değerlendirmelerinde gelecekte elde edecekleri fayda üzerine düşünürken hata yapabilirler (Loewenstein ve Angner, 2006:7).

Erken dönem neoklasik iktisadın temsilcilerinden biri olan Francis Edgeworth, kutu diyagramı analiziyle ekonomik davranışların psikolojik temellerine değinmiştir. Edgeworth'a göre kişinin faydası sadece her bir maldan tükettiği mutlak miktarlara değil, aynı zamanda bu miktarların referans noktalarına da bağlıdır. Edgeworth bu durumu “*İntibak Kanunu*” (law of accommodation) olarak isimlendirmektedir. Edgeworth'ün “*İntibak Kanunu*” günümüzde davranışsal iktisatçıların referans bağımlılığını açıklamak için kullandıkları uyum kavramı ile aynı şeyi ifade etmektedir. Mikro ekonomik teorinin kurucusu olarak bilinen Alfred Marshall, “*Principles of Economics*” eserinde iktisat bilimini, bir yönü ile serveti inceleme bilimi, diğer yönü ile insanı inceleme bilimi olarak nitelendirmektedir. Marshall'ın iktisat çalışmaları da psikoloji çalışmalarından etkilenmiştir. Marshall'ın “*insan karakteri*” üzerindeki psikolojik çalışmaları ile “*insan doğası*” üzerindeki iktisat teorisi çalışmaları arasında ilişki bulunmaktadır (Eser ve Toigonbaeva, 2004:291).

Bir diğer neoklasik iktisatçı Irving Fisher de iktisadi davranışları açıklarken psikolojik faktörlerin üzerinde durmuştur. Fisher zaman tercihi ve para yanılgısı kavramlarını açıklarken psikolojik kavramları kullanmıştır. Fisher, tüketimi açıklamak için geliştirdiği zamanlararası tercih teorisinde, ekonomik faktörlerin (gelir) yanında ihtiyatlılık, kendine hakim olma, alışkanlıklar, hayatla ilgili beklentiler ve moda gibi kişisel faktörlerin de etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fisher, algı ve yanılma kavramlarına ilk kez değinmiş, insanların fiyatlar, döviz kuru gibi şeylerin değiştiğinde yerel para biriminin aynı kaldığına inandığını, yani bireylerin gerçek ve/veya nominal değeri karıştırdıklarını ve para yanılgısının konjonktür dalgalarını daha fazla artırdığını ifade etmiştir (Eser ve Toigonbaeva, 2004:292).

1.6. Savaş Sonrası Dönemde Neoklasik İktisadın Psikolojiye Yaklaşımı

20. yüzyılın başında psikoloji yeni ortaya çıkan ve çok da bilimsel olmayan bir alandı. Ekonomistler psikolojinin iktisada dahil edilmesinin iktisadın temelleri için çok fazla kararsızlık yaratacağını düşündükleri için iktisat ve psikoloji arasına mesafe koymak istemişlerdir. Ekonomistlerin bu dönem içinde psikolojiden duydukları memnuniyetsizliğe, Benthamcı faydanın hazcı varsayımlarından duydukları memnuniyetsizlik de eklenince iktisadı psikolojiden uzaklaştırmaya yönelik bir hareket doğmuştur. Böylelikle, iktisadın psikolojiden uzaklaştırılması yavaş yavaş gerçekleşmiştir (Camerer ve Loewenstein, 2002:4).

Savaş sonrası neoklasik yaklaşımına ya da ordinalist yaklaşıma göre farklı tercihler farklı malları temsil ederken bu malların farklı faydaları ve kullanım alanları bulunmaktadır. Bu nedenle biri diğerine tercih edilir ve kişiler tercihlerini sıralar (Loewenstein ve Angner, 2006:9). Savaş sonrası neoklasik iktisatçıların fayda yerine tercihleri kullanma nedeni iktisadın psikolojik bağlardan kurtulmasını sağlamaktır. Ordinalistler fayda terimini farklı bir şekilde kullanmaktadır. Onlar, faydayı tercihlerden duyulan bir memnuniyet olarak algılamaktadırlar. Savaş sonrası neoklasik iktisatçılar, motivasyon, tercihlerin oluşum süreci ve seçim yaparken karşılaşılan sorunlar konusunda agnostik bir eğilim sergilemişlerdir. Erken dönem neoklasik iktisatçılar bireylerin psikolojileri ile ilgili varsayımlar (örneğin, tüketim sonucunda duyulan haz ve acının nasıl değiştiği) yaparken, savaş sonrası neoklasik iktisatçılar tercihlerin geçişliliğinin aksiyomatik olduğu fikri üzerinde durmaktadırlar (Loewenstein ve Angner, 2006:10).

İktisadın psikolojik temelleri kullanmaktan vazgeçmesinin iki nedeni vardır. Bu nedenler psikoloji ve ekonominin her ne kadar iki bilim dalı da daha bilimsel olmaya çalışsa da, farklı patikalar üzerinde ilerlemesine yol açmıştır. İlk neden Samuelson, Arrow ve Debreu gibi teorisyenlerin fizikten aldıkları ilhamla iktisadı matematiksel olarak formülize etme çalışmalarındır. İkincisi ise psikologların doğa bilimlerinden ilham almaları fakat matematiksel

yapıdan ziyade deneysel geleneklerden etkilenmeleridir. Bir ekonomist için teori, matematiksel araç ve teoremlerden oluşmaktadır. Bir psikolog için ise teori, deneysel olarak düzenlenebilen sözlü bir yapıya ya da temaya sahiptir. Bilgiyi ifade eden yöntem ve yollarda meydana gelen bu ayrışma iktisat ve psikolojiyi birbirinden ayırmıştır (Camerer, 1999:10575). Sonuç olarak savaş sonrası neoklasik iktisatçılar klasik ve erken dönem neoklasik iktisattan keskin biçimde ayrılmaktadır (Loewenstein ve Angner, 2006:13).

1.7. Eski Davranışsal İktisatçılar

Eski davranışsal iktisatçıların ortak özelliği geleneksel iktisadın yeterli olmadığını düşünceleri ve bilişsel psikolojiden elde edilen öngörülerle geleneksel iktisat yerine alternatif bir iktisat yaklaşımı geliştirilmesi gerektiğini düşünceleridir (Sent, 2004:742). Eski davranışsal iktisadın önemli temsilcileri bilişsel bilimin kurucusu olan Carnegie-Mellon Üniversitesi'nden Hebert Simon ve Michigan Üniversitesi'nden George Katona'dır (Loewenstein ve Angner, 2006:20).

Eski davranışsal iktisada katkıda bulunanlar dört gruba ayrılabilir. İlk gruptakiler Carnegie Mellon Üniversitesinde görev yapan sınırlı rasyonellik, memnuniyet ve benzerlikler üzerine çalışan Richard Cyert, James March ve Hebert Simon gibi araştırmacılarıdır. Yine bunlara ek olarak Yale Üniversitesi'nden Richard Nelson ve Sidney Winter da yukarıda bahsedilen çalışma alanlarına katkıda bulunan araştırmacılarıdır. Michigan Üniversitesi'ndeki ikinci gruptaki araştırmacılara önderlik eden George Katona psikolojik ekonomi üzerine olan ilgisiyle tanınır. Carnegie'deki araştırmacılar firma davranışları üzerine odaklanırken Katona ve takipçileri tüketici davranışları ve makroekonomi üzerine odaklanmıştır. Üçüncü gruptakiler ise Oxford Üniversitesi'ndendir. Belirsizlik ve koordinasyon üzerine çalışmalar yapan bu gruptaki araştırmacılar Philip Walter Sawford Andrews, D.McLean-Lamberton, Jacob Marschak, George B. Richardson ve George L.Shackle'dir. Son gruptaki Stirling Üniversitesi'nde görev yapan Neil Kay, Brian Loasby, Richard Shaw, John Sutton, Andrew

Tylecote ve Peter Earl gibi araştırmacılar ise eklektizm ve entegrasyon konuları üzerine odaklanmışlardır. Bu dört farklı gruptaki araştırmacılar fayda maksimizasyonu, denge ve yeni yaklaşımlar geliştirmek üzerine çalışmışlardır (Sent, 2004:401).

Bu grupların dışındaki James Morgan, Thomas Juster gibi araştırmacılar makroekonomi alanına katkı sağlarken Harvey Leibenstein, John Tomer ve Randall Filer gibi araştırmacılar da mikroekonomi alanına katkı sağlamışlardır. Diğer taraftan Richard Thaler, Stanley Schacter finans alanında bir takım çalışmalar yaparken Richard Cyert, James March, Richard Nelson, ve Sidney Winter firma teorisi üzerine çalışmıştır. İş gücü ekonomisi alanında Amyra Grossbard-Shectman çalışırken Howard Kunreuther ise kamu finansmanı üzerine çalışmıştır (Sent, 2004:401).

George Katona, Harvey Leibenstein, Tibor Scitovsky ve Herbert Simon gibi araştırmacı ekonomistler, psikolojik tedbirlerin önemi üzerine ve sınırlı rasyonellik üzerine pek çok çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar iktisatçıların dikkatini çekse de iktisadın genel yönünün bu tarafa kaymasına neden olmamıştır. Bu alanda yaşanan gelişmelerden biri ekonomistlerin hızlı bir şekilde, beklenen fayda modellerini, indirgenmiş fayda modellerini, risk altında yapılan seçim modellerini ve zamanlar arası seçim modellerini kabul etmeleri idi.

Allais (1953), Ellsberg (1961) ve Markowitz (1952)'in yaptığı çalışmalar beklenen fayda ve sübjektif beklenen fayda üzerine yeni ufuklar açmıştır. Strotz (1955), yaptığı çalışmada üssel indirgemeyi sorgulamıştır (Camerer ve Loewenstein, 2002:5). Bu kadar çok çeşitliliğin ortasında eski davranışsal iktisada yapılan katkılar bir taraftan ana akım iktisatta memnuniyetsizlik yaratmış ve bilişsel psikolojiden yararlanılarak alternatif bakış açıları geliştirilmesi arzu edilmiştir (Sent, 2004:742).

1.8. Yeni Davranışsal İktisatçılar ve Davranışsal İktisat Alanında Yaşanan Son Gelişmeler

Yeni davranışsal iktisatçılar, davranışsal iktisadın hangi noktalarda ana akım iktisattan ayrıldığını belirledikten sonra var olan anomalileri açıklayacak alternatif teorileri göstermiş ve daha çok deney odaklı çalışmayı tercih etmişlerdir (Sent, 2004:748).

Davranışsal iktisatçıların, bilgisayar simülasyonlarını, beyin taramalarını, alana ait verileri ve saha deneylerini kullanmayı seçme nedeni, deneysel kontrolün davranışsal tutumları standart tutumlardan ayırma noktasında oldukça başarılı olmasıdır (Sent, 2004:748). Yeni Davranışsal İktisat'ın kökleri 1970'lere kadar özellikle Amos Tversky ve Daniel Kahneman'a kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan Yeni Davranışsal İktisat'ın temellerinin atılmasında Baruch Fischhoff, Paul Slovic ve diğerlerinin de etkisi bulunmaktadır (Sent, 2004:743). Bu alanda çalışan bilim adamları (Kahneman & Tversky, 1979, beklenen fayda, Thaler, 1981 ve Loewenstein & Prelec, 1992, indirgenmiş fayda) bazı deneyler yaparak tercihlerle ilgili anomaliler olduğunu göstermiştir. Ekonomistler anomalilerin varlığını kabul ettikçe psikolojik ilerlemeler yeni teoriler için umut verici hale gelmeye başlamıştır (Camerer ve Loewenstein, 2002:5). Davranışsal psikolojiye bağlı olarak gelişen bilişsel psikoloji çerçevesinde ise Ward Edwards, Duncan Luce, Amos Tversky ve Daniel Kahneman gibi psikologlar, ekonomik modelleri kendi psikolojik modellerini karşılaştırmak için bir ölçüt olarak kullanmışlardır (Camerer ve Loewenstein, 2002:5).

Kahneman'ın ve Tversky'nin davranışsal iktisada yaptığı katkılar üç alana ayrılmaktadır. Bunlar, sezgiler ve önyargılar, çerçeveleme etkisi ve beklenti teorisidir. Öncelikle, Kahneman ve Tversky belirsizlik altında karar aşamasında sezgilerin ve önyargıların önemi üzerine çalışmışlardır. Kahneman ve Tversky akıl yürütme esnasında, kısayollardan, istihdamda temsil edilebilirlikten, ulaşılabilirlikten, çapalama etkisinden etkilenilme durumunun yaygın olduğunu göstermiştir. İkinci olarak ise Kahneman ve Tversky çerçeveleme etkisi, tercih iptalleri ile ilgili olguları araştırarak tercihlerin çerçevenmesini ya

da yapılandırılmasını incelemişlerdir. Kahneman ve Tversky, daha sonra risk altında karar verme sürecini tanımlayan Beklenti Teorisi'ni geliştirmiş ve tercihler üzerinde referans noktasının etkisini incelemişlerdir. Kahneman ve Tversky'nin yarattığı bu anlayış Richard Thaler ve Robert P. Gwinn tarafından geliştirilmiştir (Sent, 2004:743).

Yeni davranışsal iktisat alanında yaşanan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir. 1970'lerde Charles Plott, Vernon Smith gibi iktisatçılarla başlayan deneysel iktisat hem Davranışsal İktisat'a hem de iktisat teorisinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Eser ve Toigonbaeva, 2004: 298). 1980'lerde ise davranışsal iktisadın kurumsallaşmasına tanıklık edilmiştir. 1982'de Davranışsal Ekonomiye Geliştirme Derneği (Society for the Advancement of Behavioral Economics) kurulmuştur. 1980'de Journal of Economic Behavior and Organization dergisi yayın hayatına başlamıştır. 1981 yılında ise Journal of Economic Psychology yayın hayatına başlamıştır. 1984 yılında ilk defa yıllık olarak yapılacak davranışsal iktisat konferansı düzenlenmiştir (Sent, 2004:744). Yeni davranışsal iktisadın yükselişi 1990'larda başlamıştır.

Yeni davranışsal iktisadın günümüzdeki temsilcileri Harvard Üniversitesi'nden David Laibson, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Sendhil Mullainathan, Carnegie Mellon Üniversitesi'nden George Loewenstein, California Teknoloji Enstitüsü'nden Colin Camerer, California Üniversitesi Berkeley'den Matthew Rabin'dir (Sent, 2004:747). Thaler, Kahneman ile pek çok projede ortak çalışmış ve tüketici tercihleri, öz kontrol, tasarruf davranışları ve finans alanında da önemli katkılarda bulunmuştur (Sent, 2004:747). Thaler'ın yaptığı çalışmalar, Colin Camerer, Linda Babcock, Catherine Eckel, George Loewenstein ve Matthew Rabin gibi yeni nesil davranışsal iktisatçıları etkilemiştir (Sent, 2004:744).

Robert Frank ve Robert J.S. Hiller gibi yeni davranışsal iktisatçılar ise rasyonellik prensibini sorgulayan ve genellikle psikolojiden daha az etkilenen araştırmacılardır (Eser ve Toigonbaeva, 2004:298). Yeni davranışsal iktisatçılardan George Akerlof, 1982 ve 1984

yıllarında yaptığı çalışmalarda geleneksel iktisattan farklı olarak gönülsüz işsizlikte etkin ücret teorisinin geliştirilmesine öncülük etmiş ve Etkin Ücret Teorisinin psikolojik dayanaklarına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Bir diğer yeni davranışsal iktisatçı Matthew Rabin'in, Davranışsal İktisat alanına katkıları ise temsil edilebilirlik, karşılıklılık, küçük sayılar kanunu, indirgenen zamanda şimdiki durum yanılığısı, hüküm ve yargılarda yanlılık alanlarındadır (Eser ve Toigonbaeva, 2004: 300).

II. ÖZNEL İYİ OLUŞ, MUTLULUK, YAŞAM DOYUMU VE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

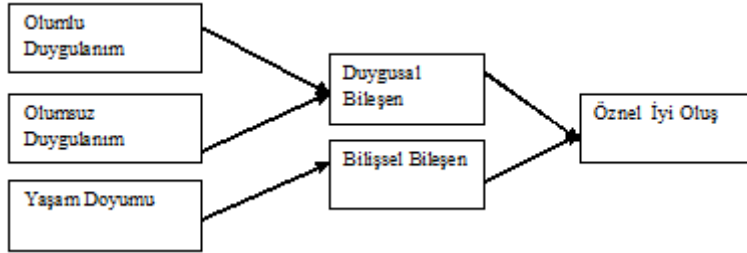
2.1. ÖZNEL İYİ OLUŞ KAVRAMI

Halk arasında mutluluk olarak bilinen kavramın, psikoloji literatüründeki karşılığı öznel iyi oluştur. Öznel iyi oluş kavramı, duygusal bileşen ve bilişsel bileşen olmak üzere iki ana bileşenden oluşmaktadır. Duygusal bileşen (Affective Component) sıklıkla karşılaşılan olumlu duygulanım (güven, ilgi, ümit, heyecan, gurur, neşe gibi duyguları içerir) ve nadiren karşılaşılan olumsuz duygulanımdan (öfke, nefret, suçluluk, üzüntü gibi duyguları içerir) oluşurken, bilişsel bileşen (Cognitive Component) ise yaşam doyumundan oluşmaktadır (Myers ve Diener, 1995:10, Alexandrova, 2005:302). Perio da öznel iyi oluşun iki bileşenden oluştuğunu ve mutluluğun öznel iyi oluşun duygusal bileşeni (Affective Component) olduğunu ifade ederken, yaşam doyumunun da öznel iyi oluşun bilişsel bileşeni (Cognitive Component) olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca her ne kadar bu iki kavramı birbirinden ayırmanın zor olduğunu söylese de ekonomik perspektiften bakıldığında bu iki kavramı birbirinden ayırmanın faydalı olacağını ifade etmiştir (Peiro, 2006:348). Perio yaptığı çalışmada yaşam doyumunu, mutluluğu ve finansal tatmini ayrı ayrı ele alıp incelemiştir. Tenaglia da (2007) benzer bir yöntem kullanmayı tercih etmiş öznel iyi oluşun bileşenleri olan mutluluğu ve yaşam doyumunu tıpkı Peiro (2006) gibi ayrı birer bağımlı değişken olarak kullanıp çeşitli demografik, sosyal ve ekonomik faktörlerin bu değişkenler üzerindeki etkisini test etmiştir.

Ed Diener 1984 yılında yaptığı çalışmada kavram karmaşasını engellemek için öznel iyi oluşu mutluluğun tam karşılığı olarak kullanmıştır (Diener, 1984). Bu alanda yapılan çalışmalardaki karmaşanın kaynağı mutluluk kelimesidir. Zira herkes için tek bir mutluluk tanımı bulunmamakta ve kişilerin mutluluk ile ilgili algıları değiştikçe kendi mutluluklarına ilişkin değerlendirmeleri de değişiklik göstermektedir (Oishi vd., 2013:559). Rojas (2005, 2007, 2011) ve Tenaglia (2007) da yaptıkları çalışmalarda kişilerin mutluluk tanımlarının

heterojenlik gösterdiği fikrinden yola çıkmaktadır. Bu çalışma da farklı mutluluk tanımları üzerinde durularak şekillendirilmiştir. Tenaglia öznel iyi oluşu, iyi duyguları içinde barındıran ve görelî olarak kötü duyguları yok sayan kişinin hem bilişsel hem de duygusal durumunu dikkate alarak bütün yaşamıyla ilgili yaptığı öznel bir değerlendirme olarak tanımlamaktadır (Tenaglia, 2007:6). Diener vd. ise öznel iyi oluşu, bilişsel yargıları ve duygusal reaksiyonları göz önünde bulundurarak insanların kendi yaşamlarını nasıl ve neden olumlu şekilde değerlendirdikleri ile ilgili bir kavram olarak tanımlamakta ve öznel iyi oluşun bir inceleme alanı olduğundan bahsetmektedir (Diener vd. 1999:277).

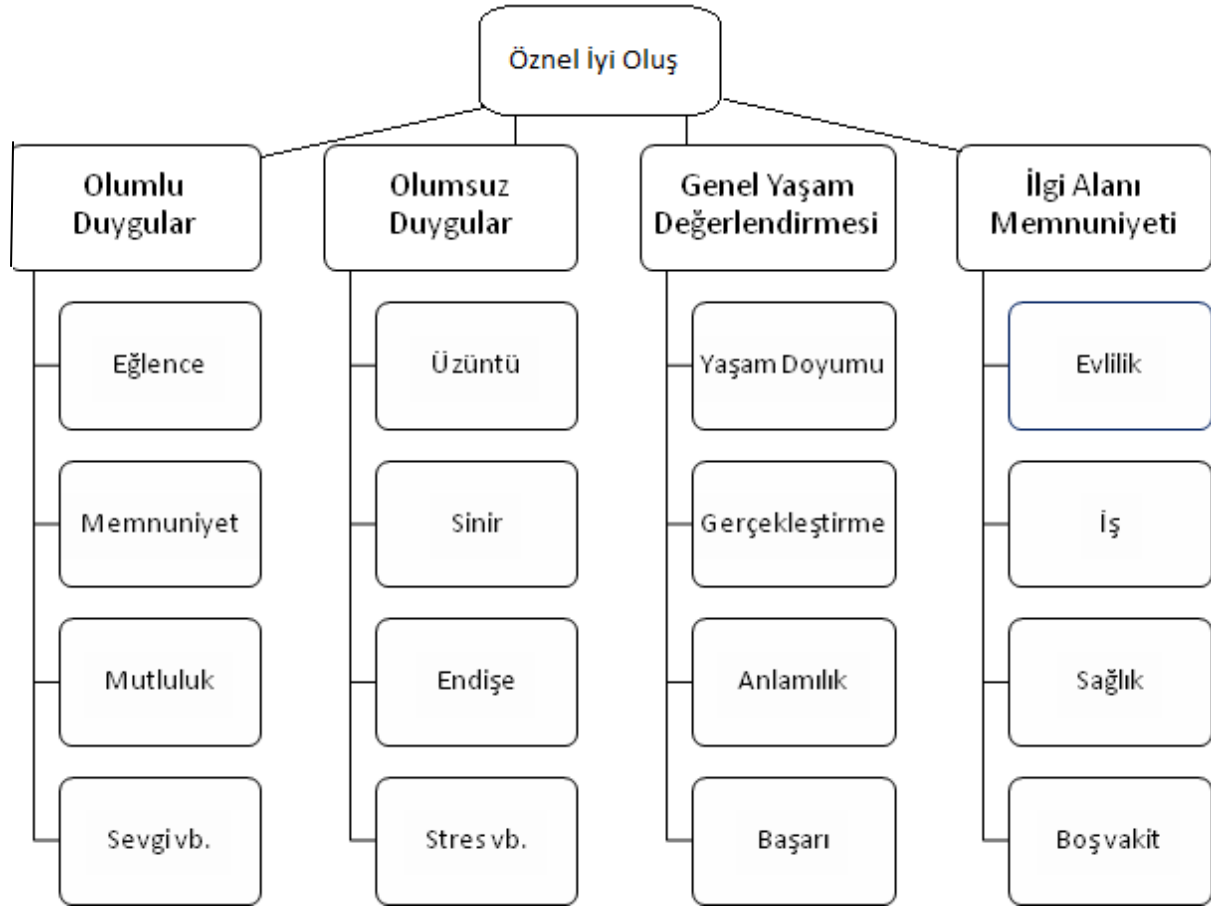
Şekil 2.1.Öznel İyi Oluş Kavramını Oluşturan Bileşenler

Kaynak: Diener vd. 1985 (Akt. Kangal, 2013:218)

İlk etapta üç boyutlu olduğu düşünülen öznel iyi oluş kavramının Diener vd. (2004) daha sonra yaptıkları çalışma aslında dört boyutlu bir kavram olduğu sonucuna varılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalarda atılan ilk adımlardan biri Olumlu Duygulanım ve Olumsuz Duygulanım'ın birbirinden bağımsız olduğu sonucuna ulaşılmasıdır. Daha sonra ise öznel iyi oluş kavramının üçüncü bir bileşeni olduğu ve bunun yaşam doyumu (Bilişsel Bileşen) (Cognitive Component of Life Satisfaction) olduğu ifade edilmiştir. Son olarak ise Etki Alanı Memnuniyeti (Domain Satisfaction), öznel iyi oluş bileşenlerine eklenmiştir. Her biri diğerleriyle ilişkili olan bu bileşenler kavramsal olarak iç içe geçmiş olup hep beraber öznel iyi oluş kavramını oluşturmaktadırlar (Diener, Scollon, Lucas, 2004:189).

Şekil 2.2.Mutluluğun Hiyerarşik Yapısı

Kaynak: Diener, Scollon, Lucas, 2004:192.

Öznel iyi oluş kavramının üç önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, öznel olması yani bireyin tecrübelerine dayanmasıdır. İkincisi öznel iyi oluş olumlu etkileri de barındırmalıdır yani sadece negatif etkilerin hayatımızda yer almaması yeterli değildir (Diener, 1984:543). Üçüncüsü öznel iyi oluş ölçümleri kişinin hayatıyla ilgili genel bir değerlendirmeyi kapsamaktadır (Diener, 1984:544). Öznel iyi oluş bireyin hayatından duyduğu memnuniyetten, hissettiği pozitif duygulardan ve negatif duygular hissetmemesinden oluşan geniş bir kavramdır (Alexandrova, 2005:302).

2.1.1. Mutluluk

Tarih boyunca filozoflar, mutluluğun insan aktiviteleri için mükemmel bir motivasyon kaynağı olduğunu düşünmüşlerdir (Diener, 1984:542). Bu nedenle bu kavram üzerinde önemle durulmaya devam edilmektedir. Fakat filozofların mutluluk kavramını tartışmaya başlamalarından itibaren mutluluk, üzerinde tam olarak uzlaşılabilen bir konu olmayı sürdürmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar son 30 yılda artış gösterse de mutluluk hala belirsizlikleri olan bir kavramdır (Oishi vd., 2013:559). Diener vd.'ne (2004) göre mutluluk, hayattan alınan zevk, yaşam doyumu, pozitif duygular, anlamlı bir yaşam, hoşnutluk hissi gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. İyi bir hayatın en önemli bileşenlerinden birinin mutluluk olduğu görüşü büyük ölçüde kabul görmektedir. Fakat ne yazık ki mutluluğun doğası ve yapısı tek tip bir tanım ile açıklanamamıştır (Diener, Scollon, Lucas, 2004:188).

Mutluluk üzerine düşünen ilk filozoflardan biri olan Democritus'a göre, mutlu bir hayatın keyifli olması gerekmektedir. Democritus'un mutluluk tanımı keyif, doyum ve öznellik temalarını barındırmaktadır. Aristippus'un mutluluk algısına göre ise, hedonist yaklaşım ön plandadır; buna göre, kişi eğlencenin ve kendine zevk veren şeylerin peşinden gitmelidir. Kısaca mutluluk hedonistler için keyif alınabilen bütün anların toplamıdır (Diener, Scollon, Lucas, 2004:188). Aristotle'a göre ise mutluluk, insan doğasının tüm boyutlarıyla ilgilidir. Özellikle mutluluğu hazla ilişkilendiren önceki Yunan inanışının aksine Aristotle'ın mutluluk yaklaşımı daha dengelidir. Aristotle'ın mutluluk anlayışına göre, insanlar mutlu olmak için sağlıklı olmalı, gücün merkezinde ise olmamalıdır. Ayrıca insanların mutlu olmak için arkadaşlarına da ihtiyacı vardır. Aristotle ve Platon'dan önceki Antik Yunan filozofları mutluluk kavramının merkezinde şans ve servetin yattığını öngörmektedirler (Oishi vd., 2013:560). Aristotle ve Plato, erdem sayesinde şans ve mutluluk arasındaki ayrışmanın farkına varmış ve mutlu bir hayatın aslında erdemli bir hayatın sonucu olduğunu ifade etmişlerdir (Tenaglia, 2007:6).

Mutluluk kelimesinin içinde barındırdığı pek çok anlam nedeniyle araştırmacılar tek bir tanım yapmaktan kaçınmışlardır. Araştırmacılar bu nedenle mutluluk tanımı yapmak yerine mutluluğu karşılayan daha bilimsel bir kavram olan öznel iyi oluşu (Subjective Well-Being) kullanmaya başlamışlardır (Diener, Scollon, Lucas, 2004:189).

2.1.1.1. Mutluluk Kavramının Heterojenliği ve Kavramsal Gönderi Teorisi

Rojas'ın mutluluk kavramındaki heterojenliği incelediği ilk çalışma 2005 yılında yaptığı “*A Conceptual-Referent Theory of Happiness: Heterogeneity and its Consequences*” adlı çalışmadır. Conceptual Referent Theory (Kavramsal Gönderi Teorisi) kavramını kısaca CRT olarak kullanan Rojas daha sonra Kavramsal Gönderi Teorisi'nden yola çıkarak 2007 yılında gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin heterojen yapısını “*Heterogeneity in the relationship between income and happiness: A conceptual-referent-theory explanation*” adlı çalışmayla ele almıştır. Rojas, bu çalışmada gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin heterojen bir yapıya sahip olduğunu ve bunun kaynağının kişilerin mutluluk algısındaki heterojenlik olduğunu ifade etmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde The Conceptual Referent Theory of Happiness kavramından kısaca CRT olarak bahsedilecektir.

Rojas'ın (2005) çalışmasında oluşturduğu mutluluk tipolojisinde 8 farklı mutluluk tanımından bahsedilmiş ve bu mutluluk tanımları 8 farklı kavramsal gönderi noktası temel alınarak yapılmıştır. CRT yargı sürecine dâhil olan bilişsel faktörlere odaklanarak mutluluk kavramını anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bireyin zihnindeki mutlu hayat kavramı bireyin yaşam doyumu ve mutluluk kavramlarından ne anladığını yansıtmaktadır. Böylece CRT bireyin hayatıyla ilgili değerlendirme yaparken ne hissettiğinden ziyade ne düşündüğüne odaklanan ve önceki çalışmaları tamamlama görevi gören yeni sayılabilecek bir teoridir. Ayrıca CRT heterojenliğin önemine de vurgu yapmaktadır. Çünkü kişinin mutlu olup olmadığını değerlendirirken kullandığı kavramsal gönderi noktası her birey için aynı değildir.

Rojas (2005) yaptığı çalışmada sosyoekonomik ve demografik faktörlerin etkilerinin de bireyin kavramsal gönderide bulunduğu noktaya göre değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Çalışma bireyin benimsediği kavramsal gönderi noktasının sosyoekonomik ve demografik durum ile ilişkili olma ihtimalinin olduğunu göstermektedir (Rojas, 2005:261). Teoriye göre bireyin kendi hayatı ve öznel iyi oluşu ile ilgili bir değerlendirme yapabilmesi için mutlu bir hayatın ne olduğuna dair bir görüşe (yani kavramsal gönderi noktasına) sahip olması gerekmektedir (Rojas, 2005:262).

Mutluluğun kavramsal gönderi noktalarını gösteren tipoloji ilk kez felsefe alanında mutluluk üzerine hazırlanan bir çalışmayla ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ile ana felsefe okullarına göre mutlu bir hayat kavramını tanımlanmış ve bu okulların yaklaşımları çerçevesinde 8 farklı mutluluk tanımı ortaya konmuştur. Bu farklı mutluluk tanımları Stoacı (Stoicism) Yaklaşım, Ahlak (Virtue) Yaklaşımı, Eğlence (Enjoyment) Yaklaşımı, Anı Yaşama (Carpe Diem) Yaklaşımı, Memnuniyet (Satisfaction) Yaklaşımı, Ütopyacı (Utopian) Yaklaşımı, Huzur (Tranquility) Yaklaşımı ve Gerçekleştirme (Fulfillment) Yaklaşımı olarak sıralanabilir. Tenaglia (2007) ise bu mutluluk yaklaşımlarına Dini (Religious) Yaklaşımı da eklemiştir. Rojas (2005) yaptığı çalışmada yukarıda sıralanan her yaklaşımı bu bakış açısını özetleyen bir iki cümle ile tanımlamıştır. Bu sayede insanlar kendilerine sunulan bu yaklaşımlara göre mutlu bir hayatın ne olduğunu görüp kendilerine uygun olanı seçebileceklerdir. Rojas (2005) yaptığı çalışmada bireylerin mutluluk yaklaşımları arasında büyük bir heterojen yapı gözlemlemiştir. Çünkü her bireyin mutlu hayat tanımı bir diğer bireye göre değişiklik gösterebilmektedir. Yapılan çalışmada bu heterojen yapının çıkması zaten beklenen bir durumdur.

Tablo 2.1. Kavramsal Gönderi Teorisini Oluşturan Referans Noktalarının Basit Cümlelerle İfadesi

Stoacı Yaklaşım	Mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.
Erdem Yaklaşımı	Mutluluk, başkaları ve kendin için doğru şekilde davranmaktır.
Eğlence Yaklaşımı	Mutluluk kişinin erişebildiği şeylerden keyif almasıdır.
Anı Yaşama Yaklaşımı	Mutluluk kişinin yaşadığı her andan keyif almasıdır.
Memnuniyet Yaklaşımı	Mutluluk kişinin kendinden ve sahip olduğu şeylerden memnuniyet duymasındır.
Ütopyaçı Yaklaşım	Mutluluk erişilmez bir olgudur ve biz ona sadece yaklaşmaya çalışırız.
Huzur Yaklaşımı	Mutluluk, ulaşamayacağımız şeylerden vazgeçip, sakin ve huzurlu bir hayat sürmektedir.
Gerçekleştirme Yaklaşımı	Mutluluk, yeteneklerimizi tümüyle kullanabilmektir.
Dini Yaklaşımı	Mutluluk, tanrıyla derinleşen mükemmel bir ilişkinin sonucudur.

Kaynak: Rojas, 2007:6.

Bu mutluluk tanımlarının bazıları dışsal faktörlere bağlı iken bazıları da içsel faktörlere bağlıdır. Mutluluk tanımları kaynaklarına göre gruplandırıldığında aşağıdaki tabloya ulaşılmaktadır.

Tablo 2.2. Kavramsal Gönderi Noktalarının Yönlendirilmesi

Stoacı Yaklaşım, Erdem Yaklaşımı, Ütopyaçı Yaklaşım, Dini Yaklaşım	İçsel
Eğlence Yaklaşımı, Memnuniyet Yaklaşımı	Dışsal
Anı Yaşama Yaklaşımı, Gerçekleştirme Yaklaşımı	Kısmen Dışsal
Huzur Yaklaşımı	Kısmen İçsel

Kaynak: Rojas, 2007.

Rojas'ın (2005) çalışmasında bu 8 farklı grup içinde diğerlerine göre nispeten daha yüksek mutluluk seviyelerini temsil eden mutluluk tanımları olsa da kesin olarak daha yüksek seviyede mutluluğu temsil eden bir tanım yoktur (Rojas, 2005:272). Çalışmada, Anı Yaşama (Carpe Diem) Yaklaşımı ve Ütopyaçı (Utopian) Yaklaşımı benimseyenlerin Huzur (Tranquility) Yaklaşımı, Memnuniyet (Satisfaction) Yaklaşımı, Eğlence (Enjoyment) Yaklaşımı ve Ahlak (Virtue) Yaklaşımını benimseyenlere göre daha düşük bir mutluluk

seviyesine sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca Gerçekleştirme (Fulfillment) Yaklaşımını ve Stoacı Yaklaşımını benimseyenlerin de daha düşük bir mutluluk seviyesine sahip oldukları gözlemlenmiştir (Rojas, 2005:273).

Hem Rojas (2007) hem de Tenaglia'nın (2007) kullandığı mutluluk tipolojisi, Tablo 2.1.'de yer almaktadır. Tanımlardan sonuncusu sadece Tenaglia'nın çalışmasında yer almaktadır. Sonuç olarak CRT'ye göre şekillenen mutluluk tanımları üç gruba ayrılabilir. Huzur, Memnuniyet, Eğlence ve Ahlak Yaklaşımını seçenlerin oluşturduğu birinci grubun daha yüksek bir mutluluk seviyesine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Fakat ilk grubu seçenlerin sahip olduğu mutluluk seviyesi ikinci grubu oluşturan Stoacı Yaklaşım ve Gerçekleştirme Yaklaşımını seçenlerin sahip olduğu mutluluk seviyesinden çok farklı değildir. Diğer taraftan mutluluk tanımı olarak Ütopyacı Yaklaşım ve Anı Yaşama Yaklaşımını seçen kişilerin mutluluk seviyesi ise diğer iki gruptan daha düşük çıkmıştır (Rojas, 2005:273).

Çalışma diğer taraftan bireylerin farklı tanımlar seçse de mutluluk seviyelerinin birbirine fazlasıyla yakın olabileceğini de göstermiştir (Rojas, 2005:264). Bu durumu Tablo 2.3'ten de gözlemleyebiliriz.

Tablo 2.3.Rojas'ın Çalışmasında Kavramsal Gönderi Noktalarına Göre Ortalama Mutluluk Seviyeleri (1-7 ölçeği)

Kavramsal Gönderi	Ortalama	Standart Sapma
Stoacı Yaklaşım	5,32	1,03
Ahlak Yaklaşımı	5,41	0,89
Eğlence Yaklaşımı	5,47	0,83
Anı Yaşama Yaklaşımı	5,25	0,92
Memnuniyet Yaklaşımı	5,54	0,92
Ütopyacı Yaklaşım	5,19	0,96
Huzur Yaklaşımı	5,45	0,86
Gerçekleştirme Yaklaşımı	5,35	1,09
Toplam	5,40	0,85

Kaynak: Rojas, 2005:272.

Stoacı Yaklaşım (Stoicism): Bu yaklaşımı seçme olasılığının kişinin eğitim seviyesi ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesi Stoacı Yaklaşım'ı seçme oranını yaş, gelir ve cinsiyetten bağımsız bir şekilde düşürmektedir. Yani düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin

Stoicism Yaklaşımı'nı seçme oranı yüksektir. Bu yaklaşımı seçme oranı gelir arttıkça artmaktadır. Fakat gelirin bu yaklaşımı seçme oranı üzerindeki etkisinin yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerde ve kadınlarda daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim, yaş ve gelir seviyesi kadın ve erkekler için aynı iken kadınların Stoic olma oranı erkeklerden daha düşüktür. Sonuç olarak kavramsal gönderi teorisi sosyoekonomik ve demografik değişkenlere özellikle de eğitime çok duyarlıdır (Rojas, 2005:278).

Ahlak (Virtue) Yaklaşımı: Ahlak Yaklaşımı'nı seçme olasılığının özellikle yaşla ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu olasılık özellikle erkeklerde yaş arttıkça artış göstermektedir. Yüksek eğitim seviyesine sahip insanlarda ve erkeklerde Ahlak Yaklaşımı'nı seçme olasılığı artmaktadır. Yaşa ek olarak, eğitim ve cinsiyet de Ahlak Yaklaşımı'nı seçme olasılığı üzerinde etkilidir. Gelir seviyesinin bu yaklaşımı seçmeyi etkileyen bir değişken olmadığı gözlemlenmiştir (Rojas, 2005:278).

Eğlence (Enjoyment) Yaklaşımı: Gelir ve eğitim Eğlence Yaklaşımı'nın seçilme olasılığı üzerinde etkilidir. Bu yaklaşımı seçme olasılığı gelir seviyesi arttıkça artmakta, eğitim seviyesi arttıkça düşmektedir. Aynı sosyoekonomik koşullar altında kadınların bu seçeneği seçme ihtimali erkeklerden biraz daha fazladır. Yaş faktörünün ise önemli bir etkisi bulunmamaktadır (Rojas, 2005:284).

Anı Yaşama (Carpe Diem) Yaklaşımı: Deneklerin bu mutluluk tanımını seçme olasılığı, düşük gelir grubu ve genç yaşlarda çok yüksektir. Bu mutluluk tanımının seçilme olasılığı özellikle gençlerde gelir arttıkça düşüş göstermektedir. Yaş, bu mutluluk tanımının seçilmesinde önemli bir değişken olsa da cinsiyet ve eğitim kadar etkili değildir (Rojas, 2005:284).

Memnuniyet (Satisfaction) Yaklaşımı: Bu yaklaşım diğerlerine göre nispeten daha çok tercih edilen mutluluk tanımıdır. Eğitim, bu mutluluk tanımının seçilmesi üzerinde pozitif etkisi olan bir değişkendir. Eğitim aynı zamanda diğer değişkenlerin negatif etkisini de

bastırmaktadır. Bu nedenle yüksek eğitim seviyesine sahip olan kişiler gelir, yaş, ve cinsiyetten bağımsız olarak bu mutluluk tanımını seçme eğilimi sergilemektedirler. Gelirin bu mutluluk tanımı seçme üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır. Fakat bu çok etkili bir bilgi değildir çünkü hem yüksek gelir grubundan hem de düşük gelir grubundan kişilerin bu tanımı seçtiğini görebilmemizin yanı sıra düşük yaş ve yüksek yaş gruplarından kişilerin de bu tanımı seçtiği gözlemlenmiştir (Rojas, 2005:284).

Ütopycı (Utopian) Yaklaşımı: Kişilerin bu mutluluk tanımını seçmeleri gelir ve yaş değişkenlerinden etkilenmektedir. Kişiler, yaşları ilerledikçe bu tanımı seçme eğilimi göstermektedirler. Bu tanımı seçme olasılığı gelire de artış göstermektedir. Diğer taraftan cinsiyetin ve eğitimin bu mutluluk tanımını seçme eğilimi üzerinde önemli bir değişken olmadığı gözlemlenmiştir (Rojas, 2005: 284-285).

Huzur (Tranquility) Yaklaşımı: Bu mutluluk tanımını seçme oranı eğitim seviyesinden negatif olarak etkilenmektedir. Gelirin de bu mutluluk tanımını seçme üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır. Yaş ve cinsiyet bu mutluluk tanımının seçilmesi üzerinde önemli bir etki yaratmamaktadır (Rojas, 2005:285).

Gerçekleştirme (Fulfillment) Yaklaşımı: Bu mutluluk tanımının seçilmesi kişilerin eğitim seviyesinden ciddi biçimde etkilenmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça bu mutluluk tanımının seçilme olasılığı artmaktadır. Yaş, cinsiyet ve gelir bu mutluluk tanımının seçilmesi üzerinde pek etkili değildir (Rojas, 2005:284).

Tenaglia da (2007) çalışmasında Rojas'ın (2005) çalışmasından yola çıkarak yine aynı mutluluk tipolojisini kullanmıştır. Fakat Tenaglia, Rojas'dan farklı olarak dini içerikli bir mutluluk tanımını da araştırmasına dâhil etmiştir. Tenaglia, Rojas'ın kullandığından daha çok faktör kullanıp bu faktörlerin (gelir, yaş, eğitim, riskten kaçma, işsizlik, enflasyon, cinsiyet, ilişki durumu, kamu hizmetleri vb.) hem mutluluk hem de yaşam doyumu üzerindeki etkisini test etmiştir.

2.1.2. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu, kişinin beklentileri karşısında yaşam kalitesi unsurlarından elde ettiği hislerle ilgili bir karşılaştırma olup mutluluktan daha somut temellere dayanan bir kavramdır. Mutluluk, kişinin yaşamını kendi değerlerine göre dolu, anlamlı ve huzurlu bir şekilde algılama sürecidir. Mutluluk kavramını etkileyen değişkenler bireyden bireye farklılık gösterebileceği gibi, farklı devletlerde, farklı coğrafi bölgelerde ya da farklı değerlere sahip toplumlarda da değişkenlik gösterebilir (Şeker, 2011:117). Yaşam doyumu ise kişinin tüm yaşamını olumlu bir değerlendirmeyle ele alıp yaptığı derecelendirmedir. Diğer bir deyişle kişinin ulaştığı hayatı ne kadar sevdiğini göstermektedir (Veenhoven, 1997:6). Dolayısıyla yaşam doyumu kavramı mutluluğa göre biraz daha nesnellik içermektedir. Bireyin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi anlamına gelen yaşam doyumu, sürdürülen yaşamdan alınan hazzın büyüklüğü ile ilgilidir (Veenhoven, 1996: 17).

Genellikle öznel iyi oluşun yaşam doyumu bileşeni daha az dikkat çekmektedir. Yaşam doyumu, insanların kendi hayatlarını kendi öznel ve benzersiz kriterler seti ışığında değerlendirme sürecini temsil etmektedir. Birey kendi yaşam koşullarını belirlediği yaşam standartları ile karşılaştırdığında ve kendi koşullarının zihnindeki standartlar ile uyum sağladığını gördüğünde yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahip olmaktadır. Bu nedenle yaşam doyumu kişinin kendi belirlediği standartlar doğrultusunda yaptığı bilinçli bir bilişsel değerlendirmedir (Pavot ve Diener, 1993:164).

2.2. Mutluluk Kavramının Ekonomi Bilimi İçerisindeki Yeri

Mutluluk pek çok insan için tek olmasa da hayatta ulaşılmak istenen nihai amaçtır (Ng 1996:1). Fakat uzun bir süre, mutluluk ekonomi alanında yapılan çalışmalarda kendine bir yer edinememiştir. Mutluluğun ekonomik çalışmalarda yer edinmesi sürecinde Easterlin'in (1974) "*Does Economic Growth Improve the Human Lot*" adlı çalışması ve Scitovsky'nin (1976) "*The Joyless Economy: An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*" adlı

çalışmasının önemi büyüktür. Richard Easterlin 1974'te yaptığı çalışma ile mutluluk ve gelir ilişkisi üzerinde duran ilk ekonomistlerden biridir. Öznel iyi oluş ve mutluluk kavramlarının ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ise 1990'lardan itibaren yoğunluk kazanmıştır (Graham, 2005:42). Perio'ya (2006) göre son 30 yıldır yaşanan gelişmelere rağmen yine de iktisat alanında yapılan çalışmalarda mutluluk kavramına gereken önem verilmemektedir. Son 30 yılda artan bu ilginin sebebi faydayı ölçmekte yaşanan zorluklar ve ordinal teori yaklaşımının kardinal teori yaklaşımını çürütmesi ile faydacı yaklaşımın köklerinin sarsılmasıdır (Peiro, 2006:348-349).

Adam Smith'in döneminde ekonomik konularla ilgili sorunlar anlaşılır bir şekilde öncelikli öneme sahipti fakat 21.yy'da özellikle batıda Amerika, Japonya, İsveç gibi ülkelerde yiyecek, barınma ve giyecek, endüstriyel devrimin de etkisiyle aşırı derecede artmıştır. Fakat bu yaşanan bolluk diğer taraftan bolluk içinde yaşayan bireylerde daha çok şeye sahip olma arzusu yaratmış ve bu durum bireylerin bir ölçüde artan refahtan ve ekonomik büyümenin nimetlerinden yararlanmasına engel olmuştur. Modern toplumlarda, mal ve hizmet miktarında yaşanan artış ve temel ihtiyaçların büyük ölçüde karşılanmış olmasının etkisiyle, insanlar bugün eğlenceli, anlamlı, dolu dolu geçen ekonomik ve sosyal hizmetlerden yararlanabilecekleri "iyi bir hayat" anlayışına daha çok odaklanmaktadırlar. Daha iyi bir hayat algısının ortaya çıkmasına neden olan faktörlerden bir diğeri de toplumların zenginleştikçe zihinsel ve sosyal problemlerle daha sık karşılaşmalarıdır. Bu problemler bireylerin daha iyi bir hayat anlayışına yönelmesine ve maddi şeylerden ziyade manevi şeylere odaklanmasına neden olmaktadır. İnsanlar yaşamdan duydukları mutluluk ve memnuniyeti paradan daha üstün tutarlar. Her ne kadar endüstriyelleşmiş ülkelerde ekonomik ilerlemeler yaşam kalitesini artırmış olsa da ekonomik göstergeler ve refah ile ilgili diğer göstergeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Diener ve Seligman, 2004:2).

Mutluluk, öncelikle psikologların çalışma alanı olmuştur. Ekonomistler, refah ve mutluluk çalışmaları yaparken hem kendi tekniklerini hem de psikologların tekniklerini birleştirerek kullanmaktadırlar. Psikologlar yıllardır yaptıkları refah anketleri ile mutluluk üzerinde çalışırken ekonomistler bu alanda kendilerini psikologlardan çok daha sonra göstermişlerdir. İlk dönem ekonomistlerden Aristotle, Bentham, Mill ve Smith yaptıkları çalışmalara mutluluk kavramını da dahil etmişlerdir. Fakat yaşanan ekonomik gelişmeler daha çok nicel yönden olduğu için refah tanımları ve ayrıntıları üzerinde durulmamıştır. Faydanın parasal bütçe kısıtı da göz önünde bulundurularak sadece gelir tarafından yönlendirilen bireysel seçim ve tercihlere bağlı olduğu düşünülmüştür. Mutluluk ya da öznel iyi oluş çalışmaları geçmişte yapılan ekonomik varsayımlara yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir. Sınırlı rasyonelliğin ortaya çıkışı ve davranışsal iktisadın kuruluşu yeni çalışma alanlarının açılmasına neden olmuştur. Yeni bir çalışma alanı olan mutluluk ekonomisi fayda ve refah ile ilgili dar kalıplı fikirler yerine Birbirine Bağlı Fayda fonksiyonları (Interdependent Utility Function), Usul Faydası (Procedural Utility) gibi daha geniş bir açıyla ele alma fikrine dayanmaktadır (Graham, 2005:42).

2.3. Öznel İyi Oluş üzerinde Etkili Olan Sosyal Demografik ve Ekonomik Belirleyiciler

Pek çok insan mutluluğun çeşitli çabaların sonucunda ulaşmak istedikleri temel hedef olduğu noktasında hem fikirdir. Yapılan çalışmalardan birine göre mutlu olmak, iyi bir sağlığa, yüksek bir gelire ya da çok çekici olmaya, istikrarlı bir duygusal birlikteliğe hatta anlamlı bir hayat yaşamaya tercih edilmektedir. Dolayısıyla mutluluğun bireylerin seçimlerine rehberlik eden nihai hedef olduğu ve dışsal durumların bireyin arzularıyla çakıştığı noktada ortaya çıktığı söylenebilir (Lucas ve Diener, 1999:795). Bu bölümde mutluluk üzerinde etkili olan bazı değişkenler incelenecektir. Bu bölümde incelenecek olan demografik değişkenler yaş, cinsiyet, medeni hal, çocuk sayısı ve eğitim seviyesidir. Sosyal değişkenler ise sosyal ilişkiler ve dini aktivitelere katılımdır. Ekonomik değişkenler ise gelir ve işsizliktir.

2.3.1. Yaş, Cinsiyet, Medeni Hal, Çocuk Sayısı ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Yaş ve öznel iyi oluş ilişkisini ele aldığımızda yapılan ampirik çalışmalardan farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bazı çalışmalar yaş ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu gösterirken bazı çalışmalar ise bu ilişkinin negatif yönlü olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığını gösteren çalışmalar olduğu gibi konveks bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da vardır.

Oswald'ın (1997) ve Peiro'nun (2006) yaptığı çalışmalar ise mutluluk ve yaşamdan duyulan memnuniyetin yaş ile ilişkisinin konveks bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kişinin yaşıyla bağlantılı olarak minimum mutluluğa sahip olduğu yaş sınırı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Oswald (1997) yaptığı çalışmada 30'lu yaşlarda mutluluğun minimum olduğunu ifade etmiştir (Oswald, 1997:10). Peiro'nun analizine göre kişinin mutluluk ve yaşam memnuniyeti açısından en az mutlu olduğu dönem 40'lı yaşlarını yaşadığı dönemdir. Finansal olarak en mutsuz olduğu dönem ise 30'lu yaşlarını yaşadığı dönemdir. 30'lu yaşlara kadar yaş ile artan mutluluk seviyesi 30'lu yaşlardan sonra düşmeye başlarken emeklilik döneminden sonra tekrar artmaya başlamaktadır (Peiro, 2006:353,362).

Yaş ile öznel iyi oluş arasında pozitif ilişki bulan çalışmalar da olmuştur. Bu çalışmalardan biri Frey ve Stutzer tarafından 2002 yılında yapılmıştır. Frey ve Stutzer, yaş ve mutluluk arasındaki pozitif ilişkiyi dört faktöre bağlamıştır. Birincisi yaşlı insanların yaşam memnuniyetini daha düşük olması, ikincisi hayattan beklentilerinin azalması, üçüncüsü yaşları dolayısıyla hayatta bazı hedeflerini gerçekleştirmiş olmalarının rahatlığı, dördüncüsü ise yaşlı insanların çalışma koşullarını ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeleridir. Bu gibi faktörler yaşam memnuniyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (Frey ve Stutzer akt. Tenaglia, 2007:15).

Mutluluk üzerinde etkili olduğu düşünölen bir diğer açıklayıcı değişken ise cinsiyettir. Cinsiyet ve öznel iyi oluş ilişkisi de tıpkı yaş ve öznel iyi oluş ilişkisi gibi farklı sonuçların olduğu bir ilişkidir. Yani bazı çalışmalar bu iki değişken arasında anlamlı bir farklılık olmadığını gösterirken bazı çalışmalar ise kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu göstermektedir. Kadınların ve erkeklerin aciz kalma durumu arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Kadınlar depresyona girmeye ve anksiyete bozukluğuna yakalanmaya erkeklerden iki kat daha meyilliyken, erkekler ise alkolizme ve sosyal kişilik bozukluklarına yakalanmaya kadınlardan beş kat daha meyillidir. Kadınlar bazı kötü durumlar karşısında erkeklerden daha hassas olabildikleri gibi iyi durumlar karşısında da erkeklerden daha çok keyif alma eğilimine sahiptirler. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu farklılıklar mutlulukları üzerinde de etkili olmaktadır. Tenaglia, kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu bunun nedenini de kadınların hem yaşadıkları mutluluğu hem de mutsuzluğu erkeklerden daha çok hissetmelerine bağlamıştır (Tenaglia, 2007:15). Fakat Myers ve Diener yaptıkları çalışmada her ne kadar kadınların karşılaştıkları olumlu durumlar karşısında daha mutlu olsa da net etkinin kadın ve erkek için eşit olduğunu da belirtmişlerdir (Myers ve Diener, 1995:12).

Perio (2006) yaptığı çalışmada 15 öлке kullanmıştır. Bu ölkelerden 6 tanesinde (Avustralya, Finlandiya, Çin, Nijerya, Japonya ve İsveç) kadınların erkeklerden daha yüksek bir mutluluk seviyesine sahip olduğu, 5 ölkede (Avustralya, Finlandiya, Çin, Nijerya ve Tayvan) ise kadınların yaşam doyumunun erkeklerden daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Peiro, buradan çıkan sonuçlara göre yaşam doyumunun ve mutluluğun cinsiyetler arasında farklılık gösterdiğinin söylenebileceğini fakat bunu genellemenin doğru olmayacağını ifade etmiştir (Peiro, 2006:357).

Evlilik durumu da diğer değişkenler gibi kişinin mutluluğu ve yaşam doyumunu üzerinde etkilidir. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre evli insanların yaşamdan duydukları memnuniyet bekarlardan daha fazladır. Hatta evli insanlar boşanmış, dul kalmış ya

da hiç evlenmemiş kişilerden daha mutludurlar (Peiro, 2006:358, Diener vd.1999:289). Bu ilişkinin ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde daha güçlü olması dikkat çekmektedir (Peiro, 2006:358). Bunun nedeni ekonomik açıdan güçlü olan ülkelerin daha bireyselleşmiş ülkeler olması ve bireyselleşmiş olan toplumlarda evlilik vasıtasıyla bir gruba dahil olmanın yarattığı tatmin ve mutluluk olabilir (Peiro, 2006:362). Peiro'nun çalışmasında kullandığı 15 ülkeden kabaca yarısında evlilik anlamlı bir değişken olmakla beraber etkisi pozitif yönlüdür. Çalışmadan elde edilen kanıtlara göre evli kişiler bekarlardan hem daha mutludur hem de daha yüksek bir yaşam doyumuna sahiptir. Ayrıca çalışmada dikkat çeken bir diğer nokta da evliliğin özellikle gelişmiş ülkelerde kişilerin mutluluğu üzerinde etkili olmasıdır (Peiro, 2006:357).

Evlilik batı toplumlarında arkadaş edinmek için önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu nedenle boşanmalar ya da bu ayrılıklar duygusal karmaşalara, depresyona, düşmanlığa ve yalnızlığa sebep olabilmektedir. Zihinsel problemlere maruz kalan kişilerin çoğunluğu sevgililerinden ayrılmış ya da eşlerinden boşanmış kimselerdir. Mutlu ve evli bireylerin hem zihinsel hem de fiziksel sorunlar yaşama eğilimi hiç evlenmemiş olanlara göre daha azdır. Ayrıca ölüm oranları dullar, bekarlar ya da boşanmış bireyler için daha yüksektir. Mutlu bir evliliği olan bireyler evliliğinde sorun yaşayan bireylere göre daha az işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Buna ek olarak evliliği devam eden birey, boşanmış ya da dul olan kişilere göre daha iyi sosyal ilişkilere sahiptir. Boşanma ve dul kalma durumu kişinin yaşam memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu olaylar yaşandıktan yıllar sonra bile kişinin yaşam memnuniyetinde meydana gelen düşüş etkisini sürdürmektedir (Diener ve Seligman, 2004:19).

Evliliğin kadın ve erkek üzerindeki etkisi değişiklik göstermektedir. Evli kadınlar ve evli olmayan kadınlar ile evli erkekler ve evli olmayan erkekler karşılaştırıldığında her iki grup içinde evli olanların daha mutlu olduğu gözlemlenmiştir. Fakat, evliliğin kadınlar

üzerinde yarattığı olumlu etki erkeklerden daha fazladır (Diener vd.1999:289). Tenaglia da yaptığı çalışmada evliliğin kişilerin mutluluğunu pozitif yönde etkilediğini ifade etmiştir (Tenaglia, 2007:29). Evliliğin öznel iyi oluşu olumlu etkilemesinin iki nedeni vardır. Birincisi, evlilik kişilerin özsaygı kazanmalarına neden olmaktadır. İkincisi ise evli insanların yalnız olanlardan daha az acı çekmeleridir. Son yıllarda evli insanların ve bekar insanların mutluluk seviyeleri arasındaki fark azalmaktadır. Bu durumun nedenleri artan boşanma oranları, düşen evlilik oranları ve çocuk sahibi olsa dahi evli olmayan çiftlerdir (Tenaglia, 2007:18). Sonuç olarak yapılan çok sayıda çalışmada evliliğin kişilerin öznel iyi oluşu üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Peiro, yaptığı analizde pek çok ülkede çocuk sayısının yaşam doyumu ve mutluluk üzerinde bir etkisinin olmadığını fakat çocuk sayısının bazı gelişmiş ülkelerde (Avustralya, Finlandiya, İsveç ve Amerika) finansal doyumu negatif etkilediğini ifade etmiştir. Bu durum gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde çocuk sayısının çok olmasının aile bütçesine katkı sağlayacak kişilerin çok olmasına yol açmasıyla açıklanabilir. Gelişmiş ülkelerde ise çocuk sayısının çok olmasının aileler için ekonomik olarak daha ağır bir yüke maruz kalmalarına sebep olmaktadır (Peiro, 2006:357).

2.3.2. Sosyal İlişkiler, Din ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Sosyal ilişkilerin kalitesi de kişinin öznel iyi oluşu üzerinde etkili olan bir diğer değişkendir. Diener ve Seligman'a göre sosyal ilişkiler tıpkı yiyecek ve ısınma gibi temel ihtiyaçlar içerisinde yer almaktadır. İnsanların mutlu bir hayata sahip olabilmeleri için destekleyici ve pozitif etkiler yaratan ilişkilere sahip olmaları gerekmektedir. Diener ve Seligman çalışmada çok mutlu olduğunu ifade eden insanların hem çok zengin sosyal ilişkilere sahip olduklarını hem de yalnız başına geçirdikleri zamanın diğer insanlara göre daha az olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca mutsuz insanların ise sosyal ilişkilerinin ortalama bir insana göre daha kötü olduğunu gözlemlemişlerdir (Diener ve Seligman, 2002:83).

Myers 2000 yılında yapmış olduğu çalışmada insanların arkadaşlarıyla beraberken daha mutlu olduğunu ifade etmiş ve güçlü sosyal ilişkilere sahip olan kişilerin stres, işsizlik, hırsızlık ve hastalık gibi problemlerle daha kolay başa çıktığını ifade etmiştir (Myers, 2000:62). Diener ve Seligman (2004) sosyal aktivitelere katılan, herhangi bir toplulukta görev alan kişilerin yaşamlarından daha çok memnuniyet duyduğunu, ayrıca evli olmanın ve kişinin çocuklarıyla iletişim içinde olmasının da yaşam memnuniyetini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir (Diener ve Seligman, 2004:19). Tenaglia da yaptığı çalışmalar sonucunda alturizmin ve arkadaşlar ya da kişinin yakın çevresiyle katıldığı aktivitelerin, kişilerin mutluluğunu olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır (Tenaglia, 2007:19).

Dini açıdan güçlü bir inanca sahip olmak ve öznel iyi oluş arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü din bireylere hem psikolojik hem de sosyal açıdan fayda sağlamaktadır. Dini vecibeleri yerine getirmek bireylerin hayatına anlam kazandırabilir, sosyal bir iletişim ağına sahip olmalarını sağlayabilir aynı zamanda da kolektif bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olabilir. Dolayısıyla dini yönden aktif olan bir birey çeşitli yönlerden sosyal olarak da desteklenmektedir (Diener vd., 1999:289). Dini yönden inançlı olan insanların, dini yönden inançsız olan insanlara göre daha az uyuşturucu ilaç ve alkol kullanma, daha az suç işleme, daha az boşanma, daha az mutsuz evlilik yapma ve daha az depresyona girme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Diğer taraftan dini yönden aktif olan bireylerin daha sağlıklı beslendikleri, sigara ve alkol kullanmadıkları için fiziksel olarak da daha sağlıklı oldukları ve daha uzun yaşadıkları gözlemlenmiştir. Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya kadar dini yönden aktif olan bireylerin daha yüksek bir mutluluk ve memnuniyet düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir (Myers ve Diener, 1995:14, Diener ve Seligman, 2004:7). Bu konuyla ilgili Gallup Organization tarafından yapılan çalışmada, dini inancı güçlü olan ve olmayanlar arasında yapılan karşılaştırmada dini inancı güçlü olan bireylerin dini yönden zayıf olanlara göre iki kat daha fazla "çok mutluyum" (very happy) seçeneğini

işaretledikleri gözlemlenmiştir (Myers ve Diener, 1995:14). Dini aktivitelerin kişilerin mutluluğu üzerinde etkili olmasını üç nedene bağlanmaktadır. Birincisi, dini aktivitelerde bulunan bir gruba dahil olan kişiler kendilerine bir kimlik edinirler ve sosyal bir ağ oluştururlar. İkincisi, inançlı olmak kişilere hem günlük olaylara hem de karşılaştıkları büyük krizlere daha duyarlı yaklaşma avantajı sağlar. Ayrıca din yaşamda karşılaşılan olayları daha farklı bir bakış açısıyla yorumlama şansı sunar. Üçüncüsü ise, gönüllü olarak hayır işleri yapan organizasyonlara katılmanın hem kişinin kendini toplumun parçası olarak görmesini hem de başkaları için yararlı olduğunu düşünmesini sağlayarak, yaptığı gönüllü aktiviteleri bir ödül gibi algılamasını sağlar (Tenaglia, 2007:26).

2.3.3. Eğitim ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Eğitim seviyesinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu bulan çalışmalar olduğu gibi (Blanchflower ve Oswald, 2004) etkili olmadığı ya da negatif etkili olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Clark and Oswald, 1996; Helliwell, 2003). Blanchflower ve Oswald (2004) yaptıkları çalışmada eğitim seviyesinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bazı ekonomistler bu durumu eğitim seviyesi arttıkça artan gelir seviyesine bağlamaktadırlar (Blanchflower ve Oswald, 2004:1371). Putnam (2001) ise hem kişinin eğitim seviyesinde meydana gelen artışın hem de ulusal eğitim seviyesinde meydana gelen artışın mutluluğunu pozitif yönde etkilediğini ifade etmiştir. Eğitim, kişilerin katıldığı sosyal aktivitelerin ve sosyal ilişkilerin önemli bir belirleyicisidir. Bununla ilişkili olarak sosyal ilişkileri güçlü olan bireyler daha sağlıklı oldukları için öznel iyi oluş seviyelerinde de artış meydana gelmektedir (Putnam, 2001:51).

Fakat, Helliwell (2003) yaptığı çalışmada eğitim seviyesinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin çok küçük ve önemsiz olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca eğitim seviyesinin World Values Survey'deki en zayıf değişken olduğunu da belirtmiştir (Helliwell, 2003:342).

Eğitim ve mutluluk arasındaki ilişkinin zayıf olması hem eğitim ve gelir ilişkisinden hem de eğitim ve mesleki statü ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Yani eğitimin mutluluk üzerindeki etkisi direkt değil dolaylıdır diyebiliriz. Hatta gelir kontrol altında tutulduğunda, eğitimin öznel iyi oluş üzerinde etkisinin olmadığı ya da negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Çünkü daha çok eğitim alan ve yüksek beklentili olan bu bireyler için işsiz kalmak çok daha fazla negatif etki yaratmaktadır. Böylece eğitim, eğer kişi hayattan beklentilerini gerçekeştiremezse öznel iyi oluş üzerinde negatif bir etki de yaratabilir (Tenaglia, 2007:17).

Tenaglia, yaptığı çalışmada eğitim seviyesindeki artışın öznel iyi oluşu negatif etkilediğini ifade etmiştir (Tenaglia, 2007:29). Bu negatif etkinin hem artan eğitim seviyesiyle birlikte artış gösteren daha çok gelir elde etme isteğinden hem de eğitim seviyesi yüksek olan kişiler için işsizliğin fırsat maliyetinin daha çok olmasından kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Hatta işsizlik durumunda da bu nedenle eğitilmiş insanların daha çok acı çektiğini ifade etmiştir (Tenaglia, 2007:26-27, Clark ve Oswald, 1994:651).

Clark ve Oswald (1996) yaptıkları çalışmada gelir sabit bir değişken olarak ele alındığında eğitim seviyesinde meydana gelen artışın yaşam doyumunu düşürdüğu sonucuna varmıştır. Yazarlar bunun nedeninin kesin bir yorum olmasa da eğitim seviyesinin artmasıyla kişilerin gelir elde etme isteklerinin artmasına da bağlamaktadırlar (Clark ve Oswald, 1996:375). Peiro (2006) yaptığı çalışmada 15 ülkeyi incelemiş ve sadece Taiwan’da eğitim seviyesindeki artışın öznel iyi oluş üzerinde pozitif bir etki yarattığını ifade etmiştir. Peiro (2006) eğitim seviyesinde meydana gelen artışın öznel iyi oluşu negatif şekilde etkilemesini yüksek eğitim seviyesine sahip olan kişilerin beklentilerinin yükselmesine bağlamaktadır. Diener de artan gelir seviyesinin kişilerin isteklerinin artmasına ve dolayısıyla bu durumdan negatif etkilenmelerine neden olabileceğine değinmiştir (Diener, 1984:555). Bununla ilişkili olarak bireylerin istediklerini elde etmek için daha çok çaba harcaması ve strese maruz

kalması kişinin yaşamdan duyduğu memnuniyeti ve mutluluğu azaltmaktadır. Diğer taraftan eğitim büyük ölçüde gelirin belirleyicisi olduğu için gelir analize dahil edildiğinde eğitimin etkisi ortadan kalkabilir ya da azalabilir (Peiro, 2006:357).

2.3.4. İşsizlik ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

İstihdam ve mutluluk ilişkisi üzerine yazılmış geniş bir literatür bulunmaktadır. İşsiz kalmak pek çok ekonomist tarafından zor ve talihsiz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Fakat bazı insanlar aldıkları ücreti ve sosyal güvenlik sisteminin kendilerine sağladığı faydaları karşılaştırıp işsiz kalmayı tercih edebilirler. Yani bütün işsizlerin bu durumdan dolayı stres yaşadıklarını söyleyemesek de mutluluk araştırmalarında işsizliğin rolü önemlidir. İşsizliğin maliyeti sadece kaybedilen gelir değildir. İşsizliğin aynı zamanda manevi maliyeti de bulunmaktadır. Söz konusu manevi maliyet kişinin özgüvenini ve özsaygısını azaltarak sosyal ilişkilerine ve içinde bulunduğu toplumdaki kimliğine zarar vererek öznel iyi oluşu üzerinde dolaylı olarak negatif bir etki ortaya çıkarabilir (Tenaglia, 2007:20).

Peiro (2006) yaptığı çalışmada öznel iyi oluşu oluşturan mutluluk ve yaşam doyumu kavramlarını ayrı ayrı inceleyerek işsizlik ve mutluluk arasında bir ilişki olmadığı, diğer taraftan analiz edilen ülkelerin neredeyse yarısında işsizliğin, yaşam memnuniyetini ve finansal memnuniyeti negatif olarak etkilediği sonucuna varmıştır (Peiro, 2006:348). Gerlach ve Stephan'ın 1996'da yaptıkları çalışma 1984-1993 yılları arasında Almanya'da 16-65 yaş grubuna dahil olan bireyler için yürütülmüştür. Bütün yaş gruplarında hem kadınlar hem de erkekler için işsizliğin yaşam doyumunu azalttığı sonucuna varmışlardır (Gerlach ve Stephan, 1996:325). Çalışmada yaşam doyumu 1-10 ölçeği kullanılarak hesaplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kadınlar arasında işsizlikten en çok muzdarip olan yaş grubu 30 yaş altı iken erkeklerde 30-45 yaş aralığında bulunan gruptur (Gerlach ve Stephan, 1996:329).

Clark ve Oswald (1994) yaptıkları çalışmada işsiz kişilerin hem daha mutsuz hem de daha kötü bir ruhsal duruma sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi bu kişilerin

doğuştan daha az tercih edilen insanlar olması da olabilir. Başka bir deyişle Clark ve Oswald'a (1994) göre kişinin mutsuzluğunun nedeni işsizlikten ziyade psikolojik durumundan kaynaklanabilir (Clark ve Oswald, 1994:649). Clark ve Oswald yaptıkları çalışmada işsizliğin yarattığı negatif etkinin, bölgeler ve yaş grupları arasında değişiklik gösterdiğini ifade etmişlerdir. İşsizliğin yaratmış olduğu negatif etkinin gençler ve işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan kişiler üzerindeki daha küçük olduğunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca işini uzun zamandır kaybeden kişilerin yaşamış oldukları stresin işini yeni kaybeden bireylerden daha az olduğunu ifade etmişlerdir (Clark ve Oswald, 1994:658). Bu durum kişinin işsizlik haline adaptasyon sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Winkleman ve Winkleman yaptıkları çalışmada Almanya'daki 1984-1989 yılları arasındaki dönemi ele almış ve panel veri yöntemini kullanmışlardır. Bireylerin karakteristik özelliklerini kontrol altında tutarak yaptıkları çalışmada işsizliğin yaşam doyumu üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Winkleman ve Winkleman, 1995:20). Lucas, Clark, Georgellis ve Diener (2004) yaptıkları çalışmada 15 yıllık bir sürede Almanya'da yaşayan 24.000 kişiyi incelemiş ve kişilerin işsiz kaldıktan hemen sonra aşırı derecede kötü hissettiklerini daha sonra ise tamamen eski öznel iyi oluş seviyelerine dönmeler bile bu etkiyi büyük ölçüde bertaraf ettiklerini göstermiştir. Dahası, Lucas vd. (2004) adaptasyon beklentisinin aksine geçmişte de işsiz kalan insanların işsizliğe gösterdiği tepkinin, daha önce işsiz kalmayan kişilerin işsiz kaldıklarında gösterdikleri tepkiden daha az olmadığını ifade etmişlerdir (Lucas vd., 2004:8). Bu sonuçlar kişilerin işsiz kalmalarından dolayı telafi edilemez bir negatif duyguya maruz kaldıklarını göstermiştir (Lucas vd., 2004:11). Tenaglia, kişinin çalışıyor durumda olmasının hem zihinsel olarak hem de fiziksel olarak daha sağlıklı olmasına yol açtığını gözlemlemiştir. Ayrıca, algılanan işsizlik oranının kişinin mutluluğu üzerinde etkili olmadığını ifade etmiştir (Tenaglia, 2007:26-29).

2.3.5. Gelir ve Öznel İyi Oluş İlişkisi

Çok uzun bir süre boyunca öznel iyi oluş çalışmaları psikologlar tarafından yapılmış ve ekonomi biliminin uzak durduğu bir alan olarak kalmıştır. Fakat son zamanlarda psikoloji ve ekonomi biliminin iç içe olduğu çalışmalarda yapılmıştır. Bu kırılmaya yol açan en önemli gelişmelerden biri Easterlin'in 1974'te yapmış olduğu çalışma olduğundan daha önce de bahsedilmiştir. Bu çalışmadan sonra benzer çalışmalar yapılmış ve 1990'lu yıllardan itibaren de ekonomistler farklı ülkelerde ve farklı zaman dilimlerini içeren çalışmalarla mutluluğun belirleyicileri üzerinde durmuşlardır (Frey ve Stutzer, 2002b:404).

Genel olarak, ekonomi literatüründe, daha çok gelirin ve daha çok tüketimin kişiye daha fazla fayda sağladığı varsayılır. Yani daha yüksek gelir, insanların daha yüksek bir farksızlık eğrisine çıkmalarını sağlamaktadır. Bunun anlamı yüksek gelir seviyesinin, bireylere ve ülkelere seçim kümelerini genişleterek daha çok tüketim yapma olanağı sunmasıdır. Bu nedenle çok sayıda ekonomist yüksek gelirin insanları daha mutlu edeceğine inanmaktadır (Tenaglia, 2007:21). Aynı zamanda ekonomi literatüründe insanların memnuniyetinin mutlak olarak neye sahip olduğuyula ilişkili olduğu da varsayılmaktadır. Fakat bireysel mutluluk üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular bu görüşler ile çelişmektedir. Özellikle Easterlin'in (1995) ve (1974) ve diğer araştırmacıların (Kahneman ve Deaton (2010), Proto ve Rusticini (2013), Tenaglia (2007), Rojas (2007 ve 2011), Easterlin ve Angelescu (2009), Diener ve Oishi (2000), Frey ve Stutzer (2002a ve 2002b), Peiro (2006), ve Scitovsky'nin (1975)) çalışmaları neticesinde bu görüşün aksini destekleyen bir takım bulgulara (zaman serisi analizlerde ekonomik büyümenin kişinin mutluluğunu artırmadığına ilişkin gözlemler, gelir adaptasyonu, göreceli gelir, gelir elde etme isteğinin mutluluk üzerindeki etkisi vb.) ulaşılmıştır. Bu bulguların da etkisiyle mutluluk alanında yapılan çalışmalar ekonomi literatüründe daha popüler hale gelmiştir.

Yapılan son çalışmalarda kişisel refahı iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bunlar, duygusal refah (Emotional Well-Being) ve yaşam değerlendirmesidir (Life Evaluation). Duygusal refaha ilişkin sorular dün tecrübe edilen mutluluk, keyif, öfke, üzüntü, stres ve endişe gibi çeşitli duyguların değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Yaşam değerlendirmesini ölçmek için ise Cantril's Self-Anchoring Scale kullanılmıştır. Bu ölçekte kişilerden yaşamından duyduğu memnuniyeti 0-10 arasındaki bir rakamla ifade etmesi beklenmektedir. 0 yaşamından hiç memnuniyet duymadığını ve 10 ise memnuniyetinin en üst seviyede olduğunu göstermektedir (Kahneman ve Deaton, 2010:1).

Graham (2011) yaptığı çalışmada gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ve Easterlin Paradoksunu ele almıştır. Graham (2011) gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi hem ülke içinde hem de ülkeler arası düzeyde değerlendirmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, genel olarak zengin ülkeler yoksul olanlardan daha mutludur. Yani zengin ve yoksul gruplar arasında büyük bir varyans bulunmaktadır. Graham, aynı zamanda bu iki değişken arasındaki ilişkinin çalışma yapılan bölgeye kullanılan metotlara, mikro veri mi yoksa makro verimi kullanıldığına, hatta soru çerçevesinin nasıl olduğuna bağlı olarak da değişiklik gösterebileceğini bu nedenle literatürde mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığını ifade etmiştir. Seçilen ülkelerde bu ilişkinin değişiklik göstermesi üzerinde etkilidir. Örneğin; yoksul ülkelerde hala temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bireylerin hayatındaki gelir ve mutluluk ilişkisi zengin ülkelere göre daha güçlüdür ve Graham'e (2011) göre zengin ülkelerde gelir ve mutluluk arasındaki ilişkide yönlendirici olan faktörler aspirasyon seviyesinin yarattığı etki ve göreceli farklılıklardır. Özet olarak Graham'in çalışması gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelerken kullanılan yöntemin, verinin, hatta sorulan sorunun bile farklı sonuçlar doğuracağına vurgu yapmaktadır (Graham 2011:237).

Carbonell de (2005) çalışmasında gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi gözlemlendiğinde hem bir ülkedeki zengin kişilerin yoksullara göre ortalama olarak daha yüksek bir mutluluk seviyesine sahip olduğu hem de zengin ülkelerin yoksul ülkelere ortalama olarak daha yüksek bir mutluluk seviyesine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Carbonell, 2005:999). Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelerken bazı noktalara özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Örneğin; kişinin geliri ve mutluluğu arasındaki ilişki sadece kendi mutlak gelirine bağlı değildir, aynı zamanda bireyin kişisel istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmesine de bağlıdır. İkincisi, bireyin gelir algısı kişinin geçmişteki gelir durumunun yanı sıra kişinin kendini kimlerle karşılaştırdığına da bağlıdır (Carbonell, 2005:999). Bu durumu, Easterlin ve Angelescu (2009) yılında yaptığı çalışmada mutluluk ya da öznel iyi oluşun kişinin geliriyle doğru yönlü başkalarının geliriyle ise ters yönlü olduğunu ifade ederek dile getirmiştir (Easterlin ve Angelescu akt. Easterlin, 1995:36). Kişinin kendini karşılaştırdığı bu kişiler referans grup olarak bilinmektedir. Üçüncüsü ise kişilerin genellikle yeni durumlarına uyum sağladıktan sonra beklentilerini değiştirmeleridir. Yani gelir artışı kişilerin beklentilerini değiştirmesine sebep olmaktadır. Bu durum hedonik adaptasyon ya da tercih sapması olarak bilinmektedir. Fakat bu gerçeklere rağmen kişiler gelirlerinde meydana gelecek küçük bir artış için fazlasıyla çaba sarf etmektedir (Carbonell, 2005:999).

Carbonell (2005) yaptığı çalışmada yoksul insanların gelirinin referans gruptan düşük olmasının yoksul kişilerin mutsuz olmasına yol açtığı, zenginlerin ise ortalama gelirden daha yüksek bir gelir seviyesine sahip olmalarının onların mutlu olmasına neden olmadığı sonucuna varmıştır (Carbonell, 2005:1015). Dahası, gelir artışının kişilerin mutluluğu üzerindeki etkisi ülkeden ülkeye kişiden kişiye hatta bireyin sahip olduğu mutluluk algısına (heterojenite) göre bile değişiklik göstermektedir (Diener vd., 1999:288). Daha önce belirtildiği gibi ekonomi literatüründe mutluluk ve yaşam memnuniyeti birbirinin yerine kullanılmaktadır. Psikoloji literatürü ise bu ikisini birbirinden ayırmaktadır. Stevenson ve

Wolfers yaptıkları çalışmada bu ikisini birbirinden ayırmış ve gelir ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu bulmuştur. Benzer sonuçlara Tenaglia (2007) ile Kahneman ve Deaton'da (2010) ulaşmıştır. Stevenson ve Wolfers analizde kullandıkları en fakir ülke olan Tanzanya ve Nijerya'da mutluluk seviyelerinin yaşam memnuniyetinden yüksek olduğunu gözlemlemiştir (Stevenson ve Wolfers, 2008:9).

Stevenson ve Wolfers (2008) gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi üç ayrı şekilde analiz etmiştir. Bunlardan birincisi, bir toplumdaki varlıklı ve yoksul kişileri ele alarak yaptıkları analizdir. İkincisi, zengin ve yoksul olan ülkeleri ele alarak yaptıkları analizdir. Üçüncüsü ise, ülkelerdeki ortalama mutluluk ve ortalama gelirdeki değişimleri gözlemleyerek yaptıkları analizdir. Stevenson ve Wolfers'in yaptıkları ölçümlerde ulaşmak istedikleri temel nokta bu ilişkilerin hangi noktada farklılaştığını anlamaktır (Stevenson ve Wolfers, 2008:28). Stevenson ve Wolfers bir ülke içerisinde öznel iyi oluş ve gelir ilişkisini ele aldıklarında ulaştıkları sonuçların zengin ve yoksul ülkeleri karşılaştırırken elde ettikleri sonuçlarla benzerlik gösterdiğini diğer taraftan zaman serisi analizlerde ise ülke fakirleştikçe ya da zenginleştikçe mutluluğunda bu değişimlerle aynı yönde hareket ettiği sonucuna ulaşmışlardır (Stevenson ve Wolfers, 2008:28). Stevenson ve Wolfers (2008) yaptıkları çalışmada hem ülke içi ve ülkeler arası tahminlerde hem de zaman serisi tahminlerde gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin benzer sonuçlar ürettiğini gözlemlemişlerdir. Ayrıca daha önceki ekonomik büyümenin mutluluğu artırmayacağı ve nispi gelirin kişinin mutluluğu üzerinde daha önemli olduğu fikrini inandırıcı bulmadıklarını ifade etmişlerdir.

Perio (2006) da Stevenson ve Wolfers (2008) gibi öznel iyi oluşun duygusal bileşeni (Affective Component) olan mutluluğu ve bilişsel bileşeni (Cognitive Component) olan yaşam doyumunu ayrı ayrı ele almıştır. Gelir yaşam memnuniyetiyle güçlü bir şekilde ilişkili iken, gelir ve mutluluk ilişkisinin zayıf olduğunu gözlemlemiştir. Bu sonuçlar mutluluk ve

yaşam doyumunun öznel iyi oluşun iki farklı yüzü olduğunu göstermiştir. Mutluluk ekonomik faktörlerden nispeten bağımsız iken yaşam doyumunu ekonomik faktörlere güçlü şekilde bağlıdır (Peiro, 2006:348). Peiro'ya (2006) göre gelir ve öznel iyi oluş ilişkisini inceleyen çalışmalardan elde edilen sonuçlar doğrultusunda fikir birliğine varılmış iki önemli sonuç vardır. Birincisi, en azından zengin ülkelerde zaman içerisinde gelir arttıkça kişinin mutluluğunda bir artış meydana gelmemektedir. İkincisi, gelir ve mutluluk arasındaki ilişki lineer olmasa da zengin ülkelerdeki kişiler yoksul ülkelere ortalama olarak daha mutludur (Peiro, 2006:349). Peiro (2006) yaptığı çalışmada, gelirin finansal tatmin üzerindeki etkisinin çok güçlü olduğu fakat mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin küçük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak öznel iyi oluşun birer parçası olan mutluluk ve yaşam doyumunu sosyal faktörlerden benzer şekillerde etkilense de ekonomik faktörlerden farklı şekillerde etkilenmektedir (Peiro, 2006:362).

2.3.5.1. Ülke İçinde Yapılan Analizler

Pek çok yatay kesit çalışmasında bireylerin gelirlerinin refahla pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Fakat Veenhoven (1991) gelir ve refah arasındaki ilişkinin fakir toplumlarda daha güçlü olduğunu göstermiştir. Yapılan araştırmalara göre, aynı miktarda meydana gelen gelir artışının yoksulların mutluluğu üzerinde yarattığı etki zenginlerden daha fazladır (Graham, 2011:220). Fakat gelirin varlıklı bireyler üzerinde yarattığı etki yoksul bireylere göre küçük olsa da varlıklı bireylerin ortalama mutluluk seviyeleri yoksul bireylerden daha yüksektir (Diener vd., 1999:287). Stevenson ve Wolfers'a göre ülke içi yatay kesit analizlerinde gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha net olmasının sebebinin kişilerin nispi gelir farklılıklarının mutluluğun temel belirleyicilerinden olmasıdır (Stevenson ve Wolfers, 2008:29). Özellikle söz konusu gelir artışı temel ihtiyaçlarını ancak karşılayan ya da karşılamakta zorluk çeken bireylerin gelirlerinde meydana geliyorsa gelirin mutluluk üzerinde yarattığı etki daha büyüktür. Bu nedenle yüksek gelir grubundaki kişilerin gelirlerinde

meydana gelen artış mutluluklarını artırmayabilir (Tenaglia, 2007:25). Bu durum bazı çalışmalarda ortaya çıkan gelirin belirli bir noktadan sonra düzleşmesini yani curvilinear bir eğri olmasını açıklayabilir.

Yiyecek, barınma, güvenlik gibi temel ihtiyaçlar kişinin mutlu olmak için öncelikle sahip olması gereken şeylerdir. Fakat yaşamsal ihtiyaçlar karşılandıktan sonra gelir ve mutluluk arasındaki ilişki zayıflamaktadır (Myers ve Diener, 1995:13). Diener ve Myers (1995) parayı sağlığa benzetmektedir. Yani yokluğu büyük problemlere yol açsa da varlığı mutlu olmaya yetmemektedir. Bu duruma örnek olarak, Forbes listesindeki en zengin Amerikalıların ortalama bir Amerikalıdan çok az bir miktar daha fazla mutlu, %37'sinin ise daha az mutlu olmasını gösterebiliriz (Myers ve Diener, 1995:13). Easterlin (1974) çalışmasında daha mutlu olmak için daha çok paraya ihtiyacımızın olup olmadığını sorgulamıştır. 1970 yılında bir grup Amerikalı ile yaptığı çalışmada yıllık geliri 3000 Dolar ve altında olan bireylerin olduğu grupta “çok mutlu” olduğunu ifade edenlerin sayısının yıllık geliri 15.000 Dolar ve altında olan grupta “çok mutlu” olduğunu ifade edenlerin sayısının neredeyse yarısı olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuç gelir ve mutluluk arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Easterlin, 1974:99). Diğer taraftan Easterlin (1974) yaptığı çalışmada 1946 yılından 1970 yılına kadar yapılmış olan çalışmaları incelemiş ve yapılmış olan her çalışmada düşük gelir grubundaki kişiler arasında “pek mutlu değilim” seçeneğini işaretleyenlerin sayısının yüksek gelir grubunda “pek mutlu değilim” seçeneğini işaretleyenlerin sayısından fazla olduğunu göstermiştir. Buna göre en yüksek gelir grubundakiler orta seviyedekilerden daha mutlu onların da en alt gelir grubundan daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Easterlin, 1974:100-118).

Kahneman ve Deaton yaptıkları çalışmada paranın mutluluğu satın alıp alamayacağını hem duygusal refah hem de yaşam değerlendirmesi açısından ele almışlardır. Bu çalışma için 450.000 kişi ile anket yapılmıştır (Kahneman ve Deaton, 2010:1). Gelir ve eğitim yaşam

değerlendirmesi ile daha yakından ilgili iken sağlık, yalnızlık, sigara kullanımı gibi faktörler ise duygusal refah için nispeten daha güçlü olan belirleyicileridir. Kahneman ve Deaton'ın (2010) çalışmasında yaşam değerlendirme gelir arttıkça artmaya devam ederken duygusal refah seviyesi ise yıllık gelirin 75.000 Dolar olduğu seviyeye kadar devam etmekte fakat bu gelir eşiği aşıldıktan sonra düzleşmektedir (Kahneman ve Deaton, 2010:1).

Kişinin sahip olduğu düşük gelir boşanma, hastalık, yalnızlık gibi talihsizliklerle karşılaşıldığında duyulan duygusal acının şiddetini arttırmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuç yüksek gelirin kişinin yaşamından duyacağı memnuniyeti satın alacağı ama mutluluğu satın alamayacağı yönündedir. Ayrıca düşük gelir düşük yaşam değerlendirmesine ve düşük duygusal refahın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kahneman ve Deaton, 2010:1). Kahneman ve Deaton, gelir ile yaşam değerlendirme arasındaki korelasyonun gelir ve mutluluk arasındaki korelasyondan farklı olduğunu ve bazı durumlarda yaşam değerlendirme ve gelir arasındaki ilişkinin daha önemli olabildiğini vurgulamıştır (Kahneman ve Deaton, 2010:1). Kahneman ve Deaton yaptıkları çalışmada daha yüksek gelirin kişiler ekonomik olarak iyi durumda olsalar bile yaşam doyumlarını artırdığını ifade etmiştir. Fakat diğer taraftan gelirin duygusal refah üzerindeki etkisi yıllık 75.000 Dolar'a sahip olduktan sonra gelir artışıyla artmamaktadır (Kahneman ve Deaton, 2010:2).

Sonuç olarak gelirden meydana gelen artışın yaşam doyumunu kişi ne kadar zengin olursa olsun artırdığı, yıllık 75.000 Dolar'ın üzerine çıkıldıktan sonra gelirin artmasının ise mutluluğumuz üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, daha az paraya sahip olmak genellikle duygusal acılarımızın şiddetini arttırmaktadır. (Kahneman ve Deaton, 2010:4).

2.3.5.2. Ülkeler Arası Analizler

Gelir ve öznel iyi oluş ilişkisinin incelendiği alanlardan biri de ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalardır. Bu karşılaştırmalarda genel olarak gözlemlenen durum zengin ülkelerin

ortalama mutluluk oranının yoksul ülkelerden daha yüksek olduğudur. Ülkenin ulusal geliri ve ortalama mutluluk seviyesi arasındaki ilişki güçlü ve pozitif yönlüdür. Diener ve vd.'nin (1995) yaptığı çalışmada 55 ülke incelenmiş ve ülkenin finansal durumunu temsilen GSMH ve satın alma gücü kullanılmıştır. Bu çalışmada zengin ülkelerin daha mutlu olmasının gelirden ziyade diğer faktörlerin etkisinden kaynaklanabilme ihtimali de vurgulanmıştır. Örneğin, zengin ülkelerin fakir ülkelere göre daha demokratik ve eşitlikçi olmasının gelir ve mutluluk arasındaki bu ilişkiyi etkilediğini söyleyebiliriz (Diener vd. (1995) akt Tenaglia, 2007:22).

Helliwell'in 2003'te yaptığı çalışma da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Helliwell (2003) yaptığı çalışmada, OECD Ülkeleri'ni ve OECD ülkesi olmayan ülkeleri karşılaştırdığında OECD Ülkeleri'nin daha mutlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani sonuç olarak zengin ülkelerin fakir ülkelere göre daha mutlu olduklarını gözlemiştir. Hükümet kalitesi (quality of government) ve insan hakları ulusal refah ile ilgilidir ve Helliwell'in çalışmasında bu değişkenler istatistiksel olarak kontrol edildiğinde gelirin ulusal refah üzerindeki etkisi anlamsız olmaktadır. Helliwell (2003) yaptığı araştırmada yüksek refah seviyesine sahip olan insanların zengin ülkelerde yaşayanlar değil sosyal ve politik olarak daha etkin kurumlara sahip olan, karşılıklı güvenin olduğu, kurumsal ve toplumsal bozulmaların olmadığı ülkelerde yaşayan insanlar olduğu sonucuna varmıştır (Helliwell, 2003:355). Frey ve Stutzer de ülkeler arası karşılaştırmalarda kişi başına düşen gelir ve ortalama yaşam memnuniyeti arasındaki pozitif ilişkinin kaynağının sadece gelir olmayabileceğine vurgu yapmıştır (Frey ve Stutzer, 2002b:416). Yüksek gelirli ülkelerdeki demokrasi anlayışı Helliwell'in (2003) de çalışmasında belirttiği gibi daha çok oturmuştur. Belki de bu daha mutlu olma durumu gelişmiş ülkelerdeki demokratik koşullardan kaynaklanmaktadır. Gelirin yüksek olduğu yerlerde ortalama sağlık seviyesi daha yüksek ve temel insan hakları daha sağlamdır. Sağlık ve demokrasi kişilerin mutlu olması üzerinde etkili

faktörlerdir (Frey ve Stutzer, 2002b:417).

Diener ve Seligman, World Values Survey'i kullanarak kişi başına geliri 10.000 Dolar ve üzerinde olan ülkelerin oluşturduğu bir grupta ortalama yaşam memnuniyeti ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ortalama gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra gelirin refah üzerindeki etkisinin çok düşük olduğunu gözlemlemişlerdir (Diener ve Seligman, 2004:5). Yani sonuç olarak Diener ve Seligman'a göre yoksul ülkelerin gelirinde meydana gelen artışın bireyler üzerindeki etkisi zengin ülkelerdeki bireylere göre daha fazladır. Bu durum azalan marjinal fayda kavramı ile de tutarlıdır. Finansal doyum ve yaşam doyumu arasında fakir ülkelerde zengin ülkelere göre daha güçlü bir ilişki olması da zengin ve fakir ülkelerin gelirinde meydana gelen artışın bireyler üzerinde ortaya çıkardığı farklı etkiyi açıklamak için kullanılabilir (Diener ve Seligman, 2004:8).

Layard (2005) ile Frey ve Stutzer (2002b) yaptıkları çalışmalarda özellikle temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için gereken gelir miktarına sahip olmayanların gelirinde meydana gelen artışın, mutluluk üzerinde önemli bir etki yarattığını fakat bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra gelirde meydana gelen artışın mutluluk üzerinde etkili olmadığını ya da çok küçük değişimler yarattığını ifade etmişlerdir. Layard yoksul ülkeler ve zengin ülkeler için gelirin mutluluk üzerinde yarattığı etkiyi incelerken 15.000 \$'ı eşik değer olarak kullanmış ve 15.000 \$'ın altındaki ve üstündeki ülkelerde gelirin mutluluk üzerinde gösterdiği etkinin farklı olduğunu gözlemlemiştir. Diğer taraftan Frey ve Stutzer'de 10.000 \$'ı eşik değer olarak kullanmış ve bu değer altındaki ve üstünde gelirin öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin farklı olduğunu gözlemlemiştir (Layard , 2005:149 ve Frey ve Stutzer, 2002b:416).

Easterlin (1974) çalışmasında ülkeler arasında yapılan karşılaştırmada gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin ülke içinde yapılan karşılaştırmadan çok daha zayıf ya da tutarsız olduğunu gözlemlemiştir (Easterlin, 1974:118). Carbonell (2005) de ülkeler arası analizlerde gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin ülke içinde yapılan analizle

karşılaştırıldığında daha zayıf olduğu gözlemlenmiştir (Carbonell, 2005:998). Easterlin (1974) Duesenberry modeline göre görelî gelirin mutluluğun önemli bir belirleyicisi olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar kendi mutluluklarıyla ilgili bir karara varırken referans noktası olarak bir takım standartlara ya da normlara bakarlar ve bu normlar önceki ya da halen devam eden sosyal deneyimlerine göre şekillenir (Easterlin, 1974:118). Bu nedenle gelir grubunun altında bulunanlar kendilerini gelir grubunun tepesinde bulunanlardan daha kötü hissetmektedir. Ülkeler arası karşılaştırmalarda görelî gelirin etkisi daha siliik hale gelmektedir. Dolayısıyla ülke içinde yapılan analizler ülkeler arası analizlere göre daha güçlü sonuçlar doğurmaktadır. Sonuç olarak ülke içi değerlendirmeler de ortaya çıkan gelir ve mutluluk arasındaki pozitif ilişki, belli bir zaman ya da mekan için yapılan ülkeler arası karşılaştırmalarda daha zayıf olarak ortaya çıkmaktadır (Easterlin, 1974:119).

Proto ve Rustichini yaptıkları çalışmada Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi ülkelere özgü faktörler olmadan incelemişlerdir. Bu ilişkinin Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın 15.000 Doların (2005 yılı Satınalma Gücü Paritesine Göre) altında olduğu ülkelerde arttığını, zengin ülkelerde ise bu ilişkinin düz bir seyir izlediğini ifade etmişlerdir. Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın 5600 Dolar'ın altında olduğu ülkelerdeki yaşam doyumunun Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın 15.000 Dolar civarında olan ülkelerdeki yaşam doyumundan %12 daha az olduğu gözlemlenmiştir. Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın 30.000 Dolar civarında olduğu ülkelerde yaşam doyumu en yüksek seviyededir. Yaşam doyumu fakir ülkelerde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile artış göstermektedir fakat bu ilişki zengin ülkelerde çok daha düzdür (Proto ve Rustichini, 2013:1).

Proto ve Rustichini (2013) gelir ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelerken üç farklı analiz yürütmüştür. Bu analizlerden ilki ülke bazlı model, ikincisi bölge bazlı model üçüncüsü ise elde ettikleri sonuçları açıklamak için kullandıkları basit aspirasyon modelidir. Proto ve Rustichini yaptıkları analizler ile şu sonuçlara ulaşmışlardır. Düşük gelirli ülkelerde

yaşam doyumu Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile artmaktadır. Yaşam doyumu ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla arasındaki ilişki 10000 Dolar'ın üzerine çıkıldıkça daha az bir diklik kazanırken 15.000 Dolar'ın üzerine çıktığında düzleşmektedir. Yaşam doyumu zengin ülkelerde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla arttıkça düşme eğilimi göstermektedir. 2005 Yılı satın alma gücü paritesine göre eğer kişi başına düşen gelir 26.000 Dolar ve 30.000 Dolar aralığında ise yaşam doyumunda zirve noktasına ulaşılmaktadır (Proto ve Rustichini, 2013:2).

Proto ve Rustichini (2013) Doğu Avrupa ülkeleri dahil edilmeden 14 Batı Avrupa ülkesi kullanılarak bölgesel bir gözlem yapılarıdır. Bu 14 ülkede bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Veriler yoksul olan bölgelerde Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Fakat bu ilişki varlıklı olan bölgelerde düzleşmekte ve negatif yönlü olmaktadır. 2005 yılı satın alma gücü paritesine göre yaşam doyumunda zirve noktaya kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın 30.000 Dolar ile 33.000 Dolar aralığındayken ulaşılmaktadır (Proto ve Rustichini, 2013:2). Proto ve Rustichini yaşam doyumunun düzleşme ve daha sonra negatif eğimli olma sürecini Aspirasyon Seviyesi Teorisi ile açıklamıştır.

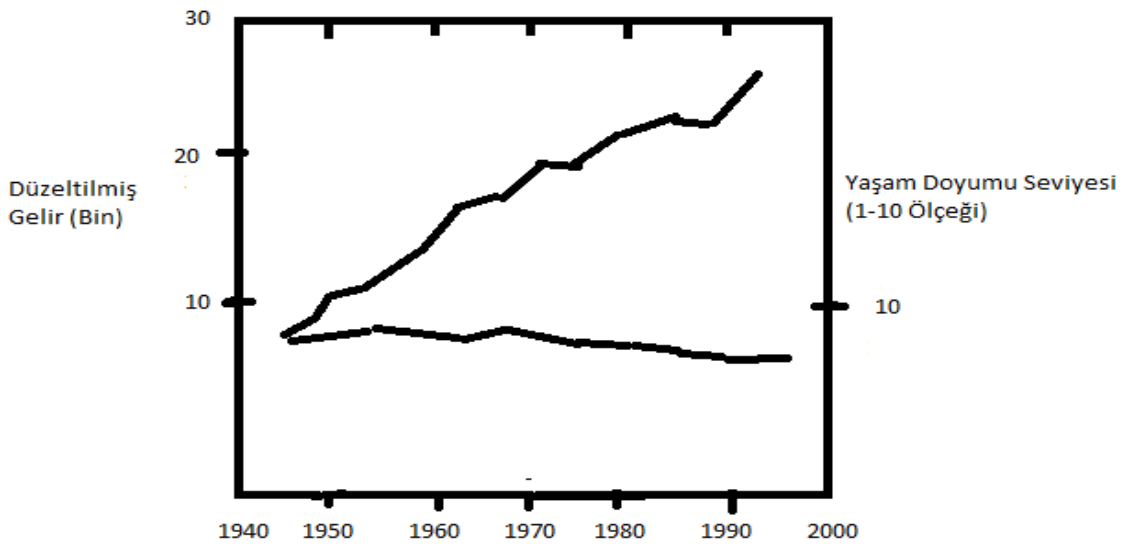
2.3.5.3. Zaman Serisi Analizler

Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkide merak edilen sorulardan en önemlisi hepimizin gelirinin zamana bağlı olarak aynı anda artması, yani bir ülkede ekonomik büyümenin yaşanması zaman içindeki mutluluğumuzu da artırır mı? Bu sorunun cevabının ülke içi ve ülkeler arası analizlerden yola çıkarak evet olduğunu düşünelim de zaman serisi analizlerden elde edilen ampirik bulgular bu fikri desteklememektedir. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizleriyle incelendiğinde tüm toplumun geliri artığında toplumun mutluluk seviyesinde meydana gelen değişimin genel olarak yatay kesit analizlerinden farklı olduğu gözlemlenmektedir. Easterlin Paradoksu'nun ortaya çıkış nedeni de zaman serisi

analizler ve yatay kesit analizler arasında ortaya çıkan bu çelişkidir.

Diener, yaptığı çalışmalarda bir kişinin gelirinde meydana gelen değişikliğin yaşam standartlarında artış ya da düşüş ile öznel iyi oluş seviyesini geçici olarak artırabileceğinde ya da azaltabileceğinden bahsetmiştir. Fakat Adaptasyon Teorisi gereği zaman içinde kişi yeni standartlarına uyum sağladığı için bu etki uzun vadede yok olmakta ve gelir artışının zaman serisi analizlerde mutluluk üzerinde etkisi olmadığı gözlemlenmektedir (Diener vd., 1999:287). Dolayısıyla zaman serisi analizlerin ülke içi ve ülkeler arası değerlendirmelerden farklı çıkması adaptasyon teorisine bağlanabilir.

Şekil 2.3. 1947-1998 Yılları Arasında GSMH ve Ortalama Yaşam Doyumu İlişkisi

Kaynak: Diener ve Seligman, 2004:3.

Şekil 2.3'te de görüldüğü üzere İkinci Dünya Savaşından sonra reel gelir ve yaşam memnuniyeti arasında büyük bir sapma oluşmuştur. Aynı durum Japonya gibi farklı ülkelerde de görülmüştür. Neredeyse son 50 yıldır Amerika'da gelir sürekli artış göstermiştir. Kişi başına düşen Gayrisafi Milli Hasıla neredeyse üç katına çıkmıştır. Buna rağmen yaşam memnuniyeti neredeyse düz bir seyir izlemiştir (Diener ve seligman 2004:3).

Fransa, Japonya ve USA'de 1946-1990 yılları arasında meydana gelen uzun dönemli

büyümeye rağmen öznel iyi oluş seviyelerinde bir değişiklik gözlenmemiştir. Bu sonuçlar aylık gelirden meydana gelen artışın uzun dönemde öznel iyi oluşu değiştirmediği savını destekleyen sonuçlardır. Sonuç olarak zaman serisi analizlerinde gelir artışı öznel iyi oluşu çok büyük ölçüde etkilememektedir (Diener vd., 1999:288).

Easterlin (1995) herkesin gelirinin aynı anda artmasının herkesin mutluluğunun da aynı anda artması anlamına gelmediğini çalışmasında ifade etmiştir. Bunun nedeni refah algısının dayandığı materyal normlarının gelirden meydana gelen artışa paralellik göstererek artmasıdır (Easterlin, 1995:35). Yapılan çalışmalarda deneklere çevrenizdeki insanların geliri sürekli sabit kalırken sizin gelirinizde sürekli artış meydana gelse kendinizi daha varlıklı hisseder misiniz sorusu sorulmuş ve genellikle evet cevabı alınmıştır. Deneklere çevrenizdeki herkesin gelirinde sürekli artış olurken sizin geliriniz sabit kalsa kendinizi nasıl hissedersiniz sorusu sorulmuş ve pek çok insan bu soruya daha az varlıklı hissedeceği cevabını vermiştir. Bunun nedeni insanların refah seviyeleri ile yorum yaparken öznel yaşam düzeyi koşullarını ve hedeflediği yaşam arasındaki farkı gözlemlemeleridir. Kişinin hedeflediği yaşam düzeyi toplumdaki ortalama yaşam koşullarından etkilenmektedir (Easterlin, 1995:36).

Duncan'ın 1975 yılında 1955-1971 yıllarını ele alan ve Detroit bölgesini kapsayan bir çalışma yapmıştır. 1955-1971 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmada yaşam standardından duyulan memnuniyetin neredeyse hiç değişmediği oysa gelirin %40 oranında arttığı gözlemlenmiştir. 1972-1991 yılları arasında kapsayan dönemde de gerçek kişi başına düşen harcanabilir gelir üç katına çıksa da mutlulukta bir artış trendi gözlemlenmemiştir (Duncan akt. Easterlin, 1995:37). Maddison, Amerika için bir çalışma yürütmüş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 50 yıl sonra Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla neredeyse ikiye katlanmış olmasına rağmen mutluluk düzeyinde bir artış olmadığını ifade etmiştir (Madison akt. Easterlin, 1995:38).

Stevenson ve Wolfers (2008) ise yaptıkları çalışmada diğer ampirik çalışmalardan farklı olarak pek çok durumda ülkedeki ekonomik büyümenin insanların daha mutlu olmasına sebep olduğunu hatta ekonomik büyümenin daha hızlı gerçekleştiği yıllarda mutluluk seviyelerinde de daha hızlı bir artış olduğunu gözlemlemişlerdir. Fakat Amerika'nın kayda değer bir istisna olarak karşımıza çıktığından bahsetmişlerdir. Amerikalıların son 35 yılda mutluluklarında fark yaratacak hiç bir ilerleme olmamıştır, hatta kadınların mutluluk seviyelerindeki bir azalma meydana gelmiştir. Fakat bunun aksine Japonya'da hızlı ekonomik büyüme döneminde mutluluk seviyesinde bir artış meydana gelmiştir. Yaşam memnuniyeti Avrupa'da artış göstermiş ve bu gelişme ekonomik büyümenin daha sağlam olduğu yerlerde kendini daha net bir şekilde göstermiştir. Stevenson ve Wolfers bir bütün olarak ele alındığında zaman serisi analizlerinde elde edilen kanıtların daha önce iddia edildiği gibi gelirin zaman içerisinde mutluluk üzerinde etkili olmadığı fikrini desteklemesinin zor olduğunu ifade etmişlerdir (Stevenson ve Wolfers, 2008:29).

Easterlin ve Angelescu (2009) ise Stevenson ve Wolfers'tan farklı olarak yaptığı çalışmada uzun dönemde Gayrisafi Milli Hasıla'da meydana gelen artışın büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığına dikkat çekmiştir. Analizde 17 gelişmiş ülke, 9 gelişmekte olan ülke ve 11 geçiş dönemi ülkesi için ele alınmıştır. Bu üç farklı ülke grubu için de Gayrisafi Milli Hasıla'da meydana gelen artış mutluluk üzerinde etkili olmamıştır. Ayrıca analiz 37 ülke için tekrar yapılmış fakat yine anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Easterlin ve Angelescu, 2009:1). Kısaca ifade etmek gerekirse belli bir zaman noktasında mutluluk doğrudan gelirdeki değişimden etkilenirken belli bir zaman dilimi ele alındığında gelir artışının mutluluk üzerinde etkili olmaması durumuna kısaca Gelir Mutluluk Paradoksu ya da Easterlin Paradoksu diyoruz. Bu paradoksa göre kısa dönemli analizlerde gelir ve mutluluk arasında pozitif bir ilişki varken uzun dönemli analizlerde bu ilişki kaybolmaktadır (Easterlin ve Angelescu, 2009:2-14).

Zaman içerisinde meydana gelen ekonomik büyümeye rağmen artış göstermeyen mutluluk seviyesinin açıklamalarından biri de zaman içinde mutluluk kavramının değişime uğramış olması olabilir. Belki de bundan 50 yıl önce insanlar, şu anda daha iyi durumda olsalar bile, mutluluklarını ifade etmeye daha çok meyilliydiler. Bir diğer neden ise daha önce de bahsedildiği gibi adaptasyon yeteneğiyle alakalı olabilir. Yani gelirden meydana gelen bir artış başlangıçta kişinin memnuniyetinde bir dalgalanmaya neden olabilir. Fakat birey bu duruma uyum sağladıktan sonra insanlar geçmişe göre daha mutlu olmaya devam etmemektedir (Tenaglia, 2007:22).

2.4. Easterlin Paradoksu ve Paradoksu Açıklamaya Yönelik Geliştirilen Teoriler

Easterlin (1974) çalışmasında gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi zaman serisi analiziyle incelendiğinde sonuçların tek bir ülke için yapılan yatay kesit analizi sonuçları kadar net olmadığını ifade etmiştir (Easterlin, 1974:111). Anlamlı yatay kesit sonuçlarını ve anlamsız zaman serisi sonuçlarını yanyana koyup incelemek Easterlin Paradoksuna yol açmaktadır. Gelirin mutluluk üzerindeki etkisi materyal arzusu, artan beklentiler, hırs, stres vb faktörleri göz önünde bulundurarak ele alınması gereken kompleks bir konudur. Bu paradoks çeşitli teorilerle açıklanmaktadır. Bunlar artan gelir elde etme isteği (Income Aspiration), Göreli gelir (Relative Income), Karşılaştırma Etkisi (Comparison effect) ve Adaptasyon Teorisidir (Diener vd., 1999:288). Bir de bu teorilere ek olarak Rojas (2005 ve 2007) çalışmalarında geliştirilen Kavramsal Gönderi Teorisi (CRT) bulunmaktadır.

2.4.1. Karşılaştırma Etkisi (Comparison Effect) ve Göreli Gelir (Relative Income)

Zaman serisi analizlerde ülke geliri artmasına rağmen kişilerin mutluluk seviyesinde bir değişiklik olmadığı gözlemlendiğinden daha önce bahsedilmiştir. Tenaglia yaptığı çalışmada yüksek gelir seviyesine ulaşmanın insanları mutlu etmemesini kişilerin yaptığı sosyal karşılaştırmalara yani göreli gelirin önemine bağlamıştır (Tenaglia, 2007:22). Kişilerin

öznel iyi oluşu ve mutlak gelirleri arasında zayıf bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir (Clark ve Oswald, 1996:360). Göreli Gelir açıklamasına göre, kişinin gelirinin öznel iyi oluşu üzerinde yaptığı etki değişen standartlarından (geçmiş ve bugün) ve yaptığı sosyal karşılaştırmalardan etkilenmektedir. Eğer kişinin geliri kendini karşılaştırdığı grubun yani referans grup dediğimiz grubun geliriyle eş zamanlı olarak değişiyorsa bu değişimin kişinin mutluluğu üzerindeki etkisi çok küçük olmaktadır (Rojas, 2007:2).

Pek çok karşılaştırma teorisine göre kişinin istekleri ve şu andaki durumu arasındaki fark kişinin öznel iyi oluş seviyesini etkilemektedir. Aradaki fark artıkça kişi cesaretini kaybetmekte ve kişinin öznel iyi oluşu da negatif etkilenmektedir (Diener vd., 1999:283). Kişinin yaptığı sosyal karşılaştırmaların temelinde bireyin özünde bulunan fikir ve yeteneklerini karşılaştırma arzusu yatmaktadır. Başlangıçta kişilerin farklı yeteneklere ve fikirlere sahip olduğu düşünülse de insanlarda birlikte hareket etme eğilimi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum kişilerin davranışlarını ve düşüncelerini etkilemektedir (Festinger, 1954:117). Zaman serisi analizlerden ve diğer analizlerden elde edilen sonuçlar arasındaki bu çelişkiyi açıklamak için kullanılan kavramlardan biri olan Göreli Gelir (Relative Income) kavramına Marx bundan 150 yıl önce değinmiş ve bu durumun önemini şu sözleriyle ifade etmiştir (Easterlin, 1974:111).“A house may be large or small; as long as the neighboring houses are likewise small, it satisfies all social requirement for a residence. But let there arise next to the little house a palace, and the little house shrinks to a hut. The little house now makes it clear that its inmate has no social position at all to maintain.” Marx’ın değinmek istediği nokta kişi eğer çevresindekilerle aynı durumda ise yani daha kötü durumda değilse mevcut durumundan memnuniyet duyacaktır. Ta ki ona aslında mevcut durumunun iyi olmadığını hatırlatacak ya da gözler önüne serecek daha iyi koşullara sahip biriyle karşılaşıncaya kadar. Kişi böyle bir durumla karşılaştığında eskisi gibi halinden memnun ve mutlu olmaya devam edemeyecektir (Marx akt. Easterlin, 1974:112).

Easterlin (1974) çalışmasında kullandığı modellerle tüketimden yola çıkarak gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır (Easterlin, 1974:112). Herhangi bir toplumda herhangi bir zamana ait tüketim normları her bireyin zihninde neredeyse ortak olan bir referans noktası oluşturur ve bu ortak referans noktası birey tarafından refah değerlendirmeleri yaparken kullanılır. Bu normların altında kalanlar kendilerini daha mutsuz hissederken bu normların üzerine çıkanlar daha mutlu hissetmektedir (Easterlin, 1974:112). Carbonell'e (2005) göre referans grubun geliri kişinin öznel iyi oluşu üzerinde etkilidir. Carbonell yaptığı çalışmada referans grubun gelir miktarının en az kişinin kendi geliri kadar önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kişinin gelirinin referans gruptan yüksek olması o kişinin daha mutlu olmasına yol açmaktadır. Bununla beraber insanlar genellikle kendilerinden daha iyi olan bir kesimi referans grup olarak tanımlama eğilimindedir (Carbonell, 2005:997). Aynı zamanda Carbonell'in ulaştığı sosyal karşılaştırmanın önemine dikkat çeken sonuçlardan biri de kişinin aile gelirinde meydana gelen artış referans grubun gelirinde de meydana geliyorsa bu gelir artışının kişiyi mutlu etmemesidir.

Easterlin'in yaptığı çalışmalarda elde ettiği bulgu zengin insanların ortalama olarak yoksul olanlardan daha mutlu olduğu, fakat gelirin aynı anda artışının insanları aynı anda daha mutlu etmediği yönündedir. Herkesin gelirinde bir artış meydana geldiğinde bireyin mutlu olmamasının nedeni, bireyin diğerleriyle yaptığı karşılaştırmada herhangi bir ilerleme kaydedemediğini gözlemlemesinden kaynaklanmaktadır. Pek çok ekonomist, geçmişte yaptıkları çalışmalarda bireylerin gelir, statü, tüketim ya da fayda gibi konularda kendilerini önemli kişilerle karşılaştırdıklarını ifade etmiştir. Thorstein Veblen 1899'da gösterişçi tüketim adını verdiği bir kavram tanımlamıştır. Buna göre kişiler bazı şeylerin tüketimini başkalarını etkilemek amacıyla yapmaktadırlar. James Duesenberry ise Nispi Gelir Hipotezini formüle etmiş ve dışsallıkların asimetric bir yapısı olduğunu varsaymıştır. Buna göre insanlar karşılaştırma yaparken kendilerinden daha iyi durumda olanlara odaklanmaktadırlar. Bu

nedenle Şu an bulduklarından daha iyi bir konuma gelmek istemektedirler. Dolayısıyla bu durum kişilerin daha çok gelir elde etmek istemesine yol açmaktadır. Bu nedenle zengin insanlar yoksullar üzerinde negatif bir etki yaratırken aksi geçerli değildir (Veblen ve Duesenberry'den akt. Frey ve Stutzer, 2002b:411).

2.4.2. Adaptasyon Teorisi

Adaptasyon süreci de kişinin öznel iyi oluşu üzerinde etkilidir. Adaptasyon açıklaması insanların pozitif ve negatif durumlara adaptasyon sağlama yeteneğine dayanmaktadır. Eğer bir kişinin adaptasyon yeteneği yüksekse gelirinde meydana gelen değişikliğe kolaylıkla uyum sağlar ve dolayısıyla öznel iyi oluş seviyesinde bir değişiklik meydana gelmez. Buna ek olarak uzun vade ya da kısa vade fark etmeksizin insanlar nihayetinde yeni durumlarına adaptasyon sağlayacakları için gelirden meydana gelen değişim öznel iyi oluşu kalıcı olarak etkilemeyecektir (Rojas, 2007:2).

Bireyler yaŐamlarında meydana gelen deęiŐikliklere adaptasyon sağladıktan sonra öznel iyi oluş seviyeleri ve yaşam memnuniyetleri de eski seviyesine geri dönmektedir. Piyango kazananlar ve kontrol grubu arasında yapılan bir araştırmada piyango kazananların uzun vadede diğer gruptakilerden çok da mutlu olmadıkları gözlemlenmiştir. Ya da yaşanan büyük bir kazadan sonraki ilk bir hafta boyunca yaşanan korku vb. duyguların etkisiyle kişinin öznel iyi oluşu azalsa da 8. haftada pozitif etkilerin negatif etkileri fazlasıyla bastırđı gözlemlenmiştir (Diener vd., 1999:285). Bu rneklerle anlatılmak istenen Şey insanların uzun vadede durumlarına adaptasyon sağladıklarıdır. Diener vd (1993) yaptıkları çalışmada yaşam standartlarında artış ya da dŐuŐ olan bireylerin zaman içinde yeni gelir seviyelerine adaptasyon sağlayarak tatmin düzeylerinin aynı kalmasını ya da çok az deęiŐmesini sağlayabildiklerini göstermiştir. Gelirden bir değişikliğin meydana gelmesi durumunda öznel iyi oluş seviyesi geçici olarak artabilir ya da azalabilir, özellikle de bu değişim temel ihtiyaçları üzerinde gerçekleŐmiŐse; fakat, Adaptasyon Teorisi gereği kişinin yeni gelir

seviyesine uyum sağlamasından itibaren eski öznel iyi oluş seviyesine geri dönmektedir (Diener vd., 1999:287).

Bu alanda çalışan ilk ekonomistlerden olan Van Praag ve Kapteyn, bireylerin gelirlerinde meydana gelen yeni değişmeye ve bu değişiklikten ortaya çıkan yeni duruma kısa sürede uyum sağlayarak normal durumları gibi algıladıklarını ve esnek standartlara sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Van Praag ve Kapteyn, 1973:59). Van Praag ve Kapteyn insanların gelirlerinde meydana gelen artışın kişilerin refah fonksiyonunu yukarı kaydırıldığını ifade etmiş ve bu duruma Tercih Sapması (Preference Drift) adını vermişlerdir (Van Praag ve Kapteyn, 1973:32).

Grund ve Sliwka (2005) yaptıkları çalışmada adaptasyon sürecini iş memnuniyeti açısından ele almış ve zaman içinde kişilerin gelirlerinde bir artış meydana gelmesine rağmen mutlu olmadıklarını gözlemlemişlerdir. Adaptasyon süreci açısından baktığımızda bu durumun nedeni kişinin zaman içinde gelirine uyum sağlamasıdır. Kişinin geliri artığında daha mutlu olacağını varsayması yanlıştır çünkü kişi geliri değiştiğinde o gelir seviyesine alışacağını ve referans noktasının değişeceğini öngörememektedir (Grund ve Sliwka, 2005:3). Easterlin de yaptığı çalışmada insanların gelir elde etme isteklerinin yani aspirasyon seviyelerinin gelirlerinde meydana gelen artışla beraber artacağını öngöremediklerinden bahsetmiş ve bu iddiasını ampirik sonuçlarla da desteklemiştir (Easterlin, 2001: 474).

Di Tella ve MacCulloch (2008) yaptıkları çalışmada temel ihtiyaçların karşılanmasında herhangi bir sorunla karşılaşılmayan ülkeleri kullanmış ve üç farklı analiz yürütmüşlerdir. Bunlar, Almanya'ya ait 1985-2000 yılları için gerçekleştirdikleri panel veri analizi, Avrupa ülkeleri için yaptıkları 1975-2002 yıllarını kapsayan panel veri analizi ve Worl Gallup Poll'dan elde ettikleri ekonomik büyüme verilerini kullanarak, 1960 ve 2005 yıllarını ele aldıkları yatay kesit analizidir. Di Tella ve MacCulloch'ın Avrupa ülkelerini içeren analizine göre daha çok gelire sahip olmak kişileri daha çok mutlu etmemektedir. Bu

durumun nedeni adaptasyon sürecidir. Zengin olan Avrupa ülkelerinde adaptasyon süreci 5 yıl kadar sürmekte ve mutluluk seviyesi üzerinde kalıcı bir etki ortaya çıkmamaktadır (Di Tella ve MacCulloch, 2008:1). Almanya verileri ile yapılan analize göre ise ev sahibi olan kişiler gelirlerinde meydana gelen artışa tamamen uyum sağlarken, ev sahibi olmayan kişilerin artan gelirin yarattığı etkiye tamamen uyum sağlayamadığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak yazarlar zengin ülkelerin artan gelire tam adaptasyon sağladığını fakat yoksul ülkelerde tam adaptasyon sağlanmadığını da ifade etmişlerdir. Gelir artışının yoksul bireyler üzerinde yarattığı etkinin daha büyük olduğu adaptasyon süreci açısından da gözlemlenmektedir (Di Tella ve MacCulloch, 2008:17).

2.4.3. Gelir Elde Etme isteği (Aspirasyon Seviyesi Teorisi)

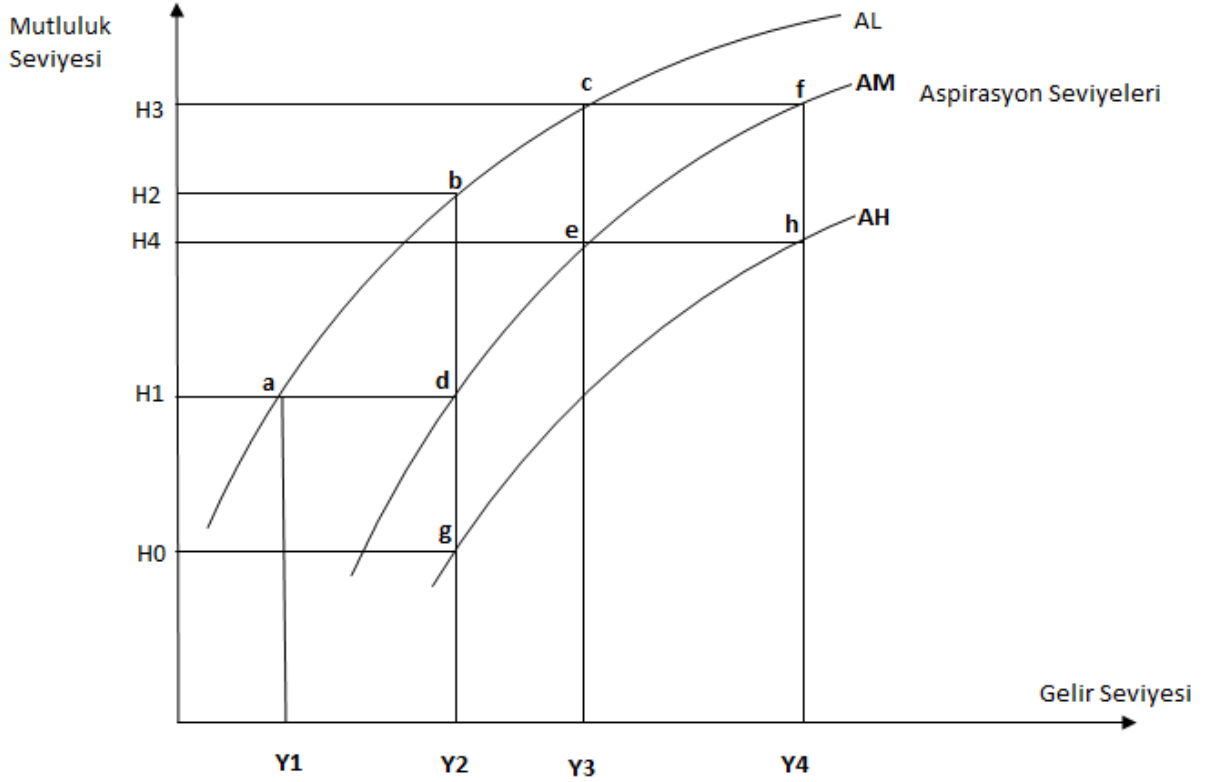
Ekonomi literatüründe Easterlin (1974, 1995, 2001) mutluluk kavramına ilişkin çelişkiyi açıklamak için kullandığı bir diğer teori de aspirasyon teorisidir. Kişilerin eğitim süreleri arttıkça gelir elde etme istekleri de artmakta ve dolayısıyla yaşam doyumları azalmaktadır (Clark ve Oswald, 1996:361). Diğer taraftan gelir arttıkça kişilerin işlerinden duyduğu memnuniyet de azalmaktadır. Aspirasyon düzeyi teorisine göre, mutluluk elde etmek istediklerimiz ve elde ettiklerimiz arasındaki farkın az olmasına bağlıdır (Frey, 2002b:414).

Burada üç önemli sonuç bulunmaktadır:

- 1) Bireyin isteklerini sürekli bir üst seviyeye taşıması hep daha fazlasını istemesine sebep olur ve asla tatmin olmazlar. Kişinin isteklerinin sürekli artması materyal ya da hizmet alımından ibaret değildir. Örneğin, kişi çalıştığı iş yerinde terfi aldığı anda da bir üst seviyeye çıkmak istemektedir.
- 2) İstekler konusunda doyuma ulaşmak imkansızdır. Bu bakış açısında gelirin marjinal faydası artık tanımlı değildir çünkü fayda fonksiyonu gelir seviyesi ile birlikte değişiklik göstermektedir.

3) Pek çok insan geçmişte daha mutsuz olduğunu düşünmektedir. Fakat gelecekte daha mutlu olmayı beklemektedir. Bu asimetrik durum aspirasyon seviyesinin değişmesi ile ilgilidir (Frey ve Stutzer, 2002b:415).

Şekil 2.4. Mutluluk, Gelir ve Aspirasyon Seviyesi İlişkisi

Kaynak: Frey ve Stutzer, 2002b:415.

Başlangıçta insanların gelir seviyelerinin Y1, aspirasyon seviyelerinin AL ve mutluluk seviyelerinin de H1 olduğunu varsayalım. Gelirin Y1'den Y2'ye çıkması mutluluk seviyesini H1'den H2'ye çıkarır. Eğer gelir artmaya devam edip Y3'e çıkarsa mutluluk seviyesi de H1'den H3'e çıkar. Grafikteki a, b ve c noktaları normal olarak ekonomi teorisinde olduğu varsayılan gelirin azalan marjinal faydasını gösteren noktalardır. Bu eğri daha çok paranın insanları mutlu ettiğini göstermektedir. Fakat zaman içerisinde aspirasyon seviyesi yüksek gelir seviyesine adaptasyon sağlar. Bu nedenle aspirasyon seviyesini gösteren eğri aşağı doğru kayar AL'den AM'ye düşer. Bu durumda gelir Y1'den Y2'ye çıktığında herhangi bir mutluluk artışı meydana gelmez hatta aspirasyon seviyesinin artması ile AM eğrisinin aşağıya

kayarak AH olması durumunda Y2 gelir seviyesinde kişinin mutluluk seviyesi düşerek H0 düzeyine iner (Frey ve Stutzer, 2002b:415).

Aspirasyon seviyesi teorisine göre artan gelir ve aspirasyon seviyesinin artması yakın ilişkilidir. Şekil 2.4 geçmişteki mutluluk seviyesi ve gelecekteki mutluluk seviyesi arasındaki asimetriyi açıklamamıza yardımcı olacaktır. Y3 gelir seviyesindeki bir kişi geçmişteki mutluluğu ile ilgili yorum yaparken güncel aspirasyon seviyesini yani AM'yi baz almaktadır. Gelir Y2'den Y3'e çıktığı zaman önceki gelir seviyesi yani Y2, d noktasında H1 seviyesinde mutluluk yaratmaktadır. Bu mutluluk seviyesi bugünkü gelir miktarı Y3'ün yarattığı mutluluk seviyesi olan e noktasındaki H4'ten daha düşüktür. Bu nedenle bugünkü mutluluk seviyesi geçmişteki mutluluk seviyesinden daha yüksektir. Aslında insanlar Y2 gelir seviyesinde olduklarında daha düşük bir aspirasyon seviyesine sahip olmakta ve bu nedenle mutluluk seviyeleri H2 olmaktadır. H2 mutluluk seviyesi, gelir seviyesi Y2'den Y3'e çıktığında oluşan H4 yani bugünkü mutluluk seviyesinden bile daha yüksektir. İnsanlar gelir seviyesi Y3'ten Y4'e çıktığında aspirasyon seviyesinin AM olacağını sanmakta ve mutluluk seviyesinin de H3 olacağını öngörmektedirler. Fakat insanlar gelirleri artığında aspirasyon seviyelerinin de artacağını görmezden gelmektedirler. Aspirasyon seviyesi de artarak AH olmaktadır. Bu nedenle gelir Y3'ten Y4'e çıktığında mutluluk da AH aspirasyon seviyesinde f noktasında H3 olmak yerine h noktasında H4 olmaktadır. Mutluluk seviyesinin H3 olması aspirasyon seviyesinin değişmeyerek AM'de kalmasına bağlıdır. Bu nedenle gelir artışının meydana getirdiği mutluluğu artırıcı etki aspirasyon seviyesinin artış göstermesiyle yok olmaktadır (Frey ve Stutzer, 2002b:416).

2.4.4. Kavramsal Gönderi Teorisi

Rojas (2007) daha önce yapılan ve gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, bu iki değişken arasında bulmuş oldukları zayıf ilişkiyi açıklamaya çalışırken Kavramsal Gönderi Teorisi (CRT) yaklaşımını kullanmıştır. Rojas (2007) çalışmasında

mutluluğu etkileyen faktörlerden sadece gelir, yaş, cinsiyet, eğitim ve kişinin ilişki durumunu kullanmıştır (Rojas, 2007:4). Kavramsal Gönderi Teorisi (CRT) yaklaşımına göre mutluluğun temelinde yatan kavramsal gönderi noktası kişinin mutlu bir hayat algısını şekillendirir ve kişinin kendi mutluluğu ile ilgili yorumlarını etkiler (Rojas, 2007:2). Bu nedenle gelir bazı kişilerin mutluluğu üzerinde önemli bir belirleyici iken bazılarının mutluluğu üzerinde pek de önemli bir belirleyici değildir. Eğer insanların mutlu bir hayattan anladıkları değişiklik göstermekteyse bu durumda davranışlarının da değişiklik göstermesini beklemekteyiz. Rojas (2005, 2007) mutluluğu 7 seçenekli bir ölçek kullanarak ölçmüştür. Rojas'a göre gelirin mutluluk üzerindeki etkisi mutluluğun hangi konteks içinde değerlendirildiğine de bağlıdır. Diğer taraftan gelirin kişinin mutluluğu üzerinde yarattığı etki kişinin mutluluğunun dışsal etkenlerden mi yoksa içsel etkenlerden mi etkilendiğiyle de alakalıdır.

Tenaglia (2007), Rojas (2007, 2011) çalışmaları da mutluluk kavramının kişi için ne ifade ettiği ve bu doğrultuda kişinin mutluluğunun gelirden nasıl etkilendiği ile ilgili çalışmalardır. Her iki yazar da kişinin mutluluğunun içsel faktörlerden kaynaklanması durumunda gelir değişikliklerinden daha az etkilendiğini ifade etmiştir. Rojas'ın 2007 yılı çalışmasında katılımcıların dörtte biri Memnuniyet Yaklaşımını temsil eden seçeneği işaretlerken en çok tercih edilen diğer iki seçenek ise Stoacı Yaklaşım ve Eğlence Yaklaşımıdır. Tablo 2.4'te gelirin mutluluk tanımları üzerindeki etkisini gözlemlemekteyiz. Rojas'ın (2007) yaptığı çalışmada gelirin en çok etkili olduğu mutluluk tanımları Anı Yaşama Yaklaşımı, Gerçekleştirme Yaklaşımı ve Eğlence Yaklaşımıdır. Gelirin, Memnuniyet Yaklaşımı, Eğlence Yaklaşımı üzerindeki etkisi ise aynıdır. Gelirin en az etkili olduğu mutluluk tanımları ise Stoacı Yaklaşım, Huzur Yaklaşımı ve Ahlak Yaklaşımı'dır.

Tablo 2.4. Rojas'ın Çalışmasında Mutluluk ve Gelirin Logaritması Arasındaki İlişki

Kavramsal Gönderi	Tahmin Edilen β Katsayılar	Standart Sapma
Stoacı Yaklaşım	0,031 0,69	0,077
Ahlak Yaklaşımı	0,089 0,36	0,098
Eğlence Yaklaşımı	0,153 0,04	0,073
Anı Yaşama Yaklaşımı	0,305 0,00	0,096
Memnuniyet Yaklaşımı	0,157 0,03	0,071
Ütopacı Yaklaşım	0,122 0,27	0,109
Huzur Yaklaşımı	0,02 0,84	0,095
Gerçekleştirme Yaklaşımı	0,296 0,00	0,099
Toplam	0,15 0,00	0,03

Kaynak: Rojas, 2007:10.

III. METODOLOJİ

3.1. Anket Tasarımı ve Veri Seti Oluşturma Süreci

Bu tez çalışmasında kullanılan veri seti daha önce Tenaglia (2007) tarafından kullanılan bir anket çalışmasının Türkiye'ye uyarlanmasıyla elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan anket öznel iyi oluş bileşenlerinin (mutluluk ve yaşam doyumu), demografik değişkenlerden (yaş, cinsiyet, eğitim, medeni hal, çocuk sayısı), ekonomik değişkenlerden (gelir, işsizlik, maddi yardımlar, ulaşılmak istenen gelir ve aylık gelir arasındaki fark, aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark) ve ekonomik olmayan değişkenlerden (sosyal ilişkiler, dini eğilim, sosyal ve kültürel faaliyetler, sağlık ve kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, çalışma ortamı memnuniyeti) nasıl etkilendiğini görmek amacıyla düzenlenmiştir. Anket toplam 42 sorudan ve 7 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, kişisel bilgiler, gelir ve çalışma durumu, enflasyon ve işsizlik, riskten kaçma, mutluluk ve yaşam doyumu, nevrozizm ve sosyal ilişkilerdir. Anketlerin katılımcılara ulaştırılması için google drive üzerinden bir soru formu oluşturulmuş ve anketin dağılımı Facebook, mail grupları ve diğer sosyal medya araçları aracılığıyla yapılmıştır. Buna ek olarak çeşitli kamu kurumlarına da anketler baskı formunda dağıtılarak veri toplama sürecine devam edilmiştir. Veri toplama süreci 2014 yılı Kasım ayının ilk haftasında başlamış ve 2014 yılı Aralık ayının son haftasında bitmiştir. Bu süre zarfında 662 kişiye ulaşılmıştır. Veriler Ankara ve Gaziantep olmak üzere iki farklı ilden toplanmıştır¹.

Demografik değişkenlerin öznel iyi oluş üzerinde etkili olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar yapılmıştır bu nedenle ankete kişiye ait demografik bilgiler sorularak başlanmıştır. Birinci bölüm olan bu bölümde kişinin yaşı, cinsiyeti, medeni hali, eğitim durumu ve çocuk sahibi olup olmadığı varsa çocuk sayısı sorulmuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak kişinin demografik değişkenlerden nasıl etkilendiği gözlemlenmiştir. İkinci bölümde kişinin geliri, elde etmek istediği gelir, gelirinden ve çalışma koşullarından duyduğu memnuniyet, çalışma

¹ İl olarak Gaziantep ve Ankara'nın seçilme nedeni kişisel bağlantılar nedeniyle veri toplamak için daha uygun olmalarıdır.

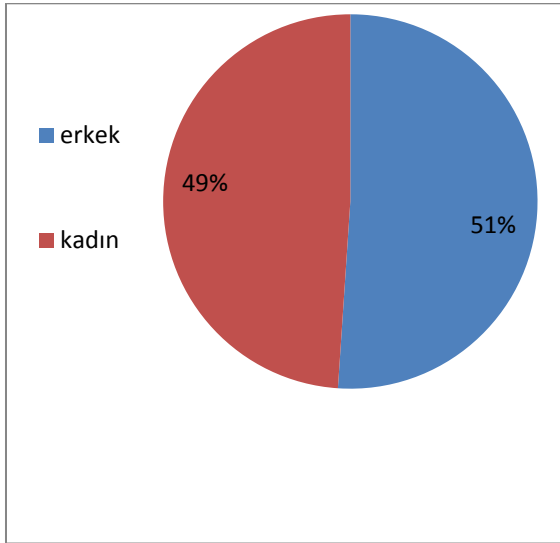
zamanları ve hiç işsiz kalıp kalmadığı kaldıysa ne kadar süreyle işsiz kaldığı sorularak kişilerin ekonomik değişkenlerden nasıl etkilendiği incelenmiştir.

Üçüncü bölümde kişinin sosyal hayatıyla, dine yakınlığıyla ve insan ilişkileri ile ilgili sorular sorulmuş ve bu değişkenlerden bireylerin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Dördüncü bölümde kişilere enflasyon ve işsizlik beklentileri sorulmuştur. Beşinci bölümde kişinin risk sever mi yoksa riskten kaçır mı olduğuna dair sorular sorulmuştur. Altıncı bölümde kişinin mutluluk tanımının ne olduğu ne kadar mutlu olduğu yaşamından duyduğu memnuniyet ile ilgili sorular sorulmuş ve bu bölümden elde edilen veriler analizde bağımlı değişkenler olarak kullanılmıştır. Yedinci bölümde Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği'nin sadece nevrozizm bölümü ile ilgili sorular kullanılmış ve kişinin negatif bir eğilime sahip olmasının yaşam doyumunu ve mutluluğu nasıl etkilediğini anlamaya yönelik bir takım sorular sorulmuştur. Anketi tasarlarken hazırlanan bazı bölümlerden eksik bilgi miktarının çok olması nedeniyle anketteki bölümlerin ve verilerin tamamından analiz aşamasında yararlanılamamış ve bu sayı 622'ye düşmüştür.

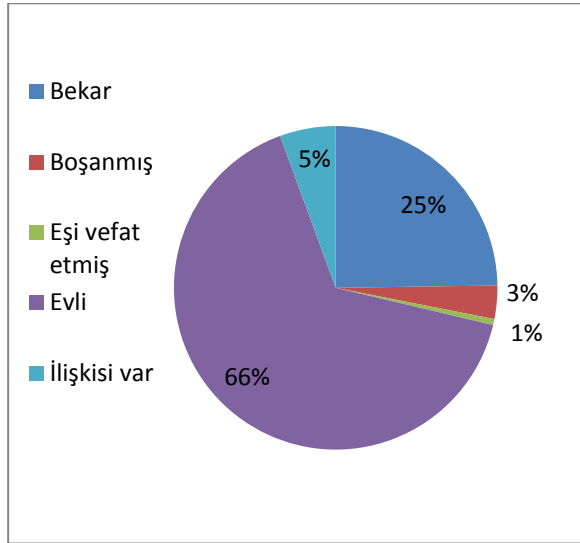
3.1.1. Veri Seti ile İlgili İstatistikî Bilgiler

Anket çalışmasına 662 kişi katılmıştır. Bu kişilere ait sosyal, demografik ve ekonomik bilgilere aşağıdaki şekiller aracılığı ile ulaşılabilir. Ankete katılan kişiler arasındaki cinsiyet dağılımına baktığımız da neredeyse bir eşitliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere ankete katılanların %49'unu kadınlar %51'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Şekil 3.2.'de ankete katılan kişilerin medeni durumu incelendiğinde ise %66'sının evli, %25'inin bekar olduğu gözlemlenmektedir. Şekil 3.4.'te ise katılımcıların yaş dağılımını görmekteyiz. Ankete katılan kişilerin yaş dağılımına baktığımızda yoğunluğun yirmili yaşların sonrasında ve kırklı yaşlarında olduğu görülmektedir.

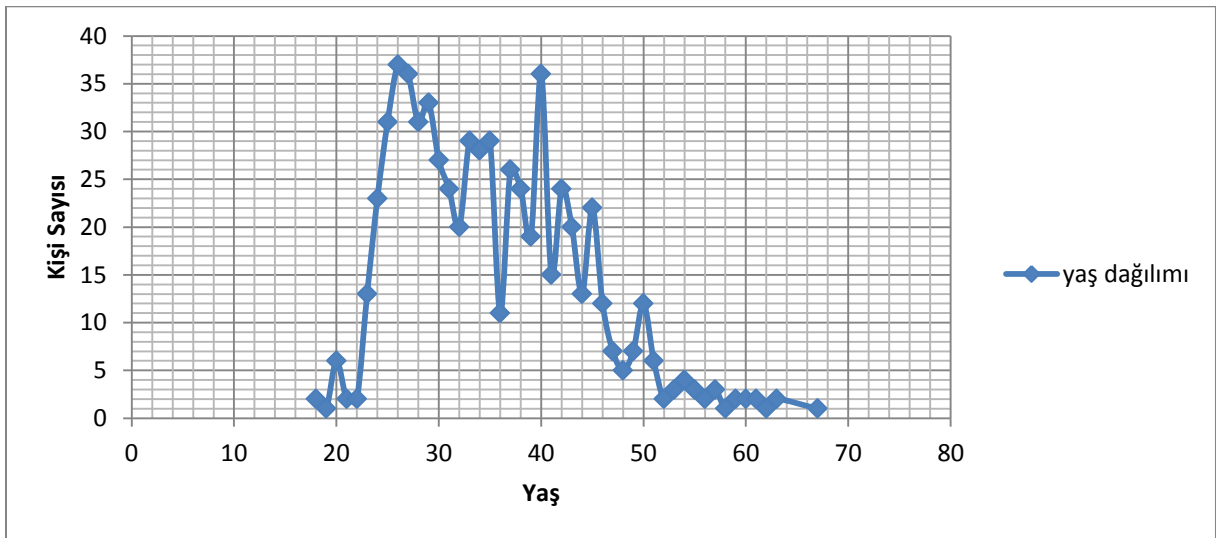
Şekil 3.1. Cinsiyet Dağılımı

Şekil 3.2. Medeni Durum

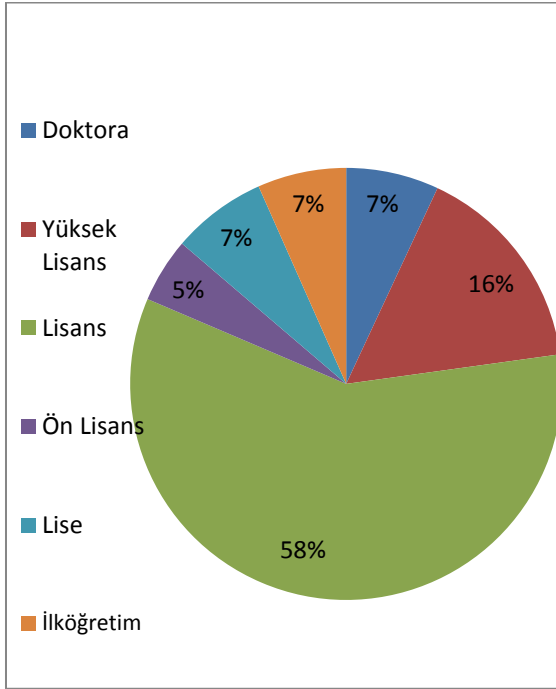

Şekil 3.3. Yaş Dağılımı

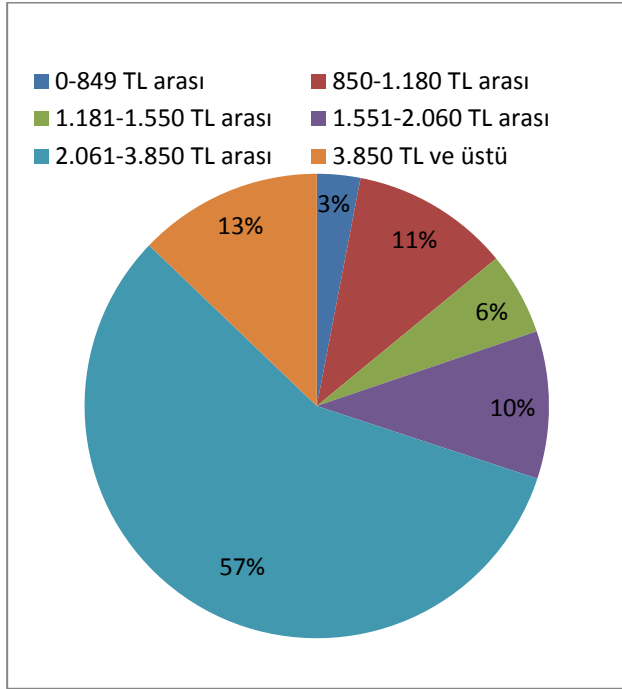

Şekil 3.4 ve Şekil 3.5 ankete katılan kişilerin eğitim durumları ve gelir dağılımları ile ilgili bilgi vermektedir. Ankete katılanların %58'i lisans, %16'sı yüksek lisans, %7'si ilköğretim, %7'si lise, %7'si doktora, %5'i ise ön lisans mezunudur. Ayrıca ankete katılanların %57'si 2061-3850 TL aralığında gelire sahip olurken, %13'ü 3850 TL ve üstü gelire sahip olmaktadır. Geriye kalan %30 ise kabaca 2060 TL ve altı maaşa sahip olmaktadır.

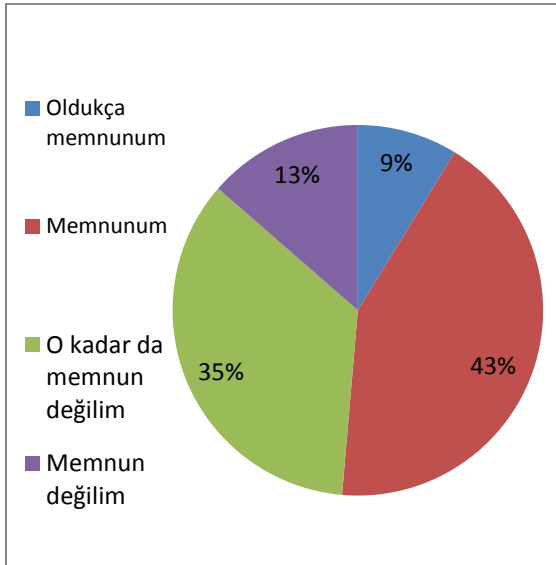
Şekil 3.4. Eğitim Durumu

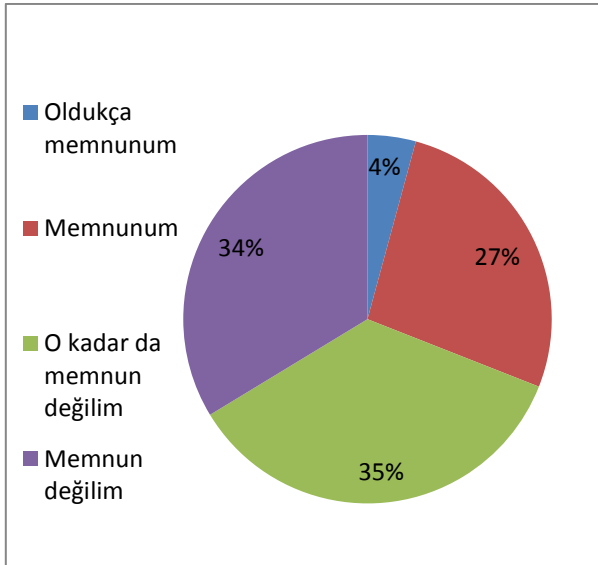
Şekil 3.5. Gelir Dağılımı Durumu

Şekil 3.6. Çalışma Ortamı Memnuniyeti

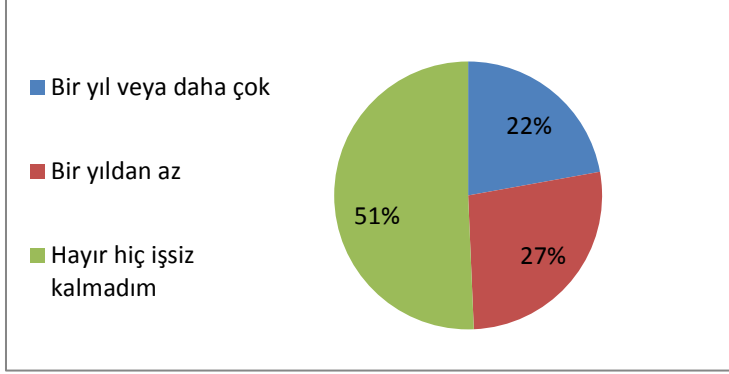
Şekil 3.7. Gelirden Duyulan Memnuniyet

Şekil 3.6'da görüldüğü üzere ankete katılanların %43'ü çalışma ortamından memnuniyet duyarken %35'i ise çalışma ortamından o kadar da memnun olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca ankete katılanların %9'u çalışma ortamından oldukça memnun olduğunu belirtirken, %13'ü ise memnun olmadığını ifade etmiştir. Şekil 3.67da görüldüğü üzere ankete katılan kişilerin %34'ü gelirinden memnun olmadığını, %35'i gelirinden o kadar da memnun

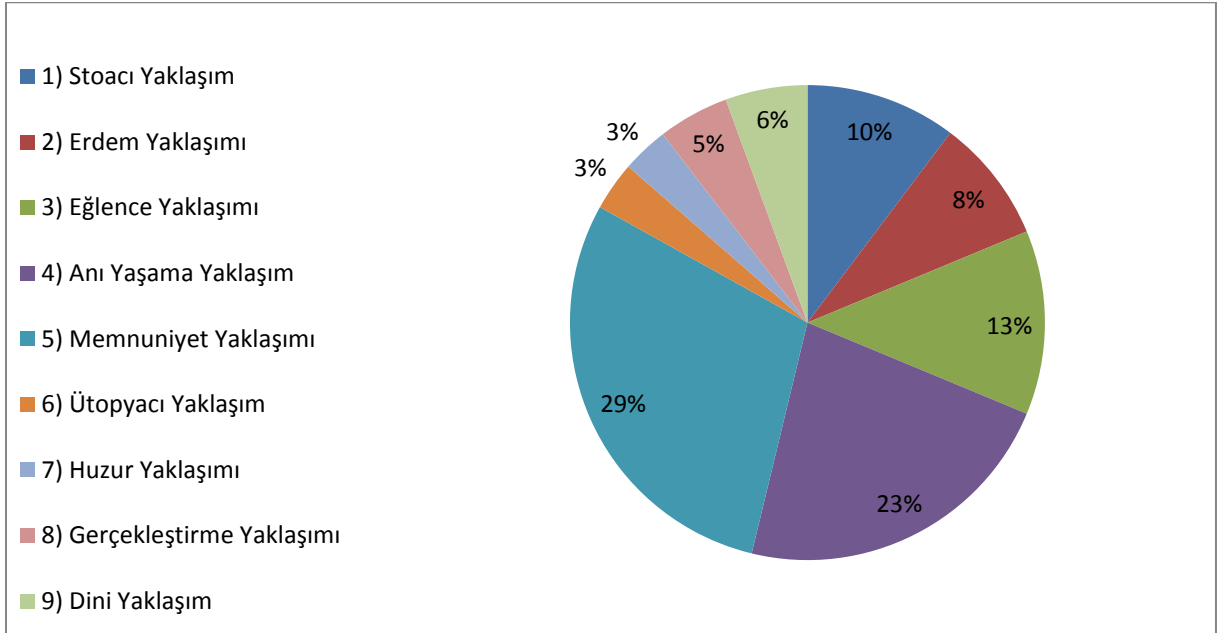
olmadığını ifade ederken %27'si memnun olduğunu, %4'ü ise oldukça memnun olduğunu ifade etmiştir.

Şekil 3.8. İşsiz Kalma Süreleri

Şekil 3.8'de görüldüğü üzere anket katılan kişilerin %51'inin hiç işsiz kalmadığını, %22'sinin bir yıl veya daha çok işsiz kaldığını, %27'sinin ise bir yıldan az işsiz kaldığını ifade etmiştir.

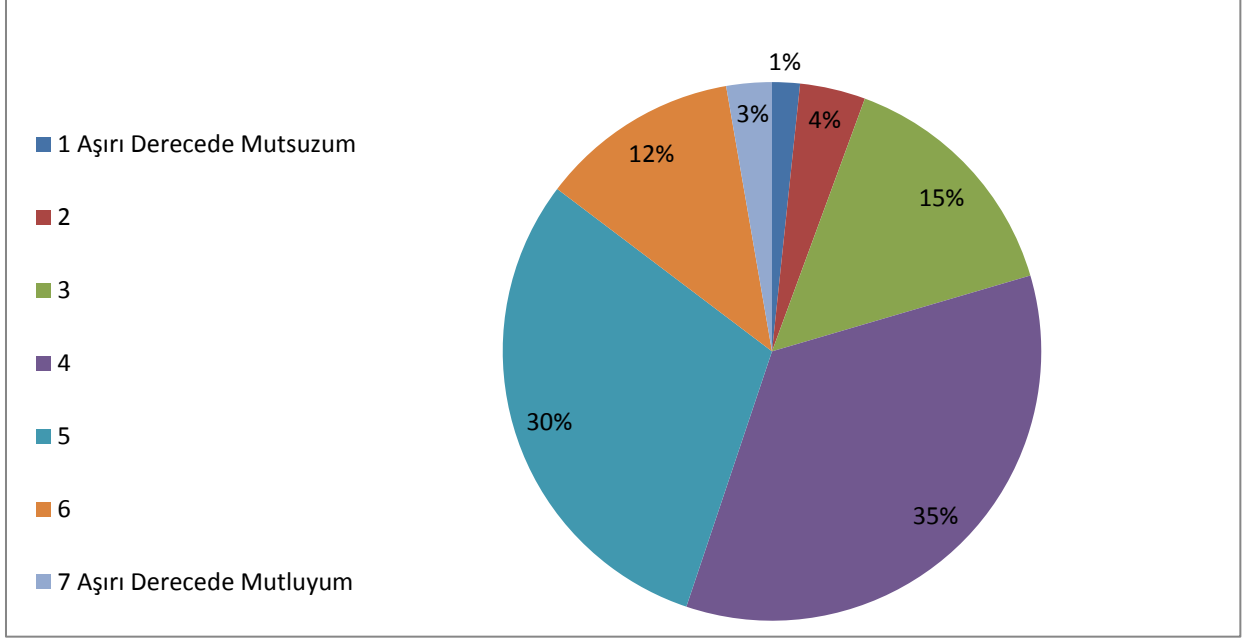
Şekil 3.9. Mutluluk Tanımlarının Dağılımı

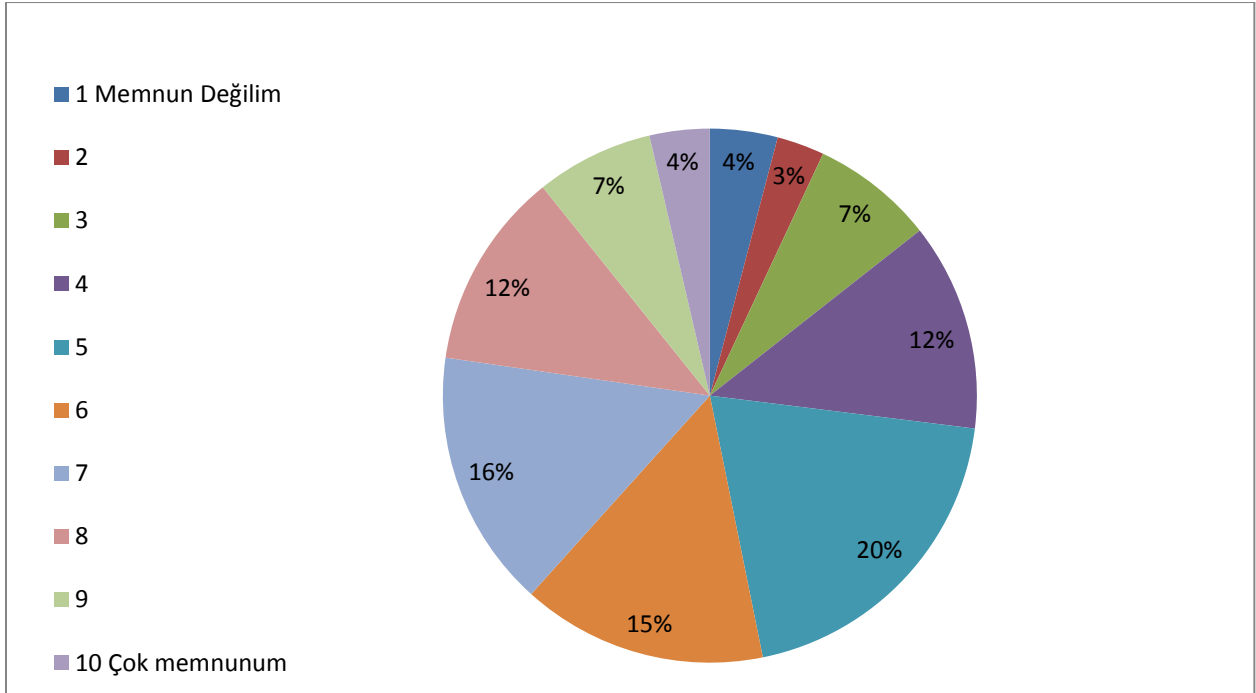
Şekil 3.9'daki mutluluk tanımlarını incelediğimiz de ankete katılanların %29'unun memnuniyet yaklaşımını, %23'ünün anı yaşama yaklaşımını benimsediğini ve %13'ünün ise

eğlence yaklaşımını benimsediğini söyleyebiliriz. Diğer mutluluk tanımları bu üç mutluluk tanımından daha az tercih edilmiştir.

Şekil 3.10. Mutluluk Seviyelerinin Dağılımı

Şekil 3.11. Yaşam Doyumu Seviyelerinin Dağılımı

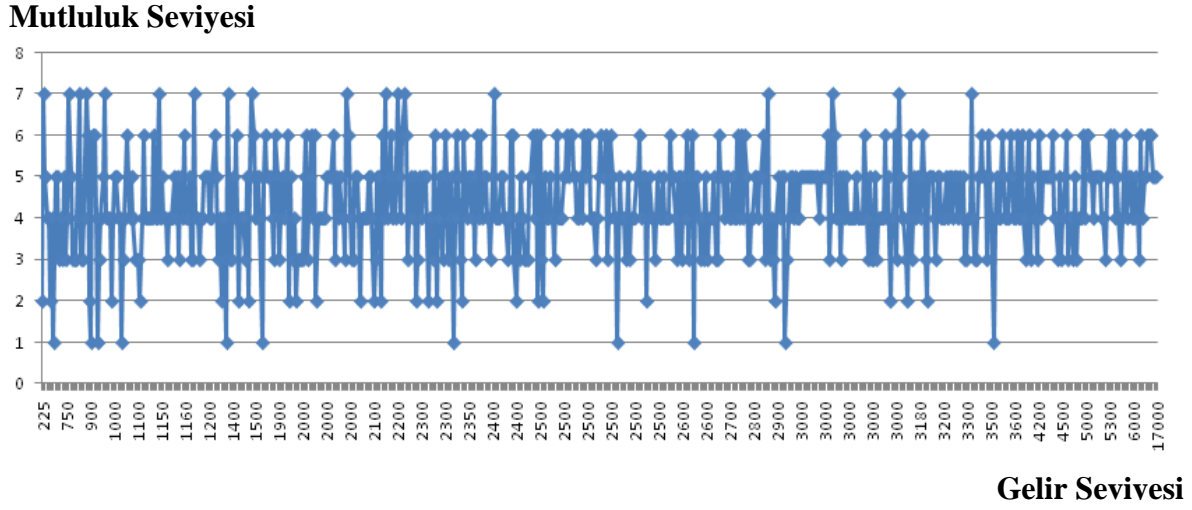
Şekil 3.10'daki mutluluk seviyelerini incelediğimiz de yoğunluğun 4. ve 5. seviyelerde olduğunu görüyoruz. Mutluluk seviyesinin 5 olduğunu söyleyenler örneklem grubunun %30'unu 4 olduğunu söyleyenler ise %35'ini oluşturmaktadırlar. Şekil 3.11'deki grafiği incelediğimizde, yaşam doyumunun 5., 6. ve 7. seviyelerin dağılımlarının sırasıyla %20, %15, %16 olduğunu görüyoruz. 8. ve 4. seviyeler %12'lik, 3. ve 9. seviyeler ise %7'lik dilimlere sahiptir.

Tablo 3.1. Gelir Aralıklarına Göre Kavramsal Gönderi Noktalarının Yüzde Dağılımı

Yaklaşım	0-849 TL Arası	850-1.180 TL Arası	1.181-1.550 TL Arası	1.551-2.060 TL Arası	2.061-3.850 TL Arası	3.850 TL ve Üstü
Stoacı Yaklaşım	20	11,76	5,26	8,62	10,22	9,88
Erdem Yaklaşımı	0	1,47	0	0	0,00	0,00
Eğlence Yaklaşımı	6,67	17,65	10,53	8,62	12,98	7,41
Anı Yaşama Yaklaşımı	13,33	16,18	26,32	18,97	22,93	27,16
Memnuniyet Yaklaşımı	46,67	23,53	34,21	34,48	29,56	27,16
Ütopyacı Yaklaşım	0	8,82	2,63	1,72	2,76	4,94
Huzur Yaklaşımı	0	5,88	2,63	0,00	3,31	3,70
Gerçekleştirme Yaklaşımı	6,67	2,94	5,26	5,17	5,80	4,94
Dini Yaklaşımı	6,67	11,76	13,16	22,41	12,43	14,81
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 3.1.'de gelir aralıklarına göre mutluluk tanımlarının seçilme oranlarını gösterilmiştir. Genel olarak tabloya baktığımızda her gelir grubu için istisnasız en çok tercih edilen mutluluk tanımının Memnuniyet Yaklaşımı olduğunu görmek mümkündür. Diğer taraftan, erdem Yaklaşımı bütün gelir grupları için en tercih edilen mutluluk tanımıdır. Buna göre 0-849 TL aralığında gelir alan kişilerin en çok tercih ettikleri mutluluk tanımı Memnuniyet Yaklaşımı'dır; bu oran %46,67'dir. Bu gelir aralığında Erdem Yaklaşımı, Huzur Yaklaşımı ve Ütopyacı Yaklaşım hiç tercih edilmemiştir.

Şekil 3.12. Gelir ve Mutluluk İlişkisi

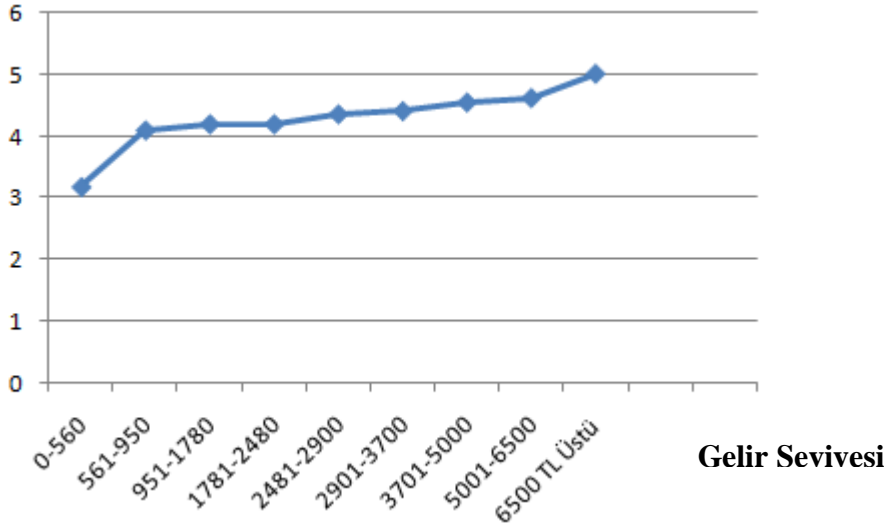

Bu tez çalışması için yapılan anketlerden elde edilen veriler aracılığıyla oluşturulan Şekil 3.12'deki grafiğe baktığımızda gelir seviyesinin 3500 TL olduğu noktanın öncesinde mutluluk seviyelerinin oldukça dalgalı olduğunu görmekteyiz. Bu kısımda çok sayıda 1 ve 7 tercih edilmiştir. Fakat 3500 TL ve üzerine çıkıldığında dalgalanmanın daha dar bir alanda gerçekleştiği görülmektedir. Gelir seviyesi arttıkça özellikle 3500 TL'nin üzerinde aylık gelire sahip olan kişiler arasında mutluluk seviyesinin 1 ya da 7 olduğunu ifade eden hiç kimse bulunmamaktadır. 3500 TL üzerinde aylık gelire sahip olan daha çok katılımcıya ulaşabilseydik eğer diğer ekonomik çalışmalarda gözlenen mutluluk seviyesinin sabitleme durumunu gözlemlemek belki mümkün olabilirdi ama yine de gözlemleyebildiğimiz kadarıyla özellikle aylık geliri 3.500 TL'nin üzerinde olan bireylerde mutluluk seviyesi daha dar olan 3-6 aralığında dalgalanmaktadır. Fakat Aylık geliri 6500 TL'nin üzerinde olan kişilerin sayısı sadece 13 kişidir ve bu 13 kişinin ortalama mutluluk seviyesi 5'tir. 6500 TL ve üzerinde bulunan kişilerin sayısı daha fazla olsaydı mutluluk seviyesi muhtemelen 4-5 aralığında bir dağılım gösterecekti. Bu ön görünün nedeni 3500 TL ve üzerinde maaş alanları ele aldığımızda oluşan 100 kişilik yeni örneklem grubunun mutluluk seviyeleri dağılımıdır. Bu kişilerden sadece 11 tanesi mutluluk seviyesinin 3 olduğunu ifade etmiştir. Bu kişilerden 35 kişi mutluluk seviyesinin 4 olduğunu ifade ederken diğer 35 kişi ise mutluluk seviyesinin 5

olduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan 18 kişi ise mutluluk seviyesinin 6 olduğunu ifade etmiştir. bu 100 kişilik grubun ortalama mutluluk seviyesi 4,62'dir.

Şekil 3.13. Gruplanmış Gelir Aralıklarına Göre Ortalama Mutluluk Seviyeleri

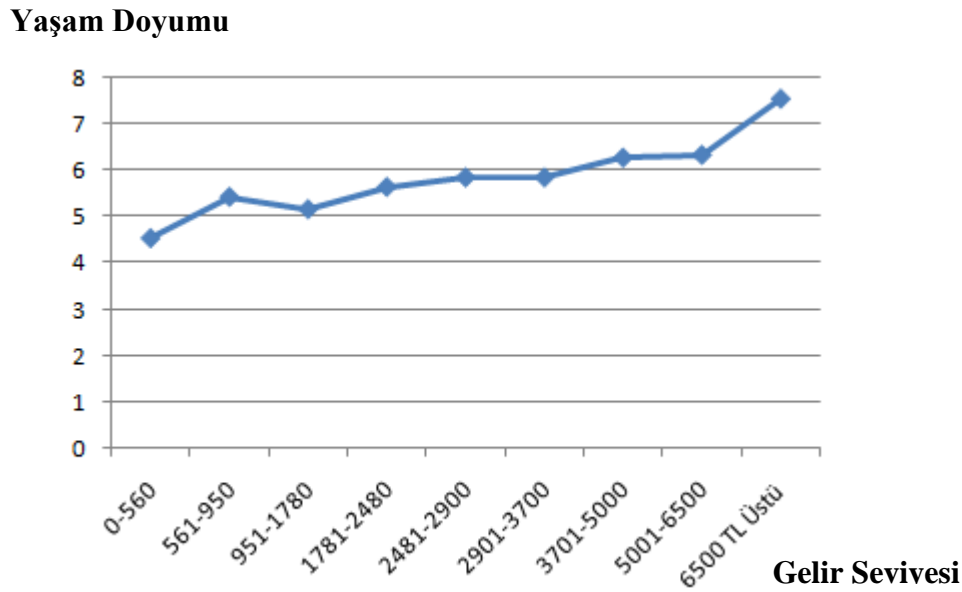
Mutluluk Seviyesi

Şekil 3.13. bize gelir gruplarına göre mutluluk seviyelerinin ortalama değerlerinin nasıl değiştiğini göstermektedir. İlk etapta bu grafiğe bakarak kabaca gelir arttıkça ortalama mutluluk seviyesinin arttığını söylemek mümkündür. Bu grafiğe göre gelir aralığı 0-560'tan 561-950 aralığına çıktığında mutluluk seviyesi de 3'ten 4'e çıkmaktadır. Yani bireyin, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekecek gelir seviyesinden daha iyi bir gelir seviyesine çıkmasının mutluluk seviyesi üzerinde olumlu ve net bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca gelir seviyeleri arttıkça mutluluk seviyelerinde de az da olsa artış trendi devam etmektedir. Fakat bu artış 0-560 aralığından 561-950 aralığına çıkıldığında ortaya çıkan artış kadar büyük değildir. Bireyin gelir seviyesi 950 TL'nin üzerinde ise ve geliri artmaya devam ediyorsa mutluluk seviyesi de artmaya devam edecektir; fakat büyük bir zıplama görülmeyecektir.

Eldeki veriler ile daha önce yapılan çalışmalardaki gibi (Örneğin; Kahneman ve Deaton) belli bir gelir eşiği aşıldıktan sonra mutluluk seviyesinin sabit bir trend izleyeceğini söylemek mümkün değildir. Daha önce de belirtildiği gibi şayet eldeki veriler arasında yüksek gelir grubuna dahil olanların sayısı daha çok olsaydı böyle bir sonuca ulaşmak mümkün olabilirdi. Fakat bizim örneklem grubumuz içerisinde geliri 6500 TL ve üzerinde olan kişi sayısı sadece 13'tür. Buna ek olarak, gelir grupları arasındaki mesafe daha büyük olsaydı, örneğin eldeki verilere göre en küçük gelir ve en büyük gelir arasında yaklaşık on katlık bir fark bulunmaktadır bu fark daha büyük olsaydı yine daha önce yapılan ampirik çalışmalarla benzer bir sonuca varmak mümkün olabilirdi.

Şekil 3.14. Gruplanmış Gelir Aralıklarına Göre Ortalama Yaşam Doyumu Seviyeleri

Şekil 3.14'teki grafiğe baktığımızda gelir seviyesi arttıkça yaşam doyumunda da genel bir artış trendi olduğu gözlemlenmektedir. 0-560 TL aralığından 561-950 TL aralığına çıkıldığında yaşam doyumunda 1,5 puanlık bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni temel ihtiyaçları karşılamakta zorluk çekilen bir seviyeden daha iyi bir gelir seviyesine çıkılmış olmasıdır. Ayrıca 5001-6500 TL aralığından 6500 TL ve üstüne çıkıldığında yaşam doyumunun 1,5 puan arttığı gözlemlenmiştir. Diğer gelir gruplarında da

gelir arttıkça yaşam doyumu artmış fakat yukarıdaki iki gelir grubunda olduğu gibi büyük artışlar olmamıştır.

Tablo 3.2. Eğitim Seviyelerine Göre Kavramsal Gönderi Noktalarının Yüzde Dağılımı

Yaklaşım	Doktora	Yüksek Lisans	Lisans	Ön Lisans	Lise	İlköğretim
Stoacı Yaklaşım	0	10,10	10,93	10,34	9,30	14,63
Erdem Yaklaşımı	2,27	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Eğlence Yaklaşımı	9,09	12,12	12,30	13,79	13,95	9,76
Anı Yaşama Yaklaşımı	20,45	24,24	22,95	13,79	23,26	19,51
Memnuniyet Yaklaşımı	38,64	29,29	28,69	31,03	37,21	21,95
Ütopyaçı Yaklaşım	6,82	3,03	2,73	6,90	0,00	9,76
Huzur Yaklaşımı	6,82	4,04	2,46	0,00	4,65	4,88
Gerçekleştirme Yaklaşımı	9,09	9,09	5,19	3,45	0,00	0,00
Dini Yaklaşımı	6,82	8,08	14,75	20,69	11,63	19,51
Toplam	100	100	100	100	100	100

Tablo 3.2.'ye bakıldığında görülmektedir ki eğitim seviyesi arttıkça Dini Yaklaşımı seçme oranı azalmaktadır. Diğer taraftan eğitim seviyesi arttıkça Gerçekleştirme Yaklaşımını seçme oranı ise artmaktadır. Erdem Yaklaşımı en az tercih edilen mutluluk tanımıdır. Memnuniyet yaklaşımı ise en çok tercih edilen mutluluk tanımıdır.

Tablo 3.3. Cinsiyete Göre Ortalama Yaşam Doyumu ve Mutluluk Seviyeleri

Cinsiyet	Ortalama Yaşam Doyumu	Ortalama Mutluluk
Kadın	4,92	3,38
Erkek	4,56	3,26

Tablo 3.3.'e baktığımızda kadınların hem 1-7 aralığında ele alınan ortalama mutluluk seviyelerinin hem de 1-10 aralığında ele alınan ortalama yaşam doyumu seviyeleri erkeklere oranlar daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.2. Verilerin Analize Hazır Hale Getirilmesi

Mutluluk seviyesi 7'li ölçek kullanılarak ölçülmüş ve 0'dan başlayarak 6 ya kadar kodlanmıştır. Yaşam doyumu ise 1-10 ölçeği kullanılarak ölçülmüş ve analiz için 0-9 olarak kodlanmıştır. Aynı zamanda yaşam doyumunu belirlemek için 5 farklı sorunun kullanıldığı bölümden elde edilen yaşam doyumu puanları da bir model (YDM5) için bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Cinsiyeti tanımlamak için kukla değişken kullanılmış ve cinsiyet değişkeni erkek için 0 kadın için 1 olarak kodlanmıştır. Çocuk sayısı değişkeni, kişinin sahip olduğu toplam çocuk sayısını temsil etmektedir. Yaş değişkeni, bireyin yaşını göstermektedir. Din değişkeni kişinin dini aktivitelere katılımını ve dini ritüelleri yerine getirip getirmediğini göstermektedir. Bu etkiyi görebilmek için kukla değişken kullanılmıştır. Kişinin haftada en az bir defa dini aktiviteleri yerine getirmesi 1, aksi durumlar ise 0 olarak kodlanmıştır. Medeni hal 5 kategoride ele alınmıştır. Buna göre 4; kişinin evli olduğunu, 3; ilişkisinin olduğunu, 2; yalnız olduğunu, 1; boşanmış olduğunu, 0 ise eşinin vefat etmiş olduğunu ifade etmektedir. Eğitim seviyesi 6 kategoride ele alınmıştır. Buna göre 0; ilköğretim mezunlarını, 1; lise mezunlarını, 2; ön lisans mezunlarını, 3; lisans mezunlarını, 4; yüksek lisans mezunlarını, 5 ise doktora mezunlarını temsil etmektedir. Gelir memnuniyetinin etkisi 4 kategoride ele alınmıştır. Buna göre 0; kişinin gelirinden memnun olmadığını, 1; o kadar da memnun olmadığını, 2; memnun olduğunu, 3 ise oldukça memnun olduğunu göstermektedir. Bireyin sağlık ulaşım vb. kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyet 5 kategoride ele alınmıştır. Buna göre 0, kişinin sağlık, ulaşım vb. kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyetin yetersiz olduğunu gösterirken 5, kişinin bu hizmetlerden duyduğu memnuniyetin mükemmel olduğunu göstermektedir. Kişinin çalışma ortamından duyduğu memnuniyetinin etkisi 4 kategoride ele

alınmıştır. Buna göre 0; kişinin çalışma ortamından memnun olmadığını, 1; o kadar da memnun olmadığını, 2; memnun olduğunu, 3 ise oldukça memnun olduğunu göstermektedir. Gelir miktarı analize dahil edilirken 1000 TL 1 birim olarak düşünülmüştür. Kişinin gelirinin örneklemedeki gelir ortalamasından farkı ve kişinin aylık geliri ve mutlu olmak için sahip olması gereken gelir arasındaki fark da yine 1000 TL 1 birim olarak düşünülmüştür. Kişinin işsiz kalmış olması durumu 3 grupta ele alınmıştır. Buna göre 1 yıl ve daha çok işsiz kalma durumu 0, bir yıldan az işsiz kalma durumu 1, hiç işsiz kalmama durumu ise 2 ile kodlanmıştır. Eğlence değişkeni kişinin kendini eğlendiren aktivitelere katılımını göstermektedir. Bu etkiyi görebilmek için kukla değişken kullanılmıştır. Kişinin haftada en az bir defa kendini eğlendiren aktivitelere katılması 1, aksi durumlar ise 0 olarak kodlanmıştır. Kişinin yıllık olarak hayır işlerine ayırdığı miktarın etkisi 4 grupta ele alınmış ve 0, 1, 2 ve 3 olarak kodlanmıştır. 0, 100 TL ve altını temsil ederken; 1, 100-1000 TL arasını; 2, 1000-5000 TL arasını; 3 ise 5000 TL ve üstünü temsil etmektedir.

3.2. Ekonometrik Modeller

Regresyon çözümlemesinde bağımlı değişken her zaman gelir, üretim, boy, kilo vb. gibi sayısal değere sahip olan değişkenlerden olmayabilir. Bir şeyin varlığını ya da yokluğunu gösterebilen bu tip değişkenleri nicelleştirmenin yolu 0 ya da 1 değerlerini alan yapay değişkenler oluşturmaktadır. Örneğin, bireyin üniversite mezunu olduğunu 1 rakamı, üniversite mezunu olmadığını ise 0 rakamı gösterebilir (Gujarati, 2006:499). Bağımlı değişkenin 1 veya 0 değerini aldığı ikili tercih modellerini tahmin etmek için 4 farklı tahmin yöntemi kullanılmaktadır. Bunlar; Doğrusal Olasılık Modeli (DOM), Logit Model, Probit Model ve Tobit Modeldir (Gujarati, 2006:541).

Peel vd. (1998) Sıralı (Ordered) Probit Model ve EKK'i karşılaştırdıkları bir çalışma yapmış ve sıralı bir yapıya sahip olan bağımlı değişkenler için EKK yöntemini kullanmanın yanlıtıcı ve yanlı sonuçlar yarattığını aynı zamanda da yanlı test sonuçları ürettiğini

gözlemlenmişlerdir. Bu nedenle bağımlı değişkenin sıralı yapıya sahip olduğu değişkenler de Ordered (sıralı) Probit yönteminin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Peel vd., 1998:75). $E(Y_i|X_i)$, X_i veri iken Y_i 'nin gerçekleşmesinin koşullu olasılığını ölçer; dolayısıyla zorunlu olarak 0-1 aralığında olmalıdır. Fakat EKK ile tahmin yapıldığında bu durum gerçekleşmeyebilmektedir (Gujarati, 2006:544). Diğer taraftan Peel vd.'nin (1998) EKK ve Sıralı (Ordered) Probit yöntemi karşılaştırarak yaptığı çalışmada ve Noreen'in (1988) Probit Model ve EKK'yı karşılaştırdığı yaptığı ampirik çalışmada her iki yöntemin de katsayılar ve katsayıların yorumlanması farklı olsa da işaret ve anlamlılık düzeyi bakımından benzer sonuçlar yarattığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu tez çalışmasında da her iki yönteme de yer verilmiştir.

3.2.1. Probit Model

Probit Modeli tahmin etmek için kullanılan birikimli dağılım fonksiyonunun normal dağılıma ait olduğu varsayılır (Gujarati, 2006:563). Probit modeli, genellikle gözlenemeyen bir fayda endeksi yardımıyla oluşturulduğundan, fayda endeksi hakkında bilgi verilmelidir. i . bireyin j . alternatiften elde ettiği fayda olan (U_{ij}) gözlenemediğine göre bu fayda sistematik kısım (V_{ij}) ve tesadüfi kısım (ϵ_{ij}) olmak üzere 2 parçaya ayrılarak aşağıdaki şekilde gösterilebilir (Özer, 2004:70).

$$U_{ij} = V_{ij} + \epsilon_{ij} = 1, 2, \dots, n \text{ ve } j = 1, 0 \quad (1)$$

Sistematik kısım olan (V_{ij}) hem alternatiflerin fiyat, kalite, dayanıklılık, boyut gibi özelliklerinin, hem de bireylerin gelir, yaş, eğitim durumu, cinsiyet gibi özelliklerinin katsayılar itibarıyla doğrusal bir fonksiyonu şeklinde ifade edilmektedir. Hata terimini gösteren (ϵ_{ij}) ise ortalaması 0 ve varyansı da σ_j^2 olan bağımsız normal dağılımlı bir değişkendir (Özer, 2004:70). Sistematik kısım bilirse bile tesadüfi kısım gözlenemediğinden yapılacak tercihi belirleyen alternatiflerin faydası bilinemez. Dolayısıyla bir bireyin hangi

tercihi yapacağından emin olamaz ancak tercihiyle ilgili olasılıklı ifadelerde bulunuruz (Özer, 2004:71).

$$P_i = P(Y_i=1) = P(U_{i1} \geq U_{i0})$$

$$1 - P_i = P(Y_i=0) = P(U_{i1} < U_{i0})$$

i. bireyin 1. alternatifini seçme olasılığı şu şekilde yazılabilir.

$$P_i = P(U_{i1} \geq U_{i0}) = P(V_{i1} + \epsilon_{i1} \geq V_{i0} + \epsilon_{i0}) = P(\epsilon_{i1} - \epsilon_{i0} \geq V_{i1} - V_{i0}) \quad (2)$$

Burada $(V_{i1} - V_{i0})$, fayda endeksi I_i olarak tanımlanmaktadır. Yani fayda endeksi 1. alternatifin ve 2. alternatifin faydaları arasındaki farktır. Dolayısıyla bu fayda endeksi ne kadar büyükse 1. alternatifin seçilme olasılığı o kadar yüksektir. Fayda indeksini açıkça ve daha basit haliyle denklem 3'teki gibi yazabiliriz. Örneğin, bu denklemde, X_i *i.* ailenin geliridir. Bu ailenin ev sahibi olma ya da olmama kararı gözlenemeyen bir fayda fonksiyonu olan I_i 'ye bağlıdır (Özer, 2004:71).

$$I_i = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (3)$$

I_i ailenin ev sahibi olma eğilimini ölçer. I_i endeksi $-\infty$ ile $+\infty$ arasında bir değer alırken olasılık 0-1 aralığında bir değer alır. Her kişi için bir I_i^* eşik değeri vardır ve I_i bu eşik değeri aştığında kişi ev sahibi olur. I_i I_i^* 'in altında kaldığında ise kişi ev sahibi olamaz. I_i^* eşik değeri de I_i gibi gözlenemez (Gujarati, 2006:564).

$$\text{Prob}(\hat{I}_i = 1) = \text{Prob}(I_i^* > 0)$$

$$= \text{Prob}(X_i \beta + \epsilon_i > 0) \Rightarrow \text{Prob}(\epsilon_i > -X_i \beta) \quad (4)$$

$$= \text{Prob}\left(\frac{\epsilon_i}{\sigma} > -X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \quad 4. \text{ Denklemi } \sigma \text{'ya böldüğümüzde } \frac{\epsilon_i}{\sigma} \text{ standart normal dağılıma}$$

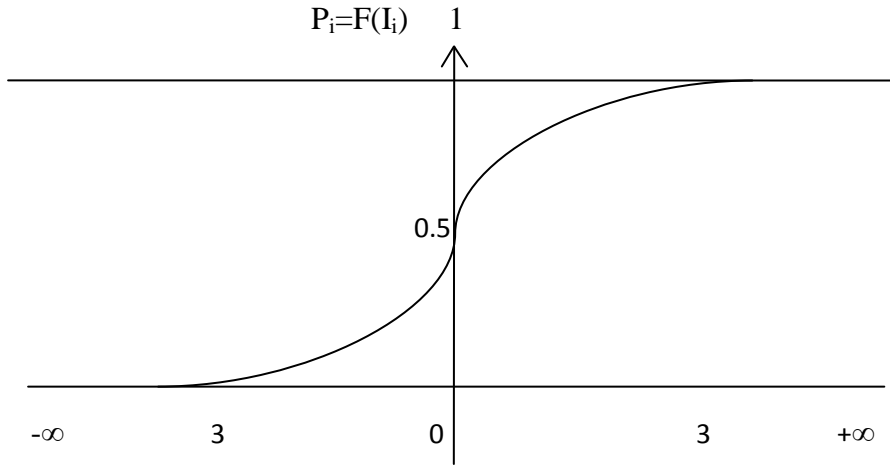
sahip olur (Johnston ve DiNardo, 1997:419). Normal dağılım simetrik olduğu için,

$$= \text{Prob}\left(\frac{\epsilon_i}{\sigma} < X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) = \Phi\left(X_i \frac{\beta}{\sigma}\right) \text{ bu eşitlik yazılabilir.}$$

Modeli tahmin etmek için en çok olabilirlik tahmin yöntemi kullanılabilir (Johnston ve Dinardo, 1997:420). En çok olabilirlik tahmin yöntemi elimizde var olan örneklem

değerlerinin gerçekleşme olasılığını en yüksek yapan ana kütle parametrelerini bulmaya çalışır. Normallik varsayımı altında I_i^* . Değerinin I_i den küçük ya da I_i 'ye eşit olma olasılığı, standartlaştırılmış birikimli dağılım fonksiyonundan hareketle hesaplanmaktadır² (Gujarati, 2006:564).

Şekil 3.15.Probit Model

Kaynak: Özer, 2004:73.

Şekilde de görüldüğü gibi bu modelde I_i $-\infty$ dan $+\infty$ a arttıkça P_i arzu edildiği gibi giderek daha yavaş (azalan oranda) artar ve P_i 0-1 aralığında yer alır. Şekilden de görüldüğü üzere I_i arttıkça P_i 'de artmaktadır. Ancak bu artış P_i 'nin 0 ve 1'e yakın olduğu bölgelerde I_i 'de meydana gelen eşit miktardaki değişmeler P_i 'de giderek daha küçük değişmelere yol açmaktadır. Bu durumu cebirsel olarak görebilmek için P_i 'nin X_i 'e göre türevi alınarak (P_i I_i 'ye I_i 'de X_i 'ye bağlıdır) 5 nolu denklem bulunur (Özer, 2004:73).

$$^2 P_i = \Pr(Y=1|X) = \Pr(I_i^* \leq I_i) = F(I_i) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{I_i} e^{-z^2/2} dz$$

$$= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\beta_0 + \beta_1 X_i} e^{-z^2/2} dz$$

Burada Z standartlaştırılmış normal değişkendir, yani $Z \sim N(0,1)$ 'dir. P_i bir olayın, burada ev sahibi olmanın olasılığını göstermektedir. ortalaması μ ve varyansı σ^2 olan normal dağılmış tesadüfi bir X değişkeni $Z = \frac{X - \mu}{\sigma}$ formülü kullanılarak ortalaması 0 ve varyansı 1 olan standartlaştırılmış normal değişken olan Z 'ye dönüştürülebilir. Yani $Z \sim N(0,1)$. Z değişkeninin olasılık yoğunluk fonksiyonu $f(Z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-Z^2/2}$, birikimli dağılım fonksiyonu ise $F(Z) = \int_{-\infty}^Z \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-z^2/2} dz$ biçimindedir.

$$\frac{dP_i}{dX_i} = \frac{dF(\beta_0 + \beta_1 X_i)}{dX_1} = \frac{dF(I_i)}{dX_i} = F'(I_i) \frac{dI_i}{dX_i}$$

$$= f(I_i) \beta_1 \quad (5)$$

Burada $f(I_i)$ standart normal dağılımın olasılık yoğunluk fonksiyonunu göstermektedir.

Doğrusal regresyon modellerinin (DOM dahil) aksine Probit Model'de β_1 katsayısı direkt olarak bağımsız değişkendeki bir değişimin bağımlı değişkenin ortalaması (veya beklenen değeri) üzerindeki etkisi olarak yorumlanamaz. 5 nolu denklemden çıkarılacak birinci sonuç, olasılık yoğunluk fonksiyonu daima pozitif olduğundan β 'nın işareti açıklayıcı değişken (X_i) ile olayın gerçekleşme olasılığı (P_i) arasındaki ilişkinin yönünü göstermesidir. Yani $\beta < 0$ ise X_i deki artışın P_i 'yi azaltacağını ya da $\beta > 0$ ise X_i deki artışın P_i 'yi artıracığını ifade etmektedir. İkinci sonuç ise X_i 'deki bir değişim karşısında P_i 'de meydana gelecek değişimin büyüklüğü, $f(I_i)$ ve β 'nın büyüklüğü ile hesaplanmasıdır (Özer, 2004:74).

3.2.2. Sıralı (Ordered) Probit Model

Çok sayıda alternatifin olduğu bazı durumlarda bağımlı değişkenler yapıları itibariyle sıralı olabilmektedir. Örneğin eğer çalışmanızda bağımlı değişkenler işsiz, yarı zamanlı veya tam zamanlı seçenekleri ise bu durumda bu model kullanılabilir. Ya da bağımlı değişkenler A, B, C, D gibi bir sınıfın notlarını temsil ediyorsa yine bir sıralama vardır ve Sıralı Probit Model kullanılabilir. Probit modeli tahmin etmek için kullanılan birikimli dağılım fonksiyonunun normal dağılıma ait olduğu varsayımı Sıralı (Ordered) Probit Model'i tahmin ederken de geçerlidir. Bu çalışmada bağımlı değişkenlerimiz olan yaşam doyumu 0'dan 9'a kadar sıralanmışken bir diğer bağımlı değişkenimiz olan mutluluk ise 0'dan 6'ya kadar sıralanmıştır. Bu nedenle çalışmanın analiz kısmında Sıralı (Ordered) Probit Model kullanılacaktır.

J+1 alternatifli bir durumda basit bir sıralı model

$$P(Y=j) = \Phi(\mu_{j+1} - \beta'X) - \Phi(\mu_j - \beta'X)$$

$$j=0,1,\dots,J \quad \mu_0=-\infty \quad \mu_j \leq \mu_{j+1} \quad \mu_{j+1}=\infty$$

Burada μ 'ler bilinmeyen ve dolayısıyla tahmin edilecek katsayıları ve ϕ standart normal dağılım fonksiyonunu temsil etmektedir. Başlangıçta $Y^* = \beta'X + \varepsilon$ modeli ele alınır. Burada ε , ortalaması 0 varyansı 1 olan ve normal dağılım gösteren tesadüfi değişkendir. Y^* gözlenemeyen sürekli tesadüfi değişkendir ve $Y=j$ sadece ve sadece $\mu_j < Y^* < \mu_{j+1}$ ise ($j=0,1,\dots,J$) kuralı gereğince Y 'nin alacağı değerleri belirlemektedir. Dolayısıyla, Y^* gözlenemese dahi buna bağlı olarak belirlenen değişkenleri,

$$Y=0 \quad Y^* \leq 0 \quad \text{ise}$$

$$Y=1 \quad 0 \leq Y^* \leq \mu_1 \quad \text{ise}$$

$$Y=2 \quad \mu_1 \leq Y^* \leq \mu_2 \quad \text{ise}$$

$$Y=J \quad \mu_{j-1} \leq Y^* \quad \text{ise olarak bulunur (Özer, 2004:92-93). Bağımlı değişkenin bu değerleri}$$

alma olasılıkları sıralı probit model için,

$$P(Y=0|X) = \Phi(-\beta'X)$$

$$P(Y=1|X) = \Phi(\mu_1 - \beta'X) - \Phi(-\beta'X)$$

$$P(Y=2|X) = \Phi(\mu_2 - \beta'X) - \Phi(\mu_1 - \beta'X)$$

:

$$P(Y=J|X) = 1 - \Phi(\mu_{j-1} - \beta'X)$$

B biçiminde yazılır ve tüm olasılıkların pozitif olması için

$0 < \mu_1 < \mu_2 < \mu_3 < \mu_4 \dots < \mu_{j-1}$ olması gerekir (Özer, 2004: 93).

Sıralı (Ordered) Probit Model'i de en çok olabirlik yöntemi ile tahmin edebiliriz (Özer, 2004: 94). Bu modelde de bağımsız değişkenin β katsayısı sadece işareti itibariyle yorumlanabilir, β katsayısı büyüklüğü itibariyle tek başına yorumlanamaz. β katsayısı direkt olarak bağımsız değişkendeki bir değişimin ortalaması (veya beklenen değeri) üzerindeki etkisi olarak yorumlanamaz (Özer, 2004: 74). Eğer işaret negatifse söz konusu bağımsız değişkenin olayın olma olasılığını azaltmaktadır. Eğer işaret pozitif ise incelenen bağımsız

değişken olayın olma olasılığını artırmaktadır. Bağımsız değişkenin olayın gerçekleşme olasılığı üzerindeki etkisini marjinal etkiyi hesaplayarak elde ediyoruz. Marjinal etkilerin hesaplanmasını göstermek için örneğin bir tane eşik parametresine sahip üç kategorili sıralı durum göz önünde bulundurulursa olasılıklar aşağıdaki gibi elde edilir (Güler Kiren vd., 2007:93).

$$P(Y=0|X)=\Phi(-\beta'X)$$

$$P(Y=1|X)=\Phi(\mu_1-\beta'X)-\Phi(-\beta'X)$$

$$P(Y=2|X)=1-\Phi(\mu_1-\beta'X)$$

Bu üç olasılık için, bağımsız değişkenlerdeki değişimin marjinal etkileri aşağıdaki gibi hesaplanacaktır (Güler Kiren vd., 2007:94).

$$\frac{\partial P(Y=0|X)}{\partial X_1} = -\Phi'(\beta'X)\beta_1$$

$$\frac{\partial P(Y=1|X)}{\partial X_1} = \{\Phi(\mu_1 - \beta'X) - \Phi(-\beta'X)\}\beta_1$$

$$\frac{\partial P(Y=3|X)}{\partial X_1} = \{1 - \Phi(\mu_1 - \beta'X)\}\beta_1$$

Bu marjinal etkiler açıklayıcı değişkenlerdeki değişimin bağımlı değişkendeki her bir tercihin olasılığı üzerindeki etkisini göstermektedir. Dolayısıyla bağımlı değişken ile bunu açıklayan bağımsız değişkenler arasındaki ilişki marjinal etkiler tarafından ölçülmektedir. (Bilgin Kaynar, 2011:174). Herhangi bir bağımsız değişkenin her bir kategoride ortaya çıkardığı marjinal etkilerin toplamı sıfırdır. Yani bir kategoride olma olasılığının arttıkça diğer kategoride olma olasılığımız azalmaktadır. Bu nedenle marjinal etkilerin toplamı sıfırdır.

3.3. Model Sonuçları ve Yorumlar

Bu bölümde hem mutluluk hem de yaşam doyumu ile ilgili olarak oluşturulan modelleri ele alacağız. Hem En Küçük Kareler (EKK) hem de Sıralı (Ordered) Probit Model tahmin yöntemlerinin sonuçlarını inceleyeceğiz. Her iki bağımlı değişken için de birden fazla

sayıda model oluşturulmuştur. Bunun nedeni bazı değişkenler arasında ortaya çıkan yüksek korelasyonun değişkenleri anlamsız hale getirmesidir.

3.3.1. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken olduğu Modeller ve Katsayıların Yorumlanması

MM1

Mutluluk Seviyesi = $\alpha + \beta_1$ Cinsiyet+ β_2 Cocuk+ β_3 Medeni Hal+ β_4 Din+ β_5 Gelir Memnuniyeti+ β_6 Kamu+ β_7 Çalışma Ort. Mem+ β_8 İşsizlik+ β_9 Eğlence+ β_{10} Hayır İşleri+ ϵ

MM2

Mutluluk Seviyesi = $\alpha + \beta_1$ Cinsiyet+ β_2 Yaş+ β_3 Medeni Hal+ β_4 Din+ β_5 Gelir Memnuniyeti+ β_6 Kamu+ β_7 Çalışma Ort. Mem+ β_8 İşsizlik+ β_9 Eğlence+ ϵ

MM3

Mutluluk Seviyesi = $\alpha + \beta_1$ Cinsiyet+ β_2 MedeniHal+ β_3 Din+ β_4 Eğitim+ β_5 Gelirmemnuniyeti+ β_6 Kamu+ β_7 Çalışmaortmem+ β_8 İşsizlik+ β_9 Eğlence+ ϵ

MM4

Mutluluk Seviyesi= $\alpha + \beta_1$ Yaş+ β_2 Medeni Hal+ β_3 Din+ β_4 Eğitim+ β_5 Gelir Memnuniyeti+ β_6 Kamu+ β_7 Çalışma Ort. Mem+ β_8 İşsizlik+ ϵ

MM5

Mutluluk Seviyesi = $\alpha + \beta_1$ Cinsiyet+ β_2 Cocuk+ β_3 Medeni Hal+ β_4 Din+ β_5 Aylık Gelir+ β_6 Kamu + β_7 Çalışma Ort.Mem+ β_8 İşsizlik+ β_9 Eğlence+ β_{10} Hayır İşleri+ ϵ

MM6

Mutluluk Seviyesi = $\alpha + \beta_1$ Cinsiyet+ β_2 Yaş+ β_3 Medeni Hal+ β_4 Çalışma Ort. Mem+ β_5 Eğlence+ β_6 Aylık Gelir ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark + β_7 Aylık Gelir ve Mutlu Edecek Minimum Gelir Arasındaki Fark + ϵ

Tablo 3.4. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken olduğu Modeller

1.Model	2.Model	3.Model	4.Model	5.Model	6.Model
1)Cinsiyet	1)Cinsiyet	1)Cinsiyet	1)Yaş	1)Cinsiyet	1)Cinsiyet
2)Çocuk Sayısı	2)Yaş	2)Medeni Hal	2)Medeni Hal	2)Çocuk Sayısı	2)Yaş
3)Medeni Hal	3)Medeni Hal	3)Dini Eğilim	3)Dini Eğilim	3)Medeni Hal	3)Medeni Hal
4)Dini Eğilim	4)Dini Eğilim	4) Eğitim	4)Eğitim	4)Dini Eğilim	4)Çalışma Ort. Mem.
5)Gelir Mem.	5)Gelir Mem.	5) Gelir Mem.	5)Gelir Mem.	5)Aylık Gelir	5)Eğlence
6)Kamu Hizmetleri	6)Kamu Hizmetleri	6)Kamu Hizmetleri	6)Kamu Hizmetleri	6)Kamu Hizmetleri	6) Aylık Gelirin ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark
7)Çalışma Ort.Mem.	7)Çalışma Ort. Mem.	7)Çalışma Ort. Mem.	7)Çalışma Ort. Mem.	7)Çalışma Ort.Mem.	7) Aylık Gelir ve Mutlu edecek Minimum Gelir Arasındaki Fark
8)İşsizlik	8)İşsizlik	8)İşsizlik	8)İşsizlik	8)İşsizlik	
9)Eğlence	9)Eğlence	9)Eğlence		9) Eğlence	
10)Hayır İşlerine Ayrılan Miktar				10)Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	

Tablo 3.5. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Modeller İçin Tahmin Sonuçları (EKK)

EKK	Modellere Ait Katsayılar ve Olasılık Değerleri					
	MM1	MM2	MM3	MM4	MM5	MM6
Değişkenler						
Cinsiyet	*0,227 0,0125	*0,217 0,0185	*0,247 0,0056		*0,227 0,0116	***0,159 0,0838
Yaş		** -0,011 0,0525		** -0,012 0,0448		** -0,012 0,0313
Çocuk Sayısı	** -0,099 0,0271				** -0,107 0,0424	
Medeni Hal	*0,175 0,0006	*0,15 0,0016	*0,142 0,0007	*0,142 0,0015	*0,163 0,0018	*0,156 0,0007
Dini Eğilim	*0,201 0,0469	***0,189 0,0616	*0,274 0,0044	*0,241 0,0110	**0,214 0,0267	
Eğitim			*0,106 0,0138	**0,099 0,0285		
Gelir Mem.	*0,144 0,0120	*0,138 0,0175	*0,158 0,0109	**0,14 0,0266		
Aylık Gelir					0,032822 0,2248	
Kamu Hizmetleri	**0,098 0,0449	**0,098 0,0461	*0,108 0,0171	**0,088 0,0501	*0,121 0,0063	
Çalışma Ort.Mem.	*0,186 0,0010	*0,188 0,0009	*0,177 0,0038	*0,206 0,0009	*0,232 0,0001	*0,26 0,0000
İşsizlik	*0,141 0,0123	*0,136 0,0154	**0,138 0,0209	*0,155 0,0102	**0,129 0,0310	
Eğlence	**0,221 0,0489	**0,227 0,0434	*0,262 0,0142		**0,229 0,0373	**0,226 0,042
Aylık Gelir ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark						*0,09 0,0009
Aylık Gelir ve Mutlu Edecek Minimum Gelir Arasındaki Fark						*-0,004 0,0000
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	*0,208 0,0033				*0,213478 0,0043	
Gözlem Sayısı	622	622	622	622	622	622

Not: Yukarıdaki tabloda * %1'lik, **%5'lik, ***%10'luk anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

3.3.1.1. MM1'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 1'de kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,22 birim daha mutludurlar. Literatürde bu durum kadınların hem negatif hem de pozitif durumlara verdikleri tepkilerin erkeklere göre daha şiddetli olmasıyla açıklanmaktadır. Yani aynı kötü veya iyi durum karşısında erkeklerin verdikleri tepkiler kadınlara göre daha zayıftır. Bu durum genel mutluluk seviyesinin kadınlar için daha yüksek çıkmasına yol açmaktadır.

Çocuk sayısının kişinin mutluluğu üzerindeki etkisi negatiftir. Kişinin çocuk sayısında meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,10 birim düşürmektedir. Bu durum çocuk sayısında meydana gelen artışın bireyi hem maddi (eğitim vb. masraflar) hem de özellikle ergenlik döneminde manevi olarak negatif yönde etkilemesiyle açıklanabilir. Literatürde gelişmiş ülkelerde çocuk sayısının kişinin mutluluğunu negatif olarak etkilediği gözlemlenirken az gelişmiş ülkelerde ise çocuk sayısının kişinin mutluluğunu pozitif olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Bu çelişkili durum az gelişmiş ülkelerde çocukların aile bütçesine olan katkısıyla diğer taraftan gelişmiş ülkelerde ki çocuk sayısındaki artışın ise çocuk yetiştirme masrafları dolayısıyla ailelerin bütçesini ciddi şekilde negatif olarak etkilemesiyle açıklanabilir.

Kişinin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış kişinin mutluluk seviyesini 0,17 birim artırmaktadır. Bunun nedeni bireyin sosyal bir varlık olması ve özellikle aile bağları ve/veya partnerlerinin aracılığıyla dahil oldukları çeşitli sosyal ağlar sayesinde daha güvenli ve mutlu hissetmeleridir.

Her hafta düzenli olarak dini bir etkinliğe katılmanın kişinin mutluluğunu ortalama olarak 0,20 birim artırmaktadır. Bunun nedeni dini yönden inançlı olan kişilerin hem günlük işlerden kaynaklanan problemlere hem de ciddi krizlere verdikleri tepkilerin inançlı olmayanlara göre daha olumlu olmasıdır. Bu durum tanrıya olan sadakatlerinin mükafatını bir gün alacaklarına ilişkin inançlarından kaynaklanmaktadır.

Gelir memnuniyetinin mutluluk üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış, mutluluk seviyesini 0,14 birim artırmaktadır. Kişinin gelirinden duyduğu memnuniyet ulaşmak istediği hedeflerine yakınlığı ile ilişkili ve bu nedenle mutluluğu üzerinde etkilidir.

Sağlık ulaşım vb. kamu hizmetlerinin kişinin mutluluk seviyesi üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Memnuniyet seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artışın kişinin mutluluk seviyesi üzerindeki etkisi yaklaşık olarak 0,10 birimdir. Kişinin yaşadığı toplumdaki refah göstergelerinden biri olan sağlık, ulaşım vb. kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, kişinin içinde bulunduğu toplumdan ve dolayısıyla yaşadığı hayattan duyduğu memnuniyeti etkileyerek mutluluk seviyesini artırmaktadır.

Kişinin çalışma ortamından duyduğu memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin mutluluk seviyesini 0,18 birim artırmaktadır. Bu olumlu etkinin nedeni, kişinin haftanın 5 gününü ve gününün büyük kısmını geçirdiği iş ortamında duyduğu memnuniyetin mutluluk seviyesi üzerinde etkili olmasıdır.

İşsiz kalma durumunu gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artışın yani kişinin hiç işsiz kalmaması ya da işsiz kaldığı sürenin az olması, mutluluk seviyesini 0,14 birim artırmaktadır. Kişinin daha önce işsiz kalmamış olmasının mutluluğu üzerinde yarattığı pozitif etkinin nedenleri işsiz kalmadığı için kişinin kendini yeterli ve daha güvende hissetmesi, ihtiyaçlarını karşılamak için başka birinin yardımına ihtiyaç duymaması ve işsizliğin yarattığı negatif etkilere maruz kalmayarak psikolojik olarak daha iyi hissetmesi olarak sıralanabilir.

Kişinin haftada en az bir kez kendini eğlendiren aktivitelere katılması mutluluk seviyesini ortalama olarak 0,22 birim artırmaktadır. Bunun nedeni kişinin kendini eğlendiren aktivitelere katılımının doğal olarak mutluluk seviyesini olumlu yönde etkilemesidir. Ayrıca arkadaşları veya ailesiyle geçirdiği zaman dilimi sağlam sosyal ilişkiler geliştirmesine yol açarak kişinin psikolojisini olumlu yönde etkilemektedir.

Kişinin yıllık olarak hayır işlerine ayırdığı miktarın mutluluk üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış, mutluluk seviyesini ortalama olarak 0,20 birim artırmaktadır. Kişinin başkasına yardım edebilecek durumda olması hem kişinin kendini çevresindeki insanlar için önemli hissetmesine yol açmakta hem de yaşadığı toplumun bir parçası gibi hissedip başkaları üzerinde olumlu etkiler yarattığını düşünmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla hayır işlerine ayrılan miktarda meydana gelen artış bireyin psikolojisini olumlu yönde etkilemekte ve mutluluk seviyesinin artmasına yol açmaktadır.

3.3.1.2. MM2'ye Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 2'ye göre bireyin cinsiyetinin kadın olması mutluluğunu yaklaşık olarak 0,22 birim artırmaktadır. Bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini 0,01 birim azaltmaktadır. Bu etkinin nedenleri zaman içinde yaş ilerledikçe artan kaygı, stres, maddi problemlerle baş etme zorunluluğu ve ilerleyen yaşla beraber ortaya çıkan sağlık problemleri olabilir. Buna ek olarak kişinin yaşı ilerledikçe hayattan beklentilerinin azalması ve yaşam memnuniyetinin düşmesi de ortaya çıkan bu negatif etkinin açıklayıcısı olabilir.

Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesini 0,15 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,19 birim daha mutludurlar. Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış, kişinin mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,13 birim artırmaktadır. Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,1 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,19 birim artırmaktadır. İşsizliği gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,13 birim artırmaktadır. Yani kişi

hiç işsiz kalmadığında ya da işsiz kaldığı süre kısaldığında bu durum mutluluk seviyesini olumlu etkilemektedir. Haftada en az bir defa kendini eğlendiren etkinlik ve aktivitelere katılan bireyler katılmayanlara göre ortalama olarak 0,22 birim daha mutludur.

3.3.1.3. MM3'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 3'e göre bireyin cinsiyetinin kadın olması mutluluğunu ortalama olarak 0,2 birim artırmaktadır. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,14 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,27 birim daha mutludurlar.

Eğitim seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,10 birim artırmaktadır. Eğitim seviyesinde meydana gelen artış, özellikle gelir seviyesinde artışa neden olduğu için mutluluk seviyesini de olumlu yönde etkilemektedir. Diğer taraftan kişinin eğitim seviyesinin yükselmesi farklı ilgi alanları bulması ve kendini geliştirebileceği bir çevre edinme fırsatı yakalama olasılığını artırarak da mutluluk seviyesi üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış kişinin mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,16 birim artırmaktadır.

Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,10 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,17 birim artırmaktadır. İşsizliği gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,14 birim artırmaktadır. Yani kişi hiç işsiz kalmadığında ya da işsiz kaldığı süre kısaldığında bu durum mutluluk seviyesini olumlu etkilemektedir. Haftada en az bir defa kendini eğlendiren etkinlik ve aktivitelere katılan bireyler katılmayanlara göre ortalama olarak 0,26 birim daha mutludur.

3.3.1.4. MM4'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 1'e göre bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,01 birim azaltmaktadır. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesini 0,14 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,24 birim daha mutludurlar. Eğitim seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,10 birim artırmaktadır.

Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış kişinin mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,14 birim artırmaktadır. Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,09 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,20 birim artırmaktadır. İşsizliği gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,15 birim artırmaktadır. Yani kişi hiç işsiz kalmadığında ya da işsiz kaldığı süre kısaldığında bu durum mutluluk seviyesini olumlu etkilemektedir.

3.3.1.5. MM5'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 5'e göre kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,22 birim daha mutludurlar. Kişinin çocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini yaklaşık olarak 0,10 birim düşürmektedir. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini 0,16 birim artırmaktadır. Her hafta düzenli olarak dini bir etkinliğe katılmak kişinin mutluluğunu ortalama olarak 0,21 birim artırmaktadır. Aylık gelirin mutluluk seviyesi üzerinde olasılık değerlerine bakarak bir etkisi olmadığını söyleyebiliriz. Sağlık ulaşım vb. kamu hizmetlerinin kişinin mutluluk seviyesi üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Memnuniyet seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin mutluluk seviyesini 0,12 birim artırmaktadır. Kişinin kendini eğlendiren

aktivitelere katılması mutluluk seviyesini ortalama olarak 0,22 birim artırmaktadır. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini ortalama olarak 0,21 birim artırmaktadır.

3.3.1.6. MM6'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Mutluluk seviyesi modeli 6'ya göre kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,16 birim daha mutludurlar. Bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesini 0,01 birim azaltmaktadır. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış, mutluluk seviyesini 0,15 birim artırmaktadır. Kişinin çalışma ortamından duyduğu memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin mutluluk seviyesini 0,26 birim artırmaktadır. Kişinin haftada en az bir kez kendini eğlendiren aktivitelere katılması mutluluk seviyesini ortalama olarak 0,22 birim artırmaktadır.

Aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark (aylık gelirden ortalama geliri çıkarıldığında oluşan fark) için 1000 TL'yi 1 birim olarak düşündüğümüzde bu değişkende meydana gelen artışın mutluluk seviyesi üzerindeki etkisi pozitifdir yani aylık gelirin ortalama gelirden fazla olması kişiyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu değişkende meydana gelen 1 birimlik artış yaşam doyumu puanı 0,09 birim artırmaktadır. Yani bu noktada görelî gelirin aylık gelirin aksine mutluluk seviyesi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Aylık gelir ve kişiyi mutlu edecek minimum gelir arasındaki farkın (aylık gelirden kişiyi mutlu edecek minimum gelir çıkarıldığında oluşan fark) mutluluk seviyesi üzerindeki etkisi negatiftir. Bu iki gelir arasındaki fark için 1000 TL'yi 1 birim olarak düşündüğümüzde, bu değişkende meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesini 0,004 birim azaltmaktadır. Bunun anlamı kişinin gelirinin, kendini mutlu edecek minimum gelire yaklaşması ya da kendini mutlu edecek minimum gelir noktasını aşması mutluluk seviyesini artırmaktadır. Bu fark arttıkça mutluluk seviyesini düşürmektedir. Kişiyi mutlu edebilecek minimum gelir, aylık gelirden büyük, küçük ya da eşit olabilir. Veri setimize baktığımızda kendi mutlu edecek

minimum gelirin, aylık gelirinden daha az olduğunu söyleyenlerin mutluluk ortalamasının 4.74; aldığı gelirin, kendini mutlu edecek minimum gelire eşit olduğunu söyleyenlerin mutluluk ortalamasının ise 4.57 olduğu gözlenmektedir. Son olarak, kendini mutlu edecek minimum gelirin, aldığı gelirden fazla olduğunu söyleyenlerin mutluluk ortalamasının 4.29 olduğu gözlemlenmektedir. Bu ortalamalardan da anlaşıldığı üzere kişinin gelirinin kendini mutlu edecek minimum gelirden fazla olması mutluluğunu artırıcı bir etki oluşturmaktadır.

Tablo 3.6. Gelir Gruplarına Göre Kişiyi Mutlu Edecek Ortalama Minimum Gelir

Gelir Grupları	Kişiyi Mutlu Edecek Ortalama Minimum Gelir
0-560 TL Aralığı	1222 TL
561-950 TL Aralığı	2122 TL
951-1780 TL Aralığı	2924 TL
1781-2480 TL Aralığı	4385 TL
2481-2900 TL Aralığı	5164 TL
2901-3700 TL Aralığı	5546 TL
3701-5000 TL Aralığı	8038 TL
5001-6500 TL Aralığı	5761 TL
6500 TL Üstü TL Aralığı	6716 TL

Tablo 3.16’da görüldüğü üzere gelir seviyesi arttıkça kişiyi mutlu edecek minimum gelir seviyesinde de bir artış meydana gelmektedir. Bu durum kişinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulların gelir beklentilerini farklılaştırdığını göstermektedir. düşük gelir seviyesindeki kişilerin kendilerini mutlu edeceklerini düşündükleri miktarlar yüksek gelir grubundakilere göre daha düşüktür. Fakat 5000 TL’nin üzerine çıkıldıktan sonra, kişiyi mutlu edecek ortalama minimum gelir seviyesinde bir azalma olduğu görülmektedir. Bu azalmayı insanların 5000 TL sınırını geçtikten sonra doyuma ulaşmaya yaklaşması olarak yorumlamak mümkündür.

3.3.1.7. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Sıralı (Ordered) Probit İçin Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması

Tablo 3.7. Mutluluk Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Marjinal Etki Tablosu

Değişken	Mutluluk Seviyeleri İçin Marjinal Etkiler							
	Kat sayı	0	1	2	3	4	5	6
Cinsiyet	*0,22 0,01	** -0,006 0,039	** -0,01 0,02	* -0,04 0,012	* -0,02 0,016	*0,04 0,012	*0,03 0,012	**0,01 0,025
Çocuk	** -0,095 0,02	**0,002 0,058	**0,005 0,04	**0,01 0,028	**0,01 0,033	** -0,01 0,029	** -0,01 0,028	** -0,004 0,042
Medeni Hal	*0,171 0	* -0,004 0,013	* -0,01 0,003	* -0,03 0,001	* -0,02 0,002	*0,03 0,001	*0,02 0,001	*0,008 0,004
Dini Eğilim	**0,18 0,05	*** -0,004 0,074	*** -0,01 0,06	** -0,03 0,053	*** -0,02 0,079	**0,03 0,049	***0,02 0,065	***0,009 0,091
Gelir Mem.	*0,139 0,011	** -0,004 0,039	** -0,008 0,022	* -0,202 0,013	* -0,02 0,017	*0,02 0,014	*0,02 0,014	**0,006 0,023
Kamu Hiz. Mem.	**0,095 0,040	*** -0,002 0,074	** -0,005 0,053	** -0,01 0,044	** -0,01 0,049	**0,01 0,044	**0,01 0,043	***0,004 0,06
Çalışma Ort. Mem.	*0,183 0,001	* -0,005 0,015	* -0,01 0,004	* -0,03 0,001	* -0,01 0,002	*0,03 0,001	*0,02 0,001	*0,009 0,005
İşsizlik	*0,13 0,015	** -0,003 0,042	** -0,007 0,025	* -0,02 0,018	** -0,02 0,021	*0,02 0,018	*0,01 0,018	**0,006 0,029
Eğlence	*0,22 0,011	** -0,005 0,053	** -0,01 0,036	** -0,03 0,033	*** -0,01 0,07	**0,04 0,03	**0,03 0,052	***0,01 0,081
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	**0,20 0,068	** -0,005 0,022	** -0,01 0,009	* -0,03 0,004	* -0,02 0,006	**0,03 0,004	*0,02 0,004	*0,01 0,011

Not: Yukarıdaki tabloda *%1'lik, ** %5'lik, ***%10'luk anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Analiz sonucundan elde edilen katsayının işareti itibariyle kişinin cinsiyetinin kadın olmasının daha yüksek bir mutluluk seviyesine çıkmasına yol açtığını söylenebilir. Marjinal etkiler ışığında baktığımızda ise kişinin cinsiyetinin kadın olması kişinin mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 6, 1 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 4, 3 olma olasılığını ise yüzde 2 düşürmektedir. Diğer taraftan, kişinin cinsiyetinin kadın olması kişinin mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 4, 5 olma olasılığını yüzde 3, 6 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır.

Çocuk sayısında meydana gelen artış analizden elde edilen kat sayı itibariyle değerlendirildiğinde çocuk sayısı artıkça daha yüksek bir mutluluk seviyesine çıkılma olasılığını azaltmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde kişinin çocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 2, 1 olma olasılığını binde 5, 2 ve 3 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır. Diğer taraftan, çocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 ve 5 olma olasılığını yüzde 1, 6 olma olasılığını ise binde 4 azaltmaktadır.

Medeni halde meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 4, 1 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 3, 3 olma olasılığını yüzde 2 düşürmektedir. Diğer taraftan, medeni halde meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 3, 5 olma olasılığını yüzde 2, 6 olma olasılığını ise binde 8 artırmaktadır.

Her hafta düzenli olarak dini bir aktiviteye katılmak kişinin mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 4, 1 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 3, 3 olma olasılığını ise yüzde 2 düşürmektedir. Diğer taraftan, her hafta düzenli olarak dini bir aktiviteye katılmak kişinin mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 3, 5 olma olasılığını yüzde 2, 6 olma olasılığını ise binde 9 düşürmektedir.

Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 4, 1 olma olasılığını binde 8, 2 ve 3 olma olasılığını yüzde 2 azaltmaktadır. Ayrıca gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 ve 5 olma olasılığını yüzde 2, 6 olma olasılığını ise binde 6 artırmaktadır.

Sağlık ve ulaşım gibi kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen bir birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 2, 1 olma olasılığını binde 5, 2 ve 3 olma olasılığını ise yüzde 1 düşürmektedir. Diğer taraftan, meydana

gelen 1 birimlik artışın mutluluk seviyesinin 4 ve 5 olma olasılığını yüzde 1, 6 olma olasılığını ise binde 4 artırdığı gözlemlenmiştir.

Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 5, 1 ve 3 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 3 düşürmektedir. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 3, 5 olma olasılığını yüzde 2, 6 olma olasılığını ise binde 9 artırmaktadır.

İşsizlik durumunu gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 3, 1 olma olasılığını binde 7, 2 ve 3 olma olasılığını ise yüzde 2 azaltmaktadır. Diğer taraftan, işsizlik durumunu gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 2, 5 olma olasılığını yüzde 1, 6 olma olasılığını ise binde 6 artırmaktadır.

Kişinin haftada en az bir kere kendini eğlendiren aktivitelere katılması, mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 5, 1 ve 3 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 3 düşürmektedir. Diğer taraftan, ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 4, 5 olma olasılığını yüzde 3, 6 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır.

Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin mutluluk seviyesinin 0 olma olasılığını binde 5, 1 olma olasılığını yüzde 1, 2 olma olasılığını yüzde 3, 3 olma olasılığını yüzde 2 azaltmaktadır. Diğer taraftan ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, mutluluk seviyesinin 4 olma olasılığını yüzde 3, 5 olma olasılığını yüzde 2, 6 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır.

3.3.2. Yaşam Doyumunun Bağımlı Değişken Olduğu Modeller ve Katsayıların Yorumlanması (EKK)

YDM1

Yaşam Doyumu Sıralama = $\alpha + \beta_1 \text{Cinsiyet} + \beta_2 \text{Cocuk} + \beta_3 \text{Din} + \beta_4 \text{Eğitim} + \beta_5 \text{Medeni Hal} + \beta_6 \text{Aylık Gelir} + \beta_7 \text{Çalışma Ort. Mem} + \beta_8 \text{Kamu} + \beta_9 \text{Aile ve Arkadaş} + \beta_{10} \text{Eğlence} + \beta_{11} \text{Hayır İşleri} + \varepsilon$

YDM2

Yaşam Doyumu Sıralama = $\alpha + \beta_1 \text{Cinsiyet} + \beta_2 \text{Cocuk} + \beta_3 \text{Din} + \beta_4 \text{Eğitim} + \beta_5 \text{Çalışma Ort. Mem} + \beta_6 \text{Kamu} + \beta_7 \text{Eğlence} + \beta_8 \text{Hayır İşleri} + \varepsilon$

YDM3

Yaşam Doyumu Sıralama = $\alpha + \beta_1 \text{Cinsiyet} + \beta_2 \text{Yaş} + \beta_3 \text{Din} + \beta_4 \text{Medeni Hal} + \beta_5 \text{Gelir Memnuniyeti} + \beta_6 \text{Çalışma Ort. Mem} + \beta_7 \text{Kamu} + \beta_8 \text{İşsizlik} + \beta_9 \text{Eğlence} + \beta_{10} \text{Hayır İşleri} + \varepsilon$

YDM4

Yaşam Doyumu Sıralama = $\alpha + \beta_1 \text{Cinsiyet} + \beta_2 \text{Yaş} + \beta_3 \text{Din} + \beta_4 \text{Medeni Hal} + \beta_5 \text{Aylık Gelir} + \beta_6 \text{Çalışma Ort. Mem} + \beta_7 \text{Kamu} + \beta_8 \text{İşsizlik} + \beta_9 \text{Eğlence} + \beta_{10} \text{Hayır İşleri} + \varepsilon$

YDM5

Yaşam Doyumu Sıralama = $\alpha + \beta_1 \text{Cinsiyet} + \beta_2 \text{Yaş} + \beta_3 \text{Din} + \beta_4 \text{Eğitim} + \beta_5 \text{Medeni Hal} + \beta_6 \text{Çalışma Ort. Mem} + \beta_7 \text{Eğlence} + \beta_8 \text{Aylık Gelir ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark} + \beta_9 \text{Aylık Gelir ve Mutlu Edecek Min. Gelir Arasındaki Farkı} + \varepsilon$

Tablo 3.8.Yaşam Doyumunun Bağımlı Değişken Olduğu Modeller

YDM1	YDM2	YDM3	YDM4	YDM5
1)Cinsiyet	1)Cinsiyet	1)Cinsiyet	1)Cinsiyet	1)Cinsiyet
2)Çocuk	2)Çocuk	2)Yaş	2)Yaş	2)Yaş
3)Dini Eğilim	3)Dini Eğilim	3)Dini Eğilim	3)Dini Eğilim	3)Dini Eğilim
4)Eğitim	4)Eğitim	4)Medeni Hal	4)Medeni Hal	4)Eğitim
5)Medeni Hal	5)Çalışma Ort. Memnuniyeti	5)Gelir Memnuniyeti	5)Aylık Gelir	5)Medeni Hal
6)Aylık Gelir	6)Kamu Hizmetleri	6)Çalışma Ort. Memnuniyeti	6)Çalışma Ort Memnuniyeti	6)Çalışma Ort Memnuniyeti
7)Çalışma Ort. Memnuniyeti	7)Eğlence	7)İşsizlik	7)Kamu Hizmetleri	7) Eğlence
8)Kamu Hizmetleri	8)Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	8)Kamu Hizmetleri	8) İşsizlik	8) Aylık Gelir ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark
9)Aile ve Arkadaş		9)Eğlence	9)Eğlence	9) Aylık Gelir ve Mutlu Edecek Minimum Gelir Arasındaki Fark
10)Eğlence		10)Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	10)Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	
11)Hayır İş. Miktar				

Tablo 3.9. Yaşam Doyumunun Bağımlı Değişken Olduğu Modeller İçin Tahmin Sonuçları (EKK)

EKK Değişkenler	Modellere Ait Katsayılar ve Olasılık Değerleri				
	YDM1	YDM2	YDM3	YDM4	YDM5
Cinsiyet	*0,565 0,0006	*0,552 0,0008	*0,535 0,0011	*0,554 0,0008	*1,743 0,0012
Yaş			-*0,032 0,0013	*-0,036 0,0003	*-0,104 0,0044
Çocuk Sayısı	*-0,235 0,0038	*-0,24 0,0033			
Medeni Hal	*0,363 0,0001		*0,63 0,0019	*0,236 0,0052	*0,847 0,0010
Dini Eğilim	**0,422 0,0241	*0,46 0,0137	***0,33 0,0659	**0,383 0,0342	*1,3976 0,0126
Eğitim	***0,137 0,0771	**0,175 0,0220			*1,031 0,0000
Gelir Memnuniyeti			**0,23 0,0259		
Aylık Gelir	**0,114 0,0495			**0,13 0,0201	
Kamu Hizmetleri	*0,322 0,0002	*0,354 0,0000	*0,27 0,0020	*0,29 0,0007	
Çalışma Ortamı Memnuniyeti	*0,336 0,0005	*0,359 0,0002	*0,318 0,0017	**0,39 0,0000	*1,31 0,0001
İşsizlik			*0,524 0,0000	*0,493 0,0000	
Aile ve Arkadaş	*0,495 0,0053				
Eğlence	**0,454 0,0265	*0,561 0,0057	*0,511 0,0105	*0,514 0,0101	**1,188 0,0582
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	**0,304 0,0291	*0,393 0,003	*0,425 0,0007	*0,367 0,0056	
Aylık Gelir ve Ortalama Gelir Arasındaki Fark					*0,812 0,0000
Aylık Gelir ve Mutlu Edecek Minimum Gelir Arasındaki Fark					*-0,02 0,0000
Gözlem Sayısı	622	622	622	622	622

Not: Yukarıdaki tabloda *%1'lik, ** %5'lik, ***%10'luk anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

3.3.2.1. YDM1'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,56 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Çocuk sayısının kişinin mutluluğu üzerindeki etkisi negatiftir. Kişinin çocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,23 birim düşürmektedir. Bunun nedeni çocuk sahibi olmanın yarattığı kaygı ve stres buna ek olarak da eğitim vb. maddi yükümlülüklerin yarattığı maddi ve manevi yönden yıpranmalar olabilir. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,42 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Eğitim seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,13 birim artırmaktadır.

Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,36 birim artırmaktadır. Gelir miktarı analize dahil edilirken 1000 TL, 1 birim olarak düşünülmüş ve gelir miktarının yaşam doyumu üzerindeki etkisinin pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Gelir miktarında meydana gelen 1 birimlik yani 1000 TL'lik bir artışın yaşam doyumu üzerindeki etkisi 0,11 birimdir. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,33 birim artırmaktadır. Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,32 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa aile bireyleriyle ya da arkadaşlarıyla görüşen biri görüşmeyenlere göre ortalama olarak 0,49 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahip olmaktadır. Haftada en az bir defa eğlenceli bir aktiviteye katılanlar katılmayanlara göre ortalama olarak 0,45 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin yaşam doyumu seviyesini 0,30 birim artırmaktadır.

3.3.2.2. YDM2'ye Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,55 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Kişinin çocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,24 birim düşürmektedir. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,46 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Eğitim seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,17 birim artırmaktadır. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,36 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış yaşam doyumu seviyesini 0,35 birim artırmaktadır. Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,35 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa eğlenceli bir aktiviteye katılanlar katılmayanlara göre ortalama olarak 0,56 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin yaşam doyumu seviyesini 0,39 birim artırmaktadır.

3.3.2.3. YDM3'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,53 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,03 birim azaltmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,33 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,26 birim artırmaktadır. Gelir memnuniyetini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,23 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,31 birim artırmaktadır. Kamu

hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,27 birim artırmaktadır. İşsizliği gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,52 birim artırmaktadır. Yani kişi hiç işsiz kalmadığında ya da işsiz kaldığı süre kısaldığında bu durum yaşam doyumu seviyesini olumlu etkilemektedir. Haftada en az bir defa eğlenceli bir aktiviteye katılanlar katılmayanlara göre ortalama olarak 0,51 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin yaşam doyumu seviyesini 0,42 birim artırmaktadır.

3.3.2.4. YDM4'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 0,55 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,03 birim azaltmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler, getirmeyenlere göre ortalama olarak 0,38 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,23 birim artırmaktadır. Gelir miktarında meydana gelen 1 birimlik yani 1000 TL'lik artışın, yaşam doyumu üzerindeki etkisi 0,13 birimdir. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,39 birim artırmaktadır. Kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,29 birim artırmaktadır. İşsizliği gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini yaklaşık olarak 0,49 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa eğlenceli bir aktiviteye katılanlar katılmayanlara göre ortalama olarak 0,51 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptir. Hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, kişinin yaşam doyumu seviyesini 0,42 birim artırmaktadır.

3.3.2.5. YDM5'e Ait Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması (EKK)

Bu modelde kadınlar erkeklere göre ortalama olarak 1,74 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Bireyin yaşında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,10 birim azaltmaktadır. Bireyin medeni halini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 0,84 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa dini bir etkinliğe katılan ya da dini bir ritüeli yerine getiren bireyler getirmeyenlere göre ortalama olarak 1,39 birim daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine sahiptirler. Eğitim seviyesini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 1,03 birim artırmaktadır. Çalışma ortamından duyulan memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 1,31 birim artırmaktadır. Haftada en az bir defa eğlenceli bir aktiviteye katılanlar katılmayanlara göre ortalama olarak 1,18 birim daha yüksek yaşam doyumu seviyesine sahiptirler.

Aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark (aylık gelirden ortalama geliri çıkardığımızda oluşan fark) için 1000 TL'yi 1 birim olarak düşündüğümüzde bu değişkende meydana gelen artışın yaşam doyumu puanı üzerindeki etkisi pozitiftir. Aylık gelirin ortalama gelirden fazla olması kişiyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu değişkende meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu puanı 0,81 birim artırmaktadır. Yani bu noktada görelî gelirin yaşam doyumu üzerinde önemli olduğunu söyleyebiliriz. Aylık gelir ve kişiyi mutlu edecek minimum gelir arasındaki farkın yaşam doyumu üzerindeki etkisi negatiftir. Bu iki gelir arasındaki fark için 1000 TL'yi 1 birim olarak düşündüğümüzde bu değişkende meydana gelen 1 birimlik artış, 0,02 puan azaltmaktadır. Kişinin gelirinin minimum noktasına yaklaşması ve bu noktayı aşması mutluluk seviyesini olduğu gibi yaşam doyumu seviyesini de olumlu yönde etkilemektedir. Veri setimize baktığımızda kendi mutlu edecek minimum gelirin, aylık gelirinden daha az olduğunu söyleyenlerin en yüksek yaşam doyumu ortalamasına sahip olduğunu görmekteyiz; bu gruptakilerin yaşam doyumu ortalaması 6,9'dur. Kendini mutlu edecek minimum gelirin, aylık gelir seviyesine eşit olduğunu

söyleyenlerin yaşam doyumu ortalaması 6,46'dır. Son olarak, kendini mutlu edecek minimum gelirin aylık gelirinden fazla olduğunu söyleyenlerin ise yaşam doyumu ortalaması 5,65'dir.

3.3.2.6. Yaşam Doyumu Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Sıralı (Ordered) Probit İçin Tahmin Sonuçlarının Yorumlanması

Tablo 3.10. Yaşam Doyumunun Seviyesinin Bağımlı Değişken Olduğu Model İçin Marjinal Etki Tablosu

Değişken	Yaşam Doyumu Seviyeleri İçin Marjinal Etkiler										
	Kat sayı	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cinsiyet	*0,3 0	** -0,02 0,02	* -0,01 0,005	* -0,02 0,001	* -0,03 0,001	* -0,02 0,001	**0,005 0,06	*0,03 0,001	*0,03 0,001	*0,03 0,001	*0,01 0,005
Çocuk	* -0,12 0,005	*0,007 0,01	*0,005 0,017	*0,01 0,008	*0,01 0,007	*0,009 0,009	*** -0,002 0,079	* -0,01 0,007	* -0,01 0,007	* -0,01 0,007	* -0,005 0,014
Dini Eğilim	* 0,27 0,005	* -0,01 0,007	* -0,01 0,013	* -0,02 0,006	* -0,03 0,007	* -0,02 0,013	0,002 0,21	*0,02 0,004	*0,03 0,007	*0,02 0,011	**0,01 0,023
Eğitim	***0,067 0,097	-0,004 0,109	-0,002 0,12	-0,006 0,105	-0,007 0,102	-0,005 0,10	0,001 0,18	0,006 0,104	0,008 0,102	0,006 0,10	0,003 0,11
Medeni Hal	*0,176 0	* -0,01 0,002	* -0,007 0,004	* -0,01 0,001	* -0,01 0,001	* -0,01 0,001	**0,003 0,054	*0,01 0,001	*0,02 0,001	*0,01 0,001	*0,008 0,003
Aylık Gelir	**0,062 0,039	** -0,004 0,05	*** -0,002 0,061	** -0,006 0,047	** -0,006 0,044	* -0,004 0,049	0,001 0,13	**0,006 0,046	**0,008 0,044	**0,006 0,044	**0,002 0,058
Çalışma Ort. Mem.	*0,183 0	* -0,01 0,002	* -0,007 0,004	* -0,01 0,001	* -0,02 0,001	* -0,01 0,001	**0,003 0,054	*0,01 0,001	*0,02 0,001	*0,01 0,001	*0,008 0,003
Kamu Hiz. Mem.	*0,174 0	* -0,01 0,001	* -0,007 0,003	* -0,01 0,001	* -0,01 0	*0,01 0,001	**0,003 0,054	*0,01 0	*0,02 0	*0,01 0	*0,008 0,002
Aile ve Arkadaşlar	-0,144 0,103	-0,009 0,102	0,005 0,11	0,01 0,103	0,01 0,08	0,01 0,128	-0,002 0,162	*** -0,01 0,098	-0,01 0,108	-0,01 0,118	-0,007 0,139
Eğlence	*0,31 0,003	* -0,01 0,003	* -0,01 0,007	* -0,02 0,003	* -0,03 0,004	* -0,02 0,011	0,001 0,64	*0,02 0,001	*0,04 0,004	*0,03 0,009	*0,01 0,020
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	**0,15 0,032	** -0,01 0,04	* -0,006 0,051	** -0,01 0,038	* -0,01 0,008	* -0,01 0,041	0,002 0,12	**0,01 0,039	**0,02 0,037	**0,01 0,037	**0,007 0,048

Not: Yukarıdaki tabloda *%1'lik, ** %5'lik, ***%10'luk anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Analiz sonucundan elde edilen katsayının işareti itibariyle kişinin cinsiyetinin kadın olmasının daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine çıkmasına yol açtığı söylenebilir. Marjinal etkiler ışığında baktığımızda ise kişinin cinsiyetinin kadın olması yaşam doyumu seviyesinin 0, 2 ve 4 olma olasılığını yüzde 2, 1 olma olasılığını yüzde 1 azaltmaktadır. Diğer taraftan, kişinin cinsiyetinin kadın olması yaşam doyumu seviyesinin 5 olma olasılığını binde 5; 6, 7 ve 8 olma olasılığını yüzde 3; 9 olma olasılığını yüzde 1 artırmaktadır.

Katsayı itibariyle değerlendirdiğimizde ocuk sayısında meydana gelen artış, kişinin daha yüksek bir yaşam doyumunu seviyesine çıkma ihtimalini azaltmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde, ocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumunu seviyesinin 0 olma olasılığını binde 7; 1 olma olasılığını binde 5; 2 ve 3 olma olasılıklarını yüzde 1; 4 olma olasılığını ise yüzde binde 9 artırmaktadır. Diğer taraftan, ocuk sayısında meydana gelen 1 birimlik artış yaşam doyumunu seviyesinin 5 olma olasılığını binde 2; 6,7 ve 8 olma olasılığını yüzde 1; 9 olma olasılığını ise binde 5 azaltmaktadır.

Katsayı itibariyle ele aldığımızda, kişinin haftada bir kez dini aktivitelere katılması, daha yüksek bir yaşam doyumunu seviyesine çıkma olasılığını artırmaktadır. Marjinal etkilere göre, kişinin haftada en az bir defa dini aktivitelere katılması yaşam doyumunu seviyesinin 0 ve 1 olma olasılığını yüzde 1; 2 ve 4 olma olasılığını yüzde 2; 3 olma olasılığını ise yüzde 3 azaltmaktadır. Diğer taraftan, haftada en az bir kere dini aktivitelere katılmak yaşam doyumunu seviyesinin 6 ve 8 olma olasılığını yüzde 2; 7 olma olasılığını yüzde 3; 9 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır.

Katsayı itibariyle değerlendirdiğimizde, medeni hali gösteren ölçekte meydana gelen artış yüksek bir yaşam doyumunu seviyesine çıkma olasılığını artırmaktadır. Marjinal etkileri baz alarak değerlendirdiğimizde, medeni hali gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış kişinin yaşam doyumunu seviyesinin 0, 2, 3 ve 4 olma olasılığını yüzde 1; 1 olma olasılığını binde 7 azaltmaktadır. Diğer taraftan, medeni hali gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış kişinin yaşam doyumunu seviyesinin 5 olma olasılığını binde 3; 6 ve 8 olma olasılığını yüzde 1; 7 olma olasılığını yüzde 2; 9 olma olasılığını ise binde 8 artırmaktadır.

Analizden elde edilen katsayıya göre, gelir seviyesinde meydana gelen artış kişinin daha yüksek bir yaşam doyumunu seviyesine çıkma olasılığını artırmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde, aylık gelir seviyesi ölçeğinde meydana gelen 1 birimlik artış, yani 1000 TL'lik artış yaşam doyumunu seviyesinin 0 ve 4 olma olasılığını binde 4; 1 olma

olasılığını binde 2; 2 ve 3 olma olasılığını ise binde 6 azaltmaktadır. Diğer taraftan aylık gelir seviyesi ölçeğinde meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesini 6 ve 8 olma olasılığını binde 6; 7 olma olasılığını binde 8; 9 olma olasılığını ise binde 2 artırmaktadır.

Katsayı itibariyle değerlendirdiğimizde çalışma ortamında meydana gelen artış kişinin daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine çıkma ihtimalini artırmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde, çalışma ortamındaki memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesinin 0; 2 ve 4 olma olasılığını yüzde 1; 1 olma olasılığını binde 7; 3 olma olasılığını ise yüzde 2 azaltmaktadır. Diğer taraftan, çalışma ortamındaki memnuniyeti gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesinin 5 olma olasılığını binde 3; 6 ve 8 olma olasılığını yüzde 1; 7 olma olasılığını yüzde 2; 9 olma olasılığını ise binde 8 artırmaktadır.

Analizden elde edilen katsayıya göre, kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen artış kişinin daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine çıkma olasılığını artırmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış yaşam doyumu seviyesinin 0, 2 ve 3 olma olasılığı yüzde 1; 1 olma olasılığını ise binde 7 azaltmaktadır. Diğer taraftan, kamu hizmetlerini gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesinin 4; 6 ve 8 olma olasılığını yüzde 1; 5 olma olasılığını binde 3; 7 olma olasılığını yüzde 2; 9 olma olasılığını ise binde 8 artırmaktadır.

Kişinin haftada en az bir defa kendini eğlendiren aktivitelere katılması daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine ulaşma olasılığını artırmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde, kişinin haftada en az bir defa kendini eğlendiren aktivitelere katılması yaşam doyumu seviyesinin 0 olma olasılığını yüzde 1; 2 ve 4 olma olasılığını yüzde 2; 3 olma olasılığını ise yüzde 3 azaltmaktadır. Diğer taraftan, kişinin haftada en az bir defa kendini eğlendiren aktivitelere katılması yaşam doyumu seviyesinin 6 olma olasılığını yüzde 2; 7

olma olasılığını yüzde 4; 8 olma olasılığını yüzde 3; 9 olma olasılığını ise yüzde 1 artırmaktadır.

Hayır işlerine ayrılan miktarda meydana gelen artış kişinin daha yüksek bir yaşam doyumu seviyesine çıkma ihtimalini artırmaktadır. Marjinal etkilere göre değerlendirdiğimizde, hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış yaşam doyumu seviyesinin 0, 2, 3 ve 4 olma olasılığını yüzde 1; 1 olma olasılığını ise binde 6 azaltmaktadır. Diğer taraftan, hayır işlerine ayrılan miktarı gösteren ölçekte meydana gelen 1 birimlik artış, yaşam doyumu seviyesinin 6 ve 8 olma olasılığını yüzde 1; 7 olma olasılığını yüzde 2; 9 olma olasılığını ise binde 7 artırmaktadır.

IV. SONUÇ

Bu çalışma, en küçük kareler ve sıralı (ordered) probit yöntemleri kullanılarak mutluluk seviyesi ve yaşam doyumunun, gelirden ve diğer sosyal, ekonomik ve demografik değişkenlerden nasıl etkilendiği ile ilgili fikir sahibi olmak amacıyla yapılmıştır. Yaşam doyumu seviyesi ile ilgili altı, mutluluk seviyesi ile ilgili yedi farklı model kurulmuş ve bu modellerden elde edilen katsayılar ve marjinal etkiler üçüncü bölümde tablolar halinde gösterilmiştir. Modellerde kullanılan bağımsız değişkenler, cinsiyet, yaş, kişinin sahip olduğu çocuk sayısı, eğitim seviyesi, medeni hal, aylık gelir miktarı, gelir memnuniyeti, çalışma ortamı memnuniyeti, dini eğilim, eğlenceye zaman ayırma, aile ve arkadaşlarla geçirilen zaman, sağlık ulaşım vb. kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, işsizlik, aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark ve aylık gelir ile kişiyi mutlu edecek minimum gelir arasındaki fark olarak sıralanabilir.

Bu bölümde, öncelikle yaşam doyumu bağımlı değişken olarak seçildiğinde elde edilen sonuçlar, daha sonra da mutluluk seviyesi bağımlı değişken olarak seçildiğinde elde edilen sonuçlar niteliksel olarak değerlendirilecektir. Her iki tahmin yöntemine göre de kişinin cinsiyetinin kadın olmasının yaşam doyumu üzerindeki etkisi pozitif yöndedir. Yani kadınların yaşam doyumu ortalama olarak erkeklerden daha yüksektir. Çocuk sayısında meydana gelen artış ise her iki tahmin yöntemine göre de yaşam doyumu seviyesini düşürmektedir. Kişinin evli olması ya da bir ilişkisinin olmasının yaşam doyumu üzerindeki etkisi pozitif yöndedir. Yani evli kişilerin ve düzenli bir ilişkisi olan kişilerin yalnız olanlara ya da eşini kaybetmiş veya boşanmış kişilere göre yaşam doyumları daha yüksektir. Her hafta düzenli olarak dini bir aktiviteye katılan kişilerin yaşam doyumu seviyeleri, katılmayanlara göre daha yüksektir. Kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyette meydana gelen artış, yaşam doyumunu artırmaktadır. Kişinin ailesi ve arkadaşlarıyla zaman geçirmesinin en küçük kareler yöntemine göre yaşam doyumunu artırdığı, ordered probit yöntemine göre etkisiz olduğu gözlemlenmektedir.

Eğitim seviyesi katsayısı en küçük karelerle tahmin edilen bütün modellerde anlamlı çıkmıştır. Eğitim seviyesinde meydana gelen artış yaşam doyumunu (gelirin de etkisiyle) artırmaktadır. Ordered probit tahmin yöntemine göre yapılan analizlerde ise eğitim seviyesinin yaşam doyumunu üzerindeki etkisi bazı modellerde anlamlı ve yaşam doyumunu artırıcı yönde etki yaratırken bazı modellerde ise anlamsız çıkmıştır.

Her hafta düzenli olarak kendini eğlendiren aktivitelere katılanların yaşam doyumunu her iki tahmin yöntemine göre de katılmayanlardan daha yüksektir. Çalışma ortamından duyulan memnuniyet her iki tahmin yöntemine göre de yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Aylık gelir seviyesinde meydana gelen artış, yaşam doyumunu her iki tahmin yöntemine göre de artırmaktadır. Gelir memnuniyetinde meydana gelen artış her iki tahmin yöntemine göre de yaşam doyumunu artırmaktadır. Hayır işlerine ayrılan miktarda meydana gelen artış her iki yönteme göre de yaşam doyumunu seviyesini artırmaktadır. Hayır işleri ile ilgili olan önemli nokta hayır işlerine ayrılan miktarda meydana gelen artış, aslında kişinin servetinde bir azalmaya sebep olsa da yaşam doyumunu üzerinde meydana getirdiği etki pozitiftir. Bunun nedeni kişinin sosyal bir yaradılışa sahip olması ve homo economicus ile ilgili yapılan varsayımların aksine sadece kendi çıkarını düşünmemesidir. Çevresindeki insanlara yaptığı maddi yardım kişinin sahip olabileceği mal ve hizmet sepetini daraltsa da yaşam doyumunu üzerinde olumlu yönde bir etkiye yol açmaktadır. Bu da insanın sadece kendi çıkarlarını gözetken bir var oluşa sahip olmadığını gösteren küçük bir örnektir.

Aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki farkta (aylık gelirden ortalama gelir çıkarıldığında oluşan fark) meydana gelen artışın yaşam doyumunu puanı üzerindeki etkisi pozitiftir. Aylık gelirin ortalama gelirden fazla olması, kişiyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum görelî gelir hipotezine de vurgu yapmaktadır. Yani görelî gelirin yaşam doyumunu üzerinde önemli olduğunu söyleyebiliriz. Aylık gelir ve kişiyi mutlu edecek minimum gelir arasındaki farkın (aylık gelirden kişiyi mutlu edecek minimum gelir çıkarıldığında oluşan

fark) da yaşam doyumu üzerindeki etkisi negatiftir. Veri setinin çoğunluğunda kişinin aylık geliri kendini mutlu edecek minimum gelirden daha azdır. Bu da katsayının negatif çıkmasına neden olmaktadır. Proto ve Rustichini'nin (2013) çalışmasında da gerçekte elde edilen gelir seviyesi ve ulaşılmak istenen gelir seviyesi arasındaki farkın kişinin yaşam doyumu üzerinde negatif bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada olduğu gibi Proto ve Rustichini de ve daha yüksek gelir seviyesine ulaşma isteğinin gelir ile artış gösterdiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada belli bir gelir seviyesine ulaşıldıktan elde edilecek gelir miktarında bir azalma olduğu gözlemlenmiştir.

Mutluluk seviyesi ile ilgili analizlerde de sosyal ve demografik değişkenlerin mutluluk seviyesi üzerindeki etkisinin yaşam doyumu üzerindeki etkilerle paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir. Yani kişinin cinsiyetinin kadın olması, çalışma ortamından duyulan memnuniyet, kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, eğitim seviyesinde meydana gelen artış, hayır işlerine ayrılan miktarda meydana gelen artış, kişinin haftada en az bir defa dini bir etkinliğe ve kendini eğlendirecek bir etkinliğe katılmasının mutluluk seviyesi üzerinde yarattığı etki pozitif yöndedir. Çocuk sayısında ve yaşta meydana gelen artış da tıpkı yaşam doyumunda olduğu gibi mutluluk seviyesini negatif etkilemektedir.

Aylık gelir miktarında meydana gelen artışın mutluluk seviyesi üzerinde etkili olmadığını görmekteyiz. Fakat gelir memnuniyeti her zaman kişinin mutluluğu üzerinde pozitif yönde etkili olmaktadır. Yani kişinin sahip olduğu gelirin mutlak büyüklüğünden ziyade kişinin sahip olduğu gelirden duyduğu memnuniyet mutluluk seviyesini etkilemektedir. Diğer taraftan elde edilen veri setinde kişinin geliri arttıkça mutlu olmak için ihtiyaç duyacağı minimum gelir miktarının da arttığı gözlemlenmiştir. Gelir miktarı yapılan analizlerde anlamsız çıkarken incelenen değişkenlerden bir diğeri olan aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark ise anlamlı çıkmıştır. Yani mutlak gelirin değil, göreceli gelirin ve gelir memnuniyetinin kişinin mutluluğu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Kişinin mutlu olmak için mutlak olarak değil görelî olarak çevresindekilerden iyi olmaya ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz. Easterlin Paradoksu'nu anlamaya yönelik açıklamalardan biri olan görelî gelirin mutluluk üzerindeki etkisine yapılan bu tez çalışmasında da ulaşılmıştır. Diğer taraftan, kişinin gelir seviyesinin mutluluğu üzerinde herhangi bir etki göstermemesi kişinin sahip olduğu gelir seviyesine uyum sağlamış olmasından yani Adaptasyon Teorisi'nin etkisinden kaynaklanabilir. Bu durum çalışmada yüksek gelir seviyesine sahip olan kişilerin mutlu olmak için ihtiyaç duydukları minimum gelir miktarında meydana gelen artışla da gözlemlenmiştir.

Aylık gelir ve kişiyi mutlu edecek minimum gelir arasındaki fark arttıkça, kişinin mutluluk seviyesi de yaşam doyumu gibi negatif etkilenmektedir. Bunun altında yatan neden bireyin kendini mutlu edecek minimum gelire yaklaşmasının ya da o seviyeyi geçmesinin mutluluk seviyesi ve yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemesidir. Kendini mutlu edecek minimum gelir seviyesinde olan ya da bu eşiği aşanların ortalama mutluluk seviyesi ve yaşam doyumu ortalaması bu eşiğin altında olanlara göre daha yüksektir. Ayrıca, geliri yüksek olan kişilerin kendilerini mutlu edeceğine inandıklarını gelirin miktarı, düşük gelirli olanların kendilerini mutlu edeceğine inandığı miktardan daha yüksektir. Fakat aylık geliri 5000 TL'yi geçen kişilerin kendilerini mutlu edeceklerini düşündükleri gelir seviyesinde görelî bir azalma meydana gelmektedir.

Sonuç olarak, daha çok gelire sahip olmak kişinin mutluluk seviyesini artırmasa da, yaşam doyumu seviyesini artırmaktadır. Ayrıca kişinin gelirinden duyduğu memnuniyet, içinde yaşadığı toplumdaki ortalama bir bireye göre ne kadar iyi durumda olduğu ile de ilişkilidir ve kişinin gelirinden duyduğu memnuniyetin artması mutluluk seviyesini de artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Alexandrova, A. (2005). Subjective Well-Being and Kahneman's 'Objective Happiness'. *Journal of Happiness Studies*, 6, 301–324.

Ariely, D. (2013). Akıldışı Ama Öngörülebilir. İstanbul: Optimist Yayınları.

Ashraf, N., Camerer, C. F., Loewenstein, G. (2005). Adam Smith, Behavioral Economist. *The Journal of Economic Perspectives*, 19 (3), 131-145.

Bilgin Kaynar, H. (2011). Türkiye’de vergi ahlakının Belirleyicileri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 38, 167-190.

Blanchflower, D. G., Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88, 1359-1386.

Camerer, C. (1999). Behavioral economics: Reunifying psychology and economics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 96, 10575-10577.

Carbonell, A. F. (2005). Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics*, 89, 114-140.

Clark, A. E., Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and Unemployment. *The Economic Journal*, 104 (424), 648-659.

Clark, A. E., Oswald, A. J. (1996). Satisfaction and Comparison Income. *Journal of Public Economics*, 61, 359-381.

Clark, J. M. (1918). Economics and Modern Psychology. *Journal of Political Economy*, 26, 1-30.

Camerer, C. F., Loewenstein, G. (2002). Behavioral Economics: Past, Present, Future. *Division of Humanities and Social Sciences*, 228-277 (Sayfalar 1’den başlıyor).

Çalık, Ü., Düzü, G. (2009). İktisat ve Psikoloji. *Akademik Bakış*, 18, 1-13.

Di Tella, R., MacCulloch, R. (2008) Happiness Adaption to Income beyond 'Basic Needs'. *NBER*, Working Paper No. 14539.

Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542-575.

Diener, E., Christie Napa, S. ve Lucas, R. E. (2004). The Evolving Concept of Subjective Well-Being: The Multiaceted Nature of Happiness. *Advances in Cell Aging and Gerontology*, 15, 187-219.

Diener, E., Seligman, M. E. P., (2002). Very Happy People. *Research Report*, 13 (1), 81-84.

Diener, E., Seligman, E. P. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5 (1), 1-33.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S., (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75.

Diener, E., Oishi, S. (2000). Money and Happiness: Income and Subjective Well-Being Across Nations. Ed Diener ve Eunkook M. Suh (Ed.), *Culture and Subjective Well-Being* içinde (s. 185-218). Cambridge: MIT Press.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., Smith, H. L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological bulletin*, 125 (2), 276-302.

Durusoy, S. (2008). *İktisat biliminin yeri ve yöntemi neden sorgulanıyor?*. Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 5 (1), 1-26.

Easterlin, R. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence, Paul Allan David ve Melvin Warren Reder (Ed.), *Nations and Households in Economic Growth* içinde, (s. 89-125). New York: Academic Press.

Easterlin, R. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all?. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 35-47.

Easterlin, R. A. (2001). Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111, 465-484.

Easterlin, R., Angelescu, L. (2009). Happiness and Growth the World Over: Time Series Evidence on the Happiness-Income Paradox. *IZA*, Discussion Paper No. 4060.

Eser, R., Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 6 (1), 287-321.

Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations*. Online publication. Doi: 10.1177/001872675400700202

Foundations of Behavioral and Experimental Economics: Daniel Kahneman and Vernon Smith. (2002, 17 Aralık). Advanced information on the Prize in Economic Sciences.

Frank, R. H. (2011, 14 Mayıs). Why Worry? It's Good for You, *New York Times*.

Frey, B. S., Stutzer, A., (2002a). The Economics of Happiness. *World Economics*, 3 (1), 1-17.

Frey, B. S., Stutzer, A., (2002b). What Can Economist Learn From Happiness Research?. *Journal of Economic Literature*, 40 (2), 402-435.

Gerlach, K., Stephan, G. (1996). A Paper on Unhappiness and Unemployment in Germany. *Economics Letters*, 52, 325-330.

Graham, C. (2005). The Economics of Happiness Insights on Globalization from a Novel Approach. *World Economics*, 6 (3), 41-55.

Graham, C. (2011). Does More Money Make You Happier? Why so Much Debate? *Applied Research Quality*, 6, 219-239.

Grund, Christian, Sliwka, D. (2001). The Impact of Wage Increases on Job Satisfaction- Empirical Evidence and Theoretical Implications. *IZA*, Discussion Paper No.387.

Gujarati, D. N. (2006). *Temel Ekonometri. Ümit Şeneses ve Gülay Günlük Şeneses* (Çev.). İstanbul: Literatür.

Güler Kiren Ö., Turgutlu, T., Kırıcı, N. ve Üçdoğruk, Ş.(2007). Türkiye’de Eğitim Talebi Belirleyicileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (512), 89-101.

Helliwell, J. F. (2003). How’s life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20, 331-360.

Johnston J. ve DiNardo, J. (1997). *Econometric Methods*. McGraw Hill. Kahneman, D. (2003). A Psychological Perspective on Economics. *The American Economic Review*, 93 (2), 162-168.

Kahneman D. (2003). A Psychological Perspective on Economics. *The American Economic Review*, 93 (2) , 162-168.

Kahneman D. ve Deaton A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life But Not Emotional Well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences in the United States of America*, 107, 16489 –16493.

Layard, R. (2005). Happiness and Public Policy. *LSE Health and Social Care Discussion Paper*, 14.

Loewenstein, E., Angner, G. (2006). Behavioral Economics. To appear in Elsevier's Handbook of the Philosophy of Science, 5, 1-61.

Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y. ve Diener, E. (2004). Unemployment Alters the Set Point for Life Satisfaction. *Psychological Science*, 15 (8), 8-13.

Lucas, R. E., Diener, E. (1999). Personality and Subjective Well Being, Oliver P. John, Richard W. Robins, Lawrence A. Pervin (Ed.), *Handbook of Personality içinde*, (s.795-815). New York: The Guilford Press.

Myers, D. G. (2000). The Funds, Friends, and Faith of Happy People. *American Psychologist*, 55 (1), 56-67.

Myers, D. G., Diener, E. (1995). Who is Happy. *Psychological Science*, 6 (1), 10-17.

Ng, Y. K. (1996). Happiness Surveys: Some Comparability Issues And An Exploratory Survey Based On Just Perceivable Increments. *Social Indicators Research*, 38, 1-27.

Noreen, E. (1988). An Empirical Comparison of Probit and OLS Regression Hypothesis Tests. *Journal of Accounting Research*, 26 (1), 119-133.

Oishi, S., Graham, J., Kesebir, S., Galinha, L. C. (2013). Concepts of Happiness Across Time and Cultures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39 (5), 559 –577.

Oswald, A. (1997). Happiness and Economic Performance. *Economic Journal*, 107 (445), 1815-1831.

Özer, H. (2004). Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller Teori ve Bir Uygulama. Ankara: Nobel.

Pavot, W., Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment*, 5 (2), 164-172.

Peel, M.; Goode, M. M. H.; Moutinho, L. A. (1998). Estimating Consumer Satisfaction: OLS Versus Ordered Probability Models. *International Journal of Commerce and Management*, 8 (2), 75-93.

Peiro, A . (2006). Happiness, Satisfaction and Socio-economi Conditions: Some International Evidence. *The Journal of Economics*, 35, 348-365.

Proto, E. ve Rustichini, A. (2013). A Reassessment of the Relationship Between GDP and Life Satisfaction. *Plos One*, 8 (11), 1-10.

Putnam, R. (2001). Social capital: Measurement and consequences. *Isuma*, 2(1), 41–51.

Rabin, M. (1998). Psychology and Economics. *Journal of Economic Literature*, 36 (1), 11-46.

Rojas, M. (2005). A Conceptual-Referent Theory of Happiness: Heterogeneity and Its Consequences. *Social Indicators Research*, 74, 261-294.

Rojas, M. (2007). Rojas, M. (2005). Heterogeneity in The Relationship Between Income and Happiness: A Conceptual-Referent-Theory Explanation. *Journal of Economic Psychology*, 28, 1-14.

Rojas, M. (2011). Happiness, Income, and Beyond. *Applied Research Quality Life*, 6, 265-276.

Sent, E. M. (2004). Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics. *History of Political Economy*, 36 (4), 735-760.

Scitovsky, T. (1975). Income and Happiness. *Acta Oeconomica*, 15 (1), 45-53.

Simon, H. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69 (1), 99-118.

Stevenson, B., Wolfers, J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *IZA*, Discussion Paper No.3654.

Şeker, M. (2011). Mutluluk Ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, 39, 115-140.

Tenaglia, S. (2007) Testing Theories on Happiness: A Questionnaire. *University of Tor Vergata- Roma, Working Paper*, 1-44.

Van Praag, B.M.S., Kapteyn, A. (1973). Further Evidence on the Individual Welfare Function of Income: An Emprical Investigation in the Netherlands. *European Economic Review*, 4, 32-62.

Veenhoven, R. (1996) The Study of Life Satisfaction. Willem E. Saris, Ruut Veenhoven, Annette C. Scherpenzeel ve Brendan Bunting (Ed.), *Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe* içinde, (s.11-48). Budapeşte: Eötvös University Press.

Winkelmann, L., Winkelmann, R. (1995). Unemployment: Where does it hurt?. *Centre for Economic Policy Research*, Discussion Paper No. 1093.

ÖZET

Mutluluk daha önce de belirtildiği gibi öncelikle psikologların çalışma alanı olmuştur. Psikologlar yıllardır yaptıkları refah anketleri ile mutluluk üzerinde çalışırken ekonomistler bu alanda kendilerini psikologlardan çok daha sonra göstermişlerdir. Son zamanlarda yapılan psikolojik çalışmalar ekonomi ile ilgili alanlarda da yapılmaya başlanmıştır. Sınırlı rasyonelliğin ortaya çıkışı ve davranışsal iktisadın kuruluşu yeni çalışma alanlarının açılmasına neden olmuştur. Psikoloji ve iktisat arasındaki ilişkinin incelenmesine yol açan en önemli çalışmalardan biri Easterlin'in 1974'te yapmış olduğu gelir ve mutluluk ilişkisini inceleyen çalışmadır.

Bu çalışmada mutluluk ve yaşam doyumu bağımlı değişkenler olarak ele alınmış ve farklı modeller kurularak, ekonomik ve çeşitli sosyo demografik bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu değişkenler gelir başta olmak üzere cinsiyet, yaş, çocuk sayısı, medeni hal, dini eğilim, gelir memnuniyeti, aylık gelir miktarı, kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, çalışma ortamından duyulan memnuniyet, işsizlik, kişinin kurum veya bireylere yaptığı maddi yardım miktarıdır. Aylık gelir ve ortalama gelir arasındaki fark ve aylık gelir ve kişiyi mutlu edecek minimum gelir miktarı arasındaki fark da bu değişkenlerin yaşam doyumu ve mutluluk üzerindeki etkisini gözlemlemek için bağımsız değişkenler olarak modellerde kullanılmıştır.

Yapılan analizlerde gelir seviyesinin kişilerin mutluluğu üzerinde etkili olmadığı fakat gelir memnuniyetinin mutluluk seviyesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan hem gelir miktarının hem de gelir memnuniyetinin yaşam doyumu ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kişinin bir başkasına yaptığı yardımlar da yine hem yaşam doyumunu hem de mutluluk seviyesini pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir, Mutluluk, Yaşam Doyumu, Davranışsal İktisat.

ABSTRACT

Happiness happens to be a primary field of study for psychologists. While the psychologists have been studying on happiness through the welfare surveys that they've conducted for years the economists have asserted themselves on this area after a long time. Recent psychological researches are being done by the fields related with economy as well. The occurrence of bounded rationality and the formation of behavioral finance caused to open new study fields. Easterline's scientific study in 1974 is one of the most significant studies leading to research the relations between income and happiness.

In this study happiness and life satisfaction were dealt as dependent variables and effects of economic and socio demographic variables were analyzed by setting different models. The variables are as follows; income being in the first place, sexuality, age, number of children, marital status, religious orientation, income satisfaction, amount of monthly income, satisfaction with public services, satisfaction with working environment, unemployment and amount of financial aid the individual done for people or institutions. The gap between personal income and average income and the gap between personal income and minimum income to be happy also used as an independent variables in models to understand how these variable effect life satisfaction and happiness.

It has been concluded that income level has no effect on the happiness of the people while income satisfaction has an effect on the happiness level of them. On the other hand, it has been observed that both amount of income and income satisfaction have a positive relationship with life satisfaction. Also the aids done by the person have positive effects on both life satisfaction and happiness level.

Keywords: Income, Happiness, Life Satisfaction, Behavioral Economics.

EK 1:ANKET

1)KİŞİSEL BİLGİLER

1) Kaç yaşındasınız

2) Cinsiyetiniz

Kadın

Erkek

3) Medeni durumunuz

Bekar

Evli

İlişkisi var

Boşanmış

Eşi vefat etmiş

4) Eğitim dereceniz nedir?

(Eğitime devam ediyorsanız devam ettiğiniz dereceyi işaretleyiniz.)

Doktora

Yüksek Lisans

Lisans

Ön Lisans

Lise

Orta okul

İlk okul

Hiçbiri

5) Kaç tane çocuğunuz var?

2) GELİR VE ÇALIŞMA DURUMU

6) Aylık gelir aralığınız aşağıdakilerden hangisidir (kendi geliriniz yoksa aile gelirini belirtin).

0-849 TL arası

850-1.180 TL arası

1.181-1.550 TL arası

1.551-2.060 TL arası

2.061-3.850 TL arası

3.850 TL ve üstü

7) Aylık gelir miktarınızı belirtiniz.

8) Sizi mutlu edebileceğinizi düşündüğünüz minimum aylık gelir miktarını belirtiniz.

9) Çalışma ortamınızdan ve çalışma koşullarınızdan duyduğunuz memnuniyeti belirtin.

Oldukça memnunum

Memnunum

O kadar da memnun değilim

Memnun değilim

10) İşinizden elde ettiğiniz gelirden duyduğunuz memnuniyeti belirtin.

Oldukça memnunum

Memnunum

O kadar da memnun değilim

Memnun değilim

11) Şu andaki mevcut çalışma durumunuz

Bir yerde çalışıyor

Kendi işini yapıyor

Çalışan öğrenci

Emekli

İşsiz

12) Çalışıyorsanız zamanını belirtin

Yarı zamanlı

Tam zamanlı

13) İşsiz kaldınız mı?

Hayır hiç işsiz kalmadım

Bir yıldan daha az

Bir yıl veya daha çok

3) SOSYAL İLİŞKİLER

14)

	Haftada en az 1 defa	Ayda 1-2 defa	Yılda birkaç kez	Hiç
kültürel aktivitelere katılma sıklığınız				
sizi eğlendiren aktivitelere katılma sıklığınız				
sportif aktivitelere katılma sıklığınız				
ailenizle ve/veya arkadaşlarınızla zaman geçirme sıklığınız				
gönüllük kapsamındaki aktivitelere katılma sıklığınız				
dini aktivitelere katılma ve/veya dini vecibeleri yerine getirme sıklığınız				

15) Bir yılda hayır işlerine ayırdığınız miktar ne kadardır.

100 TL'den az

100 TL-1000 TL arası

1000 TL-5000 TL

5000 TL ve üstü

16) Sağlık, ulaşım vb. kamu hizmetlerinden memnun musunuz?

1 yetersiz

2

3

4

5 mükemmel

4)ENFLASYON VE İŞSİZLİK

17) sizce şu anda Türkiye'deki enflasyon oranı kaçtır (TÜİK'in açıkladığı resmi rakamlara denk olmayabilir).

0 ve % 5 arası

%5-%10 arası

%10-%15 arası

%15-%20 arası

%20-%25 arası

%25-%30 arası

%30-%40 arası

%40-%50 arası

% 50 den çok

18)Kesin bir yüzde belirtebilir misiniz?

19) Sizce bu günlerde Türkiye'deki işsizlik oranı nedir? (TÜİK'in açıkladığı resmi rakamlara denk olmayabilir)

- 0 ve % 5 arası
- %5-%10 arası
- % 10-%15 arası
- % 15-%20 arası
- % 20-%25 arası
- % 25-%30 arası
- % 30-%40 arası
- % 40-%50 arası
- % 50 den çok

20) Kesin bir yüzde belirtebilir misiniz?

5) RİSKTEN KAÇMA

21) Aşağıdaki piyangolardan hangisini tercih edersiniz?

- A) Kesin olarak 3000 TL kazanacaksınız
- B) %50 ihtimalle 6000 TL kazanacaksınız %50 ihtimalle hiçbir şey kazanamayacaksınız

6) MUTLULUK VE YAŞAM DOYUMU

22) Aşağıdaki mutluluk tanımlarından hangisi sizin zihninizdeki mutluluk tanımıyla örtüşmektedir.

- 1) Mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.
- 2) Mutluluk, başkaları ve kendin için doğru şekilde davranmaktır.
- 3) Mutluluk kişinin erişebildiği şeylerden keyif almasıdır.
- 4) Mutluluk kişinin yaşadığı her andan keyif almasıdır.
- 5) Mutluluk kişinin kendinden ve sahip olduğu şeylerden memnuniyet duymasıdır.
- 6) Mutluluk erişilmez bir olgudur ve biz ona sadece yaklaşımaya çalışırız.
- 7) Mutluluk, ulaşamayacağımız şeylerden vazgeçip, sakin ve huzurlu bir hayat sürmektir.
- 8) Mutluluk, yeteneklerimizi tümüyle kullanabilmektir.
- 9) Mutluluk, tanrıyla derinleşen mükemmel bir ilişkinin sonucudur.

23) Hayatınızı bir bütün olarak ele alırsak mutluluğunuzla ilgili ne söyleyebilirsiniz.

7 Aşırı Derecede Mutlu

6

5

4

3

2

1 Aşırı Derecede Mutsuz

24) Hayatınızı bir bütün olarak ele alırsak dünden bugüne memnuniyet derecenizi belirtin:

1 Memnun değilim.

2

3

4

5

6

7

8

9

10 Çok memnunum.

7 Kesinlikle Katılıyorum 6 Katılıyorum 5 Biraz Katılıyorum 4 Kararsızım

3 Biraz Katılmıyorum 2 Katılmıyorum 1 Kesinlikle Katılmıyorum

Aşağıdaki ifadelerle ilgili görüşünüzü temsil eden rakamı işaretleyiniz.

25) Pek çok açıdan hayatım idealimdeki yaşama yakındır.

1 2 3 4 5 6 7

26) Hayatımdaki koşullar mükemmel.

1 2 3 4 5 6 7

27) Hayatımdan memnuniyet duyuyorum

1 2 3 4 5 6 7

28) Şimdiye kadar, yaşamda istediğim önemli şeyleri elde ettim.

1 2 3 4 5 6 7

29) eğer tekrar yaşama şansım olsaydı, neredeyse hayatımdaki hiçbir şeyi değiştirmezdim.

1 2 3 4 5 6 7

7) NEVROTİZM

Aşağıdaki ifadelerle ilgili görüşünüzü temsil eden rakamı işaretleyiniz.

1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum
5. Kesinlikle Katılıyorum

30) Depresyonda olduğumu düşünüyorum

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

31) Sakin biriyim, stresle kolaylıkla başa çıkabilirim. ®

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

32) Gergin olduğumu düşünüyorum.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

33) Çok endişeli olduğumu düşünüyorum.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

34) Duygusal açıdan istikrarlı biriyim kolayca mutsuz olmam. ®

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

35) Kaprisli biri olabileceğimi düşünüyorum.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

36) Gerginlik yaratan durumlarda sakın kalabilirim. ®

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

37) Kolayca sinirlenebilirim.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

EK 2: MARJİNAL ETKİLER

Tablo 1. MM2'ye Ait Marjinal Etkiler

Mutluluk Seviyesi	0 için Marjinal Etki	1 için Marjinal Etki	2 için Marjinal Etki	3 için Marjinal Etki	4 için Marjinal Etki	5 için Marjinal Etki	6 için Marjinal Etki
Cinsiyet	-0.006 (0.047)	-0.01 (0.027)	-0.03 (0.018)	-0.02 (0.023)	0.04 (0.01)	0.03 (0.019)	0.01 (0.034)
Yaş	0.00 (0.077)	0.0006 (0.054)	0.002 (0.041)	0.001 (0.048)	-0.002 (0.04)	-0.001 (0.042)	-0.0005 (0.056)
Medeni Ha	-0.004 (0.017)	-0.009 (0.005)	-0.02 (0.001)	-0.01 (0.003)	0.02 (0.002)	0.02 (0.002)	0.007 (0.005)
Din	-0.004 (0.089)	-0.01 (0.075)	-0.03 (0.07)	-0.02 (0.098)	0.03 (0.065)	0.02 (0.083)	0.009 (0.11)
Gelir Memnuniyeti	-0.003 (0.047)	-0.008 (0.029)	-0.02 (0.02)	-0.01 (0.024)	0.02 (0.02)	0.01 (0.02)	0.006 (0.03)
Kamu Hizmetleri	-0.002 (0.076)	-0.005 (0.056)	-0.01 (0.046)	-0.01 (0.051)	0.01 (0.046)	0.01 (0.04)	0.004 (0.06)
Çalışma Ort. Mem.	-0.005 (0.014)	-0.01 (0.003)	-0.03 (0.001)	-0.02 (0.002)	0.03 (0.001)	0.02 (0.001)	0.009 (0.005)
İşsizlik	-0.003 (0.046)	-0.00 (0.029)	-0.02 (0.022)	-0.01 (0.025)	0.02 (0.021)	0.01 (0.02)	0.006 (0.03)
Eğlence	-0.005 (0.049)	-0.01 (0.033)	-0.03 (0.031)	-0.03 (0.065)	0.04 (0.026)	0.03 (0.04)	0.012 (0.07)
Hayır	-0.005 (0.022)	-0.01 (0.009)	-0.03 (0.004)	-0.02 (0.006)	0.03 (0.004)	0.02 (0.004)	0.009 (0.01)

Tablo 2. MM3'e Ait Marjinal Etkiler

Mutluluk Seviyesi	0 için Marjinal Etki	1 için Marjinal Etki	2 için Marjinal Etki	3 için Marjinal Etki	4 için Marjinal Etki	5 için Marjinal Etki	6 için Marjinal Etki
Cinsiyet	-0.007 (0.029)	-0.01 (0.012)	-0.04 (0.006)	-0.02 (0.009)	0.04 (0.006)	0.03 (0.006)	0.01 (0.016)
Medeni Hal	-0.004 (0.019)	-0.008 (0.006)	-0.02 (0.002)	-0.01 (0.004)	0.02 (0.003)	0.02 (0.002)	0.007 (0.007)
Din	-0.006 (0.024)	-0.01 (0.012)	-0.04 (0.008)	-0.03 (0.019)	0.04 (0.006)	0.03 (0.012)	0.01 (0.029)
Eğitim	-0.002 (0.032)	-0.006 (0.018)	-0.01 (0.011)	-0.01 (0.014)	0.01 (0.011)	0.01 (0.01)	0.005 (0.021)
Gelir Mem.	-0.004 (0.028)	-0.009 (0.013)	-0.02 (0.006)	-0.01 (0.009)	0.02 (0.007)	0.02 (0.007)	0.007 (0.014)
Kamu Hizmetleri	-0.003 (0.056)	-0.006 (0.036)	-0.01 (0.027)	-0.01 (0.032)	0.02 (0.027)	0.01 (0.027)	0.005 (0.041)
Çalışma Ort. Mem.	-0.005 (0.018)	-0.01 (0.005)	-0.03 (0.002)	-0.02 (0.004)	0.03 (0.002)	0.02 (0.002)	0.008 (0.007)
İşsizlik	-0.003 (0.044)	-0.007 (0.027)	-0.02 (0.02)	-0.01 (0.023)	0.02 (0.019)	0.01 (0.019)	0.006 (0.031)
Eğlence	-0.006 (0.029)	-0.01 (0.014)	-0.04 (0.011)	-0.03 (0.035)	0.04 (0.009)	0.04 (0.022)	0.01 (0.045)

Tablo 3. MM4'e Ait Marjinal Etkiler

Mutluluk Seviyesi	0 için Marjinal Etki	1 için Marjinal Etki	2 için Marjinal Etki	3 için Marjinal Etki	4 için Marjinal Etki	5 için Marjinal Etki	6 için Marjinal Etki
Yaş	0.003 (0.056)	0.0007 (0.033)	0.002 (0.023)	0.001 (0.029)	-0.002 (0.025)	-0.001 (0.024)	-0.006 (0.035)
Medeni Hal	-0.004 (0.02)	-0.008 (0.007)	-0.02 (0.003)	-0.01 (0.005)	0.02 (0.003)	0.02 (0.003)	0.007 (0.007)
Din	-0.006 (0.038)	-0.01 (0.024)	-0.03 (0.019)	-0.02 (0.036)	0.04 (0.016)	0.03 (0.026)	0.01 (0.047)
Eğitim	-0.002 (0.044)	-0.005 (0.029)	-0.01 (0.02)	-0.01 (0.024)	0.01 (0.02)	0.01 (0.019)	0.004 (0.033)
Gelir Mem	-0.004 (0.044)	-0.008 (0.026)	-0.02 (0.017)	-0.01 (0.021)	0.02 (0.018)	0.02 (0.018)	0.006 (0.027)
Kamu Hizmet.	-0.002 (0.099)	-0.005 (0.079)	-0.01 (0.069)	-0.01 (0.075)	0.01 (0.069)	0.01 (0.068)	0.004 (0.086)
Çalışma Ort. Mem.	-0.006 (0.01)	-0.01 (0.002)	-0.03 (0)	-0.02 (0.001)	0.03 (0)	0.03 (0)	0.01 (0.002)
İşsizlik	-0.004 (0.03)	-0.008 (0.015)	-0.02 (0.01)	-0.01 (0.012)	0.02 (0.009)	0.02 (0.009)	0.007 (0.018)

Tablo 4. YDM2'ye Ait Marjinal Etkiler

Yaşam Doyumu Marjinal Etkiler	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cinsiyet	-0.018 (0.004)	-0.012 (0.007)	-0.026 (0.002)	-0.031 (0.002)	-0.022 (0.003)	0.004 (0.066)	0.027 (0.002)	0.036 (0.002)	0.028 (0.002)	0.013 (0.007)
Çocuk	0.008 (0.008)	0.005 (0.014)	0.012 (0.006)	0.013 (0.005)	0.009 (0.007)	-0.002 (0.076)	-0.012 (0.006)	-0.016 (0.005)	-0.012 (0.006)	-0.006 (0.012)
Din	0.015 (0.011)	-0.010 (0.02)	-0.023 (0.012)	-0.027 (0.012)	-0.021 (0.021)	0.002 (0.18)	0.023 (0.008)	0.032 (0.013)	0.026 (0.019)	0.013 (0.032)
Eğitim	-0.006 (0.034)	-0.003 (0.044)	-0.008 (0.03)	-0.009 (0.028)	-0.007 (0.032)	0.001 (0.11)	0.008 (0.03)	0.011 (0.028)	0.009 (0.029)	0.004 (0.04)
Medeni Hal	-0.012 (0.001)	-0.008 (0.003)	-0.018 (0)	-0.021 (0)	-0.014 (0.001)	0.003 (0.05)	0.018 (0)	0.024 (0)	0.019 (0)	0.009 (0.002)
Çalışma Ort. Memnuniyeti	-0.012 (0.002)	-0.008 (0.004)	-0.018 (0.001)	-0.02 (0.001)	-0.014 (0.001)	0.003 (0.054)	0.018 (0.001)	0.024 (0.001)	0.019 (0.001)	0.009 (0.003)
Kamu Hizmetleri	-0.012 (0.001)	-0.007 (0.003)	-0.017 (0)	-0.019 (0)	-0.014 (0.001)	0.003 (0.053)	0.017 (0)	0.023 (0)	0.018 (0)	0.008 (0.002)
Eğlence	-0.017 (0.003)	-0.012 (0.008)	-0.028 (0.003)	-0.034 (0.004)	-0.028 (0.013)	0.001 (0.629)	0.027 (0.002)	0.039 (0.005)	0.034 (0.010)	0.018 (0.21)
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	-0.013 (0.009)	-0.008 (0.013)	-0.019 (0.006)	-0.022 (0.005)	-0.015 (0.008)	0.003 (0.074)	0.02 (0.006)	0.026 (0.005)	0.02 (0.006)	0.009 (0.011)

Tablo 5. YDM3'e Ait Marjinal Etkiler

Yaşam Doyumu Marjinal Etkiler	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cinsiyet	-0.017 (0.005)	-0.011 (0.008)	-0.026 (0.003)	-0.031 (0.002)	-0.022 (0.003)	0.004 (0.067)	0.028 (0.002)	0.03 (0.002)	0.027 (0.003)	0.012 (0.008)
Yaş	0.001 (0.005)	-0.0007 (0.009)	0.001 (0.003)	-0.001 (0.003)	-0.001 (0.004)	-0.0003 (0.068)	-0.001 (0.003)	-0.002 (0.003)	-0.001 (0.003)	-0.0007 (0.008)
Din	-0.011 (0.05)	-0.007 (0.064)	-0.02 (0.053)	-0.02 (0.056)	-0.016 (0.072)	0.002 (0.147)	0.018 (0.046)	0.024 (0.057)	0.019 (0.068)	0.008 (0.087)
Medeni Hal	-0.008 (0.005)	-0.005 (0.009)	-0.01 (0.003)	-0.016 (0.003)	-0.011 (0.004)	0.002 (0.066)	0.014 (0.003)	0.018 (0.003)	0.014 (0.003)	0.006 (0.007)
Gelir memnuniyeti	-0.007 (0.033)	-0.005 (0.041)	-0.014 (0.028)	-0.014 (0.027)	-0.01 (0.031)	0.002 (0.11)	0.012 (0.028)	0.016 (0.027)	0.012 (0.028)	0.005 (0.039)
Çalışma Ort. Memnuniyeti	-0.01 (0.005)	-0.006 (0.009)	-0.019 (0.003)	-0.019 (0.003)	-0.013 (0.004)	0.003 (0.065)	0.017 (0.003)	0.022 (0.003)	0.016 (0.003)	0.007 (0.008)
Kamu Hizmetleri	-0.008 (0.007)	-0.005 (0.012)	-0.015 (0.005)	-0.015 (0.004)	-0.011 (0.006)	0.002 (0.075)	0.014 (0.005)	0.018 (0.004)	0.013 (0.005)	0.006 (0.012)
İşsizlik	-0.017 (0)	-0.011 (0.001)	-0.031 (0)	-0.031 (0)	-0.022 (0)	0.005 (0.039)	0.028 (0)	0.036 (0)	0.027 (0)	0.012 (0)
Eğlence	-0.015 (0.006)	-0.01 (0.012)	-0.031 (0.006)	-0.032 (0.007)	-0.027 (0.018)	0.001 (0.537)	0.026 (0.003)	0.038 (0.009)	0.031 (0.01)	0.015 (0.03)
Hayır İşlerine Ayrılan Miktar	-0.014 (0.003)	-0.009 (0.007)	-0.025 (0.002)	-0.025 (0.001)	-0.018 (0.003)	0.004 (0.06)	0.023 (0.002)	0.029 (0.002)	0.022 (0.002)	0.009 (0.006)

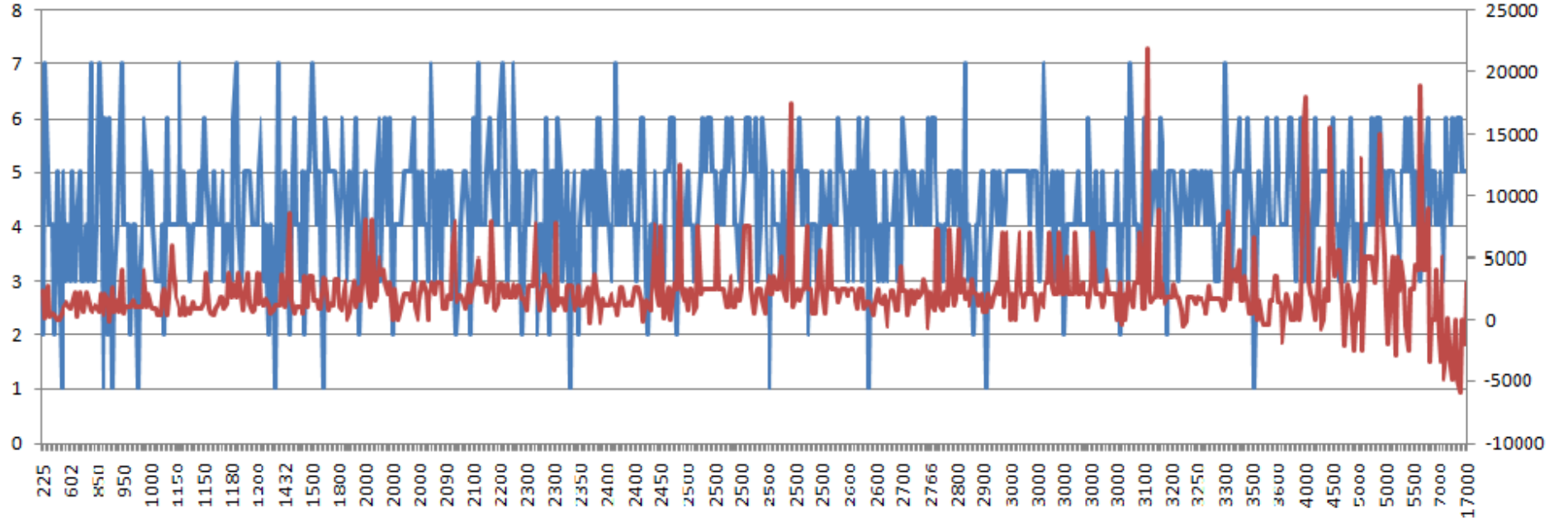
Tablo 6. YDM4'e Ait Marjinal Etkiler

Yaşam Doyumu Marjinal Etkiler	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cinsiyet	-0.018 (0.004)	-0.011 (0.007)	-0.027 (0.002)	-0.032 (0.002)	-0.023 (0.003)	0.005 (0.065)	0.002 (0.002)	0.03 (0.002)	0.02 (0.002)	0.013 (0.007)
Yaş	0.0011 (0.002)	0.0007 (0.006)	0.001 (0.001)	0.002 (0.001)	0.001 (0.002)	-0.0003 (0.058)	-0.001 (0.001)	-0.002 (0.001)	-0.001 (0.001)	-0.0008 (0.004)
Din	-0.012 (0.028)	-0.008 (0.039)	-0.019 (0.029)	-0.023 (0.031)	-0.018 (0.044)	0.002 (0.152)	0.02 (0.024)	0.02 (0.032)	0.021 (0.041)	0.01 (0.058)
Medeni Hal	-0.008 (0.01)	-0.005 (0.015)	-0.012 (0.007)	-0.014 (0.006)	-0.01 (0.008)	0.002 (0.074)	0.01 (0.007)	0.016 (0.006)	0.012 (0.007)	0.005 (0.012)
Aylık Gelir	-0.004 (0.04)	-0.002 (0.05)	-0.006 (0.037)	-0.007 (0.034)	-0.005 (0.038)	0.001 (0.119)	0.006 (0.036)	0.008 (0.034)	0.006 (0.035)	0.002 (0.048)
Çalışma Ort. Memnuniyeti	-0.013 (0.001)	-0.008 (0.002)	-0.019 (0)	-0.023 (0)	-0.017 (0)	0.003 (0.047)	0.002 (0)	0.027 (0)	0.02 (0)	0.009 (0.002)
Kamu Hizmetleri	-0.009 (0.003)	-0.006 (0.007)	-0.014 (0.002)	-0.017 (0.002)	-0.012 (0.003)	0.002 (0.065)	0.015 (0.002)	0.019 (0.002)	0.014 (0.002)	0.006 (0.007)
İşsizlik	-0.016 (0)	-0.01 (0.001)	-0.024 (0)	-0.029 (0)	-0.021 (0)	0.004 (0.041)	0.026 (0)	0.033 (0)	0.025 (0)	0.011 (0.001)
Eğlence	-0.015 (0.006)	-0.01 (0.012)	-0.026 (0.006)	-0.032 (0.007)	-0.027 (0.018)	0.0015 (0.531)	0.026 (0.003)	0.038 (0.009)	0.031 (0.016)	0.015 (0.03)
Hayır İşlerine Ayrılan Mik.	-0.012 (0.011)	-0.008 (0.016)	-0.018 (0.008)	-0.022 (0.007)	-0.016 (0.009)	0.003 (0.076)	0.02 (0.008)	0.025 (0.007)	0.019 (0.007)	0.008 (0.014)

EK 3

Mutluluk Seviyesi

Kişiyi Mutlu Edecek Minimum Gelirden Aylık Gelir Çıkarıldığında Oluşan Fark

Mutluluk Seviyesi
Kişiyi Mutlu Edecek Minimum Gelirden Aylık Gelir Çıkarıldığında Oluşan Fark